

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОЗЯРУК Аліна Ігорівна

УДК 811.161.2'8(043.3)

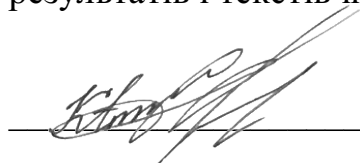
ДИСЕРТАЦІЯ

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКОГО СПРИЙНЯТТЯ ДОВКІЛЛЯ В
УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНУ:
СТИЛІСТИЧНО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ЕКСПРЕСИВНИЙ АСПЕКТИ**

035 – Філологія
03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 А.І. Козярук

Науковий керівник – **МАРЧУК Людмила Миколаївна**, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

Кам'янець-Подільський – 2025

АНОТАЦІЯ

Козярук Аліна Ігорівна. Вербалізація авторського сприйняття довкілля в українському художньому тексті постмодерну: стилістично-семантичний та експресивний аспекти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 Філологія. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, 2025. 182 с.

Актуальність теми дослідження визначена його входженням до загального ряду лінгвістичних досліджень, що відображає особливе зацікавлення сучасного українського мовознавства глобальною проблемою структурування людських знань про світобудову через вербалізацію їх у мові/мовленні, тексті та дискурсі. У межах когнітивного підходу розглядаємо особливості мовної структури авторської репрезентації світобудови та різних знань у мовній картині світу українських письменників-постмодерністів та способи концептуальної організації знань в процесі побудови та декодування художніх текстів. В українському мовознавстві очікується опис ментальних уявлень про мовні знання та їх конкретне застосування, а також аналіз реакції суспільства та мовної особистості на суспільні, культурологічні, ціннісні, лінгвістичні процеси кінця XX - початку XXI століття.

Мета роботи – простежити основні тенденції в репрезентації світобудови в художніх текстах українського постмодерного дискурсу, здійснити семантичний аналіз особливостей індивідуального сприйняття колірної картини світу, особливостей інтимізації в текстах сучасних письменників, з'ясувати втілення функції іронічного світобачення й дати оцінку лексико-семантичним засобам сучасних українських текстів, виявити оцінно-експресивний ефект, таким чином, вербалізувати сітку координат ціннісних орієнтацій сучасного бачення довкілля авторами задекларованої прози.

Мета дисертації зумовлює виконання таких **завдань**:

- виявити на матеріалі сучасної української прози початку ХХІ ст. тенденції в побудові бачення світу письменниками постмодерну та особливості вербалізації авторських інтенцій;
- розкрити поняття «індивідуального стилю автора» та «індивідуальної авторської картини світу»;
- визначити механізми створення індивідуального колірному ефекту в сучасній прозі;
- проаналізувати засоби категорії інтимізації, уживані авторами-постмодерністами;
- виявити та проаналізувати запозичення з іноземних мов, зокрема англійської та визначити їх місце у словниковому складі сучасної прози, пояснити поняття «моди» в мові;
- проаналізувати квантифікаційну визначеність лексем, використаних авторами в синкретичних якісно-кількісних і предметних номінаціях;
- дослідити процес формування семантико-іронічних конотацій у прозі вибраних письменників-постмодерністів.

Об’єкт дослідження – творчість письменників початку ХХІ століття.

Предмет дослідження – засоби вербалізації авторського сприйняття довкілля в сучасному художньому дискурсі, ментальних структур, що об’єктивуються в соціальній діяльності людини та художніх текстах сучасних українських письменників. **Джерелом** відбору матеріалу постали твори сучасних українських письменників Марини Гримич «Варфоломієва ніч», «Егоїст», Галини Вдовиченко «Найважливіше – наприкінці», «Бора», Надійки Гербіш «Теплі історії до кави», Тамари Горіха Зерня «Принцип втручання», Лариси Денисенко «Танці в масках» Ксенії Заставської «СТЕСК. Мереживо життя», Братів Капранових «Забудь-річка», Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря», Людмили Когут «Країна розбитих сердець», Марії Матіос «Чотири пори життя», «Нація. Одкровення», Ольги Слоньовської «Дівчинка на кулі», написаних у проміжках 2002 – 2024 рр.

Наукова новизна результатів дослідження визначається тим, що в ній уперше проводиться комплексний аналіз процесів репрезентації авторського світобачення в сучасній українській прозі з позиції створення загальної моделі сприйняття довкілля на основі накладання часткових умонастроїв окремих письменників. На новому когнітивному матеріалі виявлено основні текстові категорії, що функціують в художньому дискурсі, визначаються основні засоби оцінно-експресивного забарлення сучасних творів. *Новим* визначаємо побудову авторських мовних координат вербалізації мовної картини світу в репрезентованих творах.

Теоретичне значення роботи полягає в напрацюванні комплексного підходу до проблеми авторського сприйняття довкілля та його вербалізації в художньому дискурсі письменників-постмодерністів. Опрацьовані питання пов'язані з питанням декодування тексту а також з поняттям контексту, що має етнометодологічну орієнтацію. Робота спрямована на пошук та виявлення фонових знань щодо певних аспектів сприйняття довкілля. Текст розуміємо як інтерактивний продукт і результат взаємної інтерпретації автора та реципієнта.

Результати дослідження висвітлено у вступі, трьох розділах і висновках.

У вступі обґрунтовано вибір теми роботи, актуальність, сформульовано мету, завдання, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, розкрито новизну, теоретичне і практичне значення роботи, зазначено інформацію про апробацію результатів дослідження та публікації, схарактеризовано структуру роботи.

У першому розділі «Лінгвістичний аспект експресивного сприйняття довкілля» розглянуто семантичну специфіку авторського бачення світобудови (п. 1.1); досліджено поняття індивідуального стилю та його співвіднесення з авторською мовною картиною світу, окреслено це поняття за лінгвістичними студіями (п. 1,2); проаналізовано лексико-семантичні інноваційні процеси в мові останніх десятиліть (п.1.3) та описано оцінні компоненти в українських художніх текстах (п. 1.4). Зроблено висновки, що індивідуальний стиль (ідіостиль, ідеостиль, ідіолект) – це системність виражальних засобів мови

письменника, що виділяє його мову серед інших мовців. Автор не тільки вибирає мовні засоби, він переосмислює їх і тому може уявити їх як реальні відбитки довколишнього світу, тим самим вплинути на читача та нав'язати йому свою точку зору.

Мова кожного письменника є індивідуальною, оскільки віддзеркалює рівень сприйняття навколишнього світу, передання його мовними засобами, вкраплення стилістично-експресивних елементів, уживання прецедентних, іронічних висловів, улюблених тропів тощо. Прорив, яскравий зблиск мовних особливостей митця на загальному фоні художнього стилю національної мови спричинено суб'єктивно-психологічними чинниками, хоча не останню роль при цьому відіграють і соціолінгвістичні. До суб'єктивно-психологічних належать особисті якості автора: тип мисленнєвої діяльності й рівень інтелекту та освіти, темперамент, характер, ступінь емоційного напруження, чуттєвість, інтуїція та ерудиція. Втілюючи художньо-естетичний задум в образну систему твору, спираючись на стилістику національної мови, письменник ніби заповнює мовним матеріалом свою стилістичну систему, породжену його суб'єктивно-психологічною особистістю. Реалізація у художньому творі емотивної функції, тобто функції вираження почуттів, емоцій, переживань відбувається за умов, коли автор передає власне ставлення до морально-етичної чи соціальної проблеми, піднятої у творі.

У другому розділі «Вербалізація авторського загального та ситуативного сприйняття довкілля» зазначено особливості лінгвокультурних стереотипів кольороназв у постмодерній прозі (п. 2.1), описано прояви категорії інтимізації як авторського засобу опису довкілля (п. 2.2), виявлено структурні аспекти функціонування запозичених лексем в українському художньому дискурсі як маркерів додаткового експресивного значення (п. 2.3), декодовано авторське сприйняття квантитативних (точних і приблизних) одиниць в художньому тексті.

Третій розділ «Семантичні механізми експресії в романах Марини Гримич» присвячено опису іронічної функції як ознакової характеристики мови

постмодерних текстів. Охарактеризовано когнітивну метафору в романах «Варфоломієва ніч» і «Егоїст» (п. 3.1), виявлено експресивні засоби створення портретів політиків авторкою (п. 3.2), подано художні особливості структурування політичного тексту (п. 3.3), проаналізовано функцію іронії в постмодерних художніх, так званих «політичних» романах (п. 3.4).

Одержані результати можуть бути використані у вивченні історії української літературної мови найновішого періоду, у процесі викладання навчальних курсів української лексикології, стилістики та соціолінгвістики. Випрацьовані висновки можуть бути застосовані в теоретичних курсах «Лінгвістика кольору», «Прагмалінгвістика», «Комунікативна лінгвістика», «Політична лінгвістика», «Риторика» у лексикографічній практиці, досвіді написання навчальних посібників та підручників. Результати дослідження мають **перспективу** в подальшому студюванні в різних аспектах індивідуального стилю сучасних письменників як мовних особистостей елітарного типу, у принципах декодування інтертекстуального аспекту та аналізу особливостей поєднання часткового та типового, індивідуального та загального в єдину вербалізовану модель-образ філософсько-лінгвістичного сприйняття довкілля.

Ключові слова: жанрова своєрідність текстів, оцінність, експресивність, семантичний аспект, образ, інноваційні методи, концепт, метафоричне моделювання, мовленнєво-мисленнєвий процес, комунікативна інтенція, антропоморфмна формула, засоби вираження індивідуально-авторського стилю, прецедентний феномен, іронія, художній дискурс.

ABSTRACT

***Koziaruk Alina.* Verbalisation of the author's perception of the environment in the Ukrainian postmodern literary text: stylistic, semantic and expressive aspects.**

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 035 Philology.
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi, 2025.
182 p.

The **relevance** of the research topic is determined by its inclusion in the general range of linguistic studies, which reflects the special interest of modern Ukrainian linguistics in the global problem of structuring human knowledge about the universe through its verbalisation in language/speech, text and discourse. Within the framework of the cognitive approach, we consider the peculiarities of the linguistic structure of the author's representation of the universe and various knowledge in the linguistic picture of the world of Ukrainian postmodern writers and the ways of conceptual organisation of knowledge in the process of constructing and decoding literary texts. In Ukrainian linguistics, a description of mental representations of linguistic knowledge and their specific application is expected, as well as an analysis of the reaction of society and the linguistic individual to the social, cultural, value, linguistic processes of the late XX - early XXI centuries.

The **purpose** of the study is to trace the main trends in the representation of the universe in the literary texts of Ukrainian postmodern discourse, to carry out a semantic analysis of the peculiarities of individual perception of the colour picture of the world, the peculiarities of intimation in the texts of contemporary writers, to find out the embodiment of the function of ironic worldview and to evaluate the lexical and semantic means of contemporary Ukrainian texts, to identify the evaluative and expressive effect, thus verbalising the grid of coordinates of value orientations of the modern vision of the environment by the authors of the declared prose.

The purpose of the dissertation determines the following **tasks**:

- to identify, using the material of contemporary Ukrainian prose of the early XXI century, trends in the construction of the vision of the world by postmodern writers and the features of the verbalization of authorial intentions;
- to reveal the concepts of “individual author's style” and “individual author's picture of the world”;
- to identify the mechanisms of creating an individual colour effect in modern prose;
- to analyse the means of the category of intimation used by postmodern authors;
- to identify and analyse borrowings from foreign languages, in particular English, and determine their place in the vocabulary of modern prose, to explain the concept of “fashion” in the language;
- to analyse the quantification certainty of the lexemes used by the authors in syncretic qualitative, quantitative and subject nominations;
- to explore the process of formation of semantic and ironic connotations in the prose of selected postmodernist writers.

The **object** of the study is the works of writers of the early XXI century. The **subject** of the study is the means of verbalising the author's perception of the environment in modern artistic discourse, mental structures objectified in human social activity and literary texts by contemporary Ukrainian writers. The **source** of the material selection was the works of contemporary Ukrainian writers Maryna Hrymych ‘Bartholomew's Night’, ‘Egoist’, Halyna Vdovychenko ‘The Most Important is at the End’, ‘Bora’, Nadiyka Herbish ‘Warm Stories for Coffee’, Tamara Horikha Zernia ‘The Principle of Intervention’, Larysa Denysenko ‘Dancing in Masks’, Ksenia Zastavska ‘STECK. The Lace of Life’, Kapranov Brothers “Forget River”, Irena Karpa “Good News from the Aral Sea”, Liudmyla Kohut “The Country of Broken Hearts”, Maria Matios “Four Seasons of Life”, ‘Nation. Revelations, and Olga Slonievska “The Girl on the Balloon”, written between 2002 and 2024.

The **scientific novelty of the research results** is determined by the fact that it is the first to conduct a comprehensive analysis of the processes of representation of the author's worldview in contemporary Ukrainian prose from the standpoint of creating a general model of perception of the environment based on the superposition of partial mindsets of individual writers. The new cognitive material revealed the main text categories functioning in artistic discourse, and defined the main means of evaluative-expressive coloring of modern works. The construction of the author's linguistic coordinates of verbalisation of the linguistic picture of the world in the presented works is defined as new.

Theoretical significance of the work lies in the development of a comprehensive approach to the problem of the author's perception of the environment and its verbalisation in the artistic discourse of postmodern writers. The issues studied are related to the issue of text decoding and the concept of context, which has an ethnomethodological orientation. The work is aimed at finding and revealing background knowledge about certain aspects of environmental perception. The text is understood as an interactive product and the result of mutual interpretation of the author and the recipient.

The **results** of the study are presented in the introduction, three chapters and conclusions.

Introduction substantiates the choice of the research topic, its relevance, formulates the aim, objectives, defines the object, subject, and methods of the study, reveals the novelty, theoretical and practical significance of the work, provides information on the testing of the research results and publications, and describes the structure of the work.

Chapter 1, “Linguistic Aspect of Expressive Perception of the Environment”, considers the semantic specificity of the author's vision of the universe (item 1.1); the concept of individual style and its correlation with the author's linguistic picture of the world has been investigated, this concept was outlined according to linguistic studies (item 1.2); lexical and semantic innovation processes in the language of recent decades are analyzed (item 1.3) and the evaluative components in Ukrainian literary

texts are described (section 1.4). The conclusions have been made that the individual style (idiostyle, ideostyle, idiolect) is the system of the expressive means of the writer's language, which distinguishes his language among other speakers. The author not only chooses the linguistic means, but also reinterprets them, and therefore can present them as real reflections of the surrounding world, thereby influencing the reader and imposing his point of view on him.

The language of each writer is individual, as it reflects the level of perception of the surrounding world, its transmission by linguistic means, the inclusion of stylistic and expressive elements, the use of precedent, ironic expressions, favourite tropes, etc. The breakthrough, the bright shine of the artist's linguistic features against the general background of the artistic style of the national language is caused by subjective psychological factors, although sociolinguistic factors play an important role. The subjective psychological factors include the author's personal qualities: the type of thinking activity and the level of intelligence and education, temperament, character, degree of emotional tension, sensuality, intuition and erudition. When embodying an artistic and aesthetic idea in the figurative system of a work, relying on the stylistics of the national language, the writer seems to fill the own stylistic system, generated by his subjective and psychological personality, with linguistic material. Implementation of the emotive function in a work, that is, the function of expressing feelings, emotions, and experiences, occurs in conditions when the author conveys his own attitude to the moral, ethical, or social problem raised in the work.

Chapter 2, "Verbalisation of the Author's General and Situational Perception of the Environment" outlines the peculiarities of linguistic and cultural stereotypes of color names in postmodern prose (item 2.1), describes the manifestations of the category of intimation as an author's means of describing the environment (item 2.2), the structural aspects of the functioning of borrowed lexemes in Ukrainian literary discourse as markers of additional expressive meaning (2.3), the author's perception of quantitative (exact and approximate) units in a literary text is decoded.

Chapter 3, "Semantic Mechanisms of Expression in Novels by Maryna Hrymch", is devoted to the description of the ironic function as a signature feature

of the language of postmodern texts. The cognitive metaphor in the novels “Bartholomew's Night” and “The Egoist” has been characterized (item 3.1), the expressive means of creating portraits of politicians has been revealed (item 3.2), the artistic features of structuring a political text have been presented (item 3.3), and the function of irony in postmodern fiction, the so-called “political” novels have been analysed (item 3.4).

The obtained results can be used in the study of the history of the Ukrainian literary language of the modern period, in the process of teaching courses of Ukrainian lexicology, stylistics and sociolinguistics. The conclusions can be applied in theoretical courses such as ‘Colour Linguistics’, ‘Pragmalinguistics’, ‘Communicative Linguistics’, ‘Political Linguistics’, ‘Rhetoric’ in lexicographic practice, experience in writing teaching aids and textbooks. The results of the study have **prospects** for further research in various aspects of the individual style of contemporary writers as elite linguistic personalities, in the principles of decoding the intertextual aspect and analysing the peculiarities of combining the particular and the typical, the individual and the general into a single verbalised model-image of philosophical and linguistic perception of the environment.

Keywords: genre peculiarity of texts, evaluation, expressiveness, semantic aspect, image, innovative methods, concept, metaphorical modelling, speech and thinking process, communicative intention, anthropomorphic formula, means of expressing individual author's style, precedent phenomenon, irony, artistic discourse.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Марчук Л., Козярук А. Оцінна вербалізація топонімів в сучасному українському художньому дискурсі. Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство. Вип 29, том 3, 2020. С. 15–20. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/29.209542>.

2. Козярук А. Локалізація об'єкта на шкалі часу: вербалізація авторської осі «МИНУЛЕ/ТЕПЕРІШНЄ/МАЙБУТНЄ». Закарпатські філологічні студії. Випуск 33 Том 1. Ужгород, 2024. С. 56–59. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.9>.

3. Козярук А. Кількісно-семантичні текстові побудови: когнітивно-прагматична інтерпретація. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія Випуск 1(11), 2024. С. 26–30. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.5>.

4. Козярук А. Авторська інтерпретація онімного простору в романі Анастасії Левкової «За Перекопом є земля». Іван Огієнко та сучасна наука та освіта: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 21. С. 24–29 <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/322000>. DOI: 10.32626/2309-7086.2024-21.24–29.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Козярук А. І. Лінгвоекоекологічна проблема сучасного українського художнього дискурсу як чинник формування мовленнєвої культури. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 20. Т. 3. С. 67–68. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/5582/Naukovi->

pratsi-K-PNU-im.I.-Ohienka-zbirnyk-za-pidsumkamy-zvitnoi-naukovoi-konferentsii%e2%80%93Vyp.20.%e2%80%93T.3.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

6. Козярук А. Проблема дискурсивних слів як підтекстових елементів у текстах сучасної української прози. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс].* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 21. С. 268–269. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv/> URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6229C>.

7. Козярук А. Роль контексту в забезпеченні комунікативної достатності висловлень в українському художньому дискурсі. *The V International Scientific and Practical Conference «Trends of modern science and practice», February 8 – 11, 2022, Ankara, Turkey.* С.452–454. <https://books.google.com.ua/books?id>.

8. Козярук А. Авторське сприйняття довкілля в романі Ксенії Заставської «Stek. Мережива життя». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс].* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 22. С. 568–569. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv>.

9. Козярук А. Б. Грінченко – автор «Словаря української мови»: наукова діяльність ученого. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс].* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Випуск 23. С. 676–677. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv/>. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8023>.

10. Козярук А. Інтертекстуальність як ознака авторського стилю. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 16. С. 114. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8590>. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukove-tovarystvo-studentiv-slukhachiv-aspirantiv-doktorantiv-i-molodykh-vchenykh-k-pnu/>

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT ON THE TOPIC OF THE THESIS

Publications in scientific professional editions of Ukraine:

1. Marchuk L., Koziaruk A. Evaluative verbalisation of toponyms in contemporary Ukrainian artistic discourse. Topical issues of the humanities. Linguistics. Literary studies. [Otsinna verbalizatsiia toponimiv v suchasnomu ukrainskomu khudozhnomu dyskursi. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Movoznavstvo. Literaturoznavstvo] Issue 29, volume 3, 2020. P. 15–20. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/29.209542>.

2. Koziaruk A. Localization of the object on the time scale: verbalisation of the author's axis "PAST/PRESENT/FUTURE". Transcarpathian philological studies [Lokalizatsiia ob'iekta na shkali chasu: verbalizatsiia avtorskoï osi «MYNULE/TEPERISHNIE/MAIBUTNIE». Zakarpatski filolohichni studii]. Issue 33 Volume 1. Uzhhorod, 2024. P. 56–59. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.9>.

3. Koziaruk A. Quantitative and semantic textual constructions: cognitive and pragmatic interpretation. Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Philology [Kilkisno-semantychni tekstovi pobudovy: kohnityvno-prahmatychna interpretatsiia. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Filolohiia]. Issue 1(11), 2024. P. 26–30. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.5>.

4. Koziaruk A. Author's interpretation of the onomic space in Anastasia Levkova's novel "Beyond the Cross Bitch is the Land". Ivan Ohienko and modern science and education: a collection of scientific papers. [Avtorska interpretatsiia onimnoho prostoru v romani Anastasii Levkovoi «Za Perekopom ye zemlia». Ivan Ohienko ta suchasna nauka ta osvita: zbirnyk naukovykh prats]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2024. Issue 21. P. 24–29 <http://ohienko.kpnu.edu.ua/article/view/322000> DOI: 10.32626/2309-7086.2024-21.

Publications in other scientific journals of Ukraine:

5. Koziaruk A. Linguistic and ecological problem of modern Ukrainian artistic discourse as a factor in the formation of speech culture. Scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University: a collection based on the results of the reporting scientific conference of teachers, doctoral students and postgraduate students: in 3 volumes. [Linhvoekolohichna problema suchasnoho ukrainskoho khudozhnoho dyskursu yak chynnyk formuvannia movlennievoi kultury. Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: zbirnyk za pidsumkamy zvitnoi naukovoï konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv: u 3-kh tomakh] Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2021. Issue 20. V. 3. P. 67–68. <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/5582/Naukovi-pratsi-K-PNU-im.I.-Ohienka-zbirnyk-za-pidsumkamy-zvitnoi-naukovoï-konferentsii%e2%80%93Vyp.20.%e2%80%93T.3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

6. Koziaruk A. The problem of discursive words as subtextual elements in the texts of modern Ukrainian prose. Scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University: a collection based on the results of the reporting scientific conference of teachers, doctoral students and postgraduate students. [Electronic resource]. [Problema dyskursyvykh sliv yak pidtekstovykh elementiv u tekstakh suchasnoi ukrainskoi prozy. Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: zbirnyk za pidsumkamy zvitnoi naukovoï konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv. [Elektronnyi resurs].

Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2022. Issue 21, p. 268–269. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv/> URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6229>.

7. Koziaruk A. The role of context in ensuring the communicative sufficiency of statements in Ukrainian artistic discourse. *The V International Scientific and Practical Conference «Trends of modern science and practice», February 8 – 11, 2022 [Rol kontekstu v zabezpechenni komunikatyvnoi dostatnosti vysloven v ukrainskomu khudozhnomu dyskursi], Ankara, Turkey. P. 452–454.* <https://books.google.com.ua/books?id>.

8. Koziaruk A. Author's perception of the environment in Ksenia Zastavska's novel 'Stek. Lace of Life'. Scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University: a collection based on the results of the reporting scientific conference of teachers, doctoral students and postgraduate students. [Electronic resource]. [Avtorske spryiniattia dovkillia v romani Ksenii Zastavskoi «Stek. Merezhyva zhyttia». Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: zbirnyk za pidsumkamy zvitnoi naukovo konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv. [Elektronnyi resurs]] Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2023. Issue 22, p. 568–569. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv>. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7325>.

9. Koziaruk A. Hrinchenko – author of the Dictionary of the Ukrainian Language: scientific activity of the scientist. *Scientific works of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University: a collection based on the results of the reporting scientific conference of teachers, doctoral students and postgraduate students.* [Electronic resource]. [Hrinchenko – avtor «Slovaria ukrainskoi movy»: naukova diialnist uchenoho. Naukovi pratsi Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: zbirnyk za pidsumkamy zvitnoi naukovo konferentsii vykladachiv, doktorantiv i aspirantiv. [Elektronnyi resurs]]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2024. Issue 23, p. 676–677. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv>.

10. Koziaruk A. Intertextuality as a sign of the author's style. Collection of scientific works of young scientists of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University [Electronic resource]. [Intertekstualnist yak oznaka avtorskoho styliu. Zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka [Elektronnyi resurs]] Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, 2024. Issue 16. P. 114. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8590>. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukove-tovarystvo-studentiv-slukhachiv-aspirantiv-doktorantiv-i-molodykh-vchenykh-k-pnu/>.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ЕКСПРЕСИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДОВКІЛЛЯ.....	28
1.1. Семантична специфіка авторського бачення світобудови.....	28
1.2. Індивідуальний стиль: зміст поняття та основні ознаки.....	36
1.3. Аспекти дослідження класифікації активних лексико-семантичних процесів у сучасних художніх текстах як результату впливу екстралінгвальних чинників.....	39
1.4. Структури загальної оцінки в творах письменників-модерністів: шкала оцінки.....	47
1.5. Афористичність структури тексту як вияв семантичної стягненості понять про довкілля.....	59
1.6. Діалектизми як засоби вербалізації локального сприйняття дійсності в творах постмодерністів.....	63
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКОГО ЗАГАЛЬНОГО ТА СИТУАТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДОВКІЛЛЯ.....	68
2.1. Лінгвокультурні стереотипи кольороназв у постмодерній прозі.....	68
2.2. Категорія інтимізації як авторський засіб опису довкілля.....	83
2.3. Функціонування запозичених лексем в українському художньому дискурсі як маркерів експресивного значення	
2.3.1. Термін «запозичення» та чинники проникнення запозиченої лексики в українську мову.....	83
2.3.2. Мовна мода в індивідуальному авторському стилі.....	86
2.4. Кількісна оцінка як різновид авторського сприйняття довкілля.....	93
Висновки до розділу 2.....	100

РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКСПРЕСІЇ В РОМАНАХ МАРИНИ ГРИМИЧ	102
3.1. Концептуальна метафора як експресивний засіб створення іронічного ефекту.....	102
3.2. Експресивні засоби створення портретів політиків.....	108
3.3. Експресивні засоби структурування політичного виступу в художньому дискурсі.....	118
3.4. Створення сатиричного ефекту художнього тексту засобами політичної лексики.....	125
Висновки до розділу 3.....	144
ВИСНОВКИ	148
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ	158
ДОДАТКИ	180

ВСТУП

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на аналіз різноманітних мовних засобів вираження емоційних, оцінних та інших аспектів сприйняття навколишнього світу, який віддзеркалює мовець як суб'єкт пізнання. З цим пов'язаний розвиток таких мовознавчих дисциплін, як прагмалінгвістика, комунікативна лінгвістика, когнітологія.

Вивчення мови художніх творів та визначення засобів їх стилістичного аналізу – це проблеми, яким присвячено низку дослідження низки українських учених (С. Єрмоленко, Л. Лисиченко, Л. Ставицької та інших) [41; 85; 142]. Ідіостиль конкретних митців розглядали А. Мойсієнко, Н. Сологуб, М. Степаненко та ін.) [97; 136; 143], щодо стилістики текстів ХХІ століття – вийшла колективна монографія у 2024 р. «Стилістика модерного часу», в якій розглядають традиційні та інноваційні методи дослідження сучасних українських текстів. Нові напрямки дослідження тексту реалізуються в нових підходах до аналізу мовних одиниць, які раніше однозначно розглядалися з традиційних поглядів. Це стосується перед усім тих одиниць, які були об'єктом аналізу в певній галузі лінгвістики – лексикології, стилістиці, морфології тощо. Багатоаспектний аналіз передбачає вихід за межі вузького розуміння природи і статусу мовної одиниці [149].

Центром уваги сучасних досліджень авторських інтенцій стали праці в етнопсихологічному аспекті (Л. Орбан-Лембрик, О. Тетерич, В. Янів) [105; 161; 190], національно-культурній специфіці мовної свідомості носіїв мови (С. Бирик, А. Загнітко, П. Селігей) [15; 48; 124], мовної картини світу (А. Вежбицька, В. Жайворонок, Л. Лисиченко та ін.) [209; 43; 84] та ін.

А. Загнітко поєднує поняття мовної свідомості із мовною картиною світу, тлумачить це поняття як модель, що складається із дефініцій: «1) мова як національна самоідентифікація особистості (постає не завжди чинним, правомірним); 2) мова як картина світу, як вияв природного існування її носіїв; 3) мова як просторово-часовий вимір національної культури, поза яким

існування та функціонування останньої є недостатнім; 4) мова як наочний, спостережуваний знак і універсальний засіб єдності етносу; у комунікативістиці – сукупність психічних, емоційно-експресивних механізмів породження, розуміння та зберігання мови у свідомості (забезпечують процес мовленнєвої діяльності); рівень свідомості учасників міжособистісної та міжкультурної комунікації, на якому образи, уявлення, мисленнєві структури отримують мовне оформлення, тобто поєднуються з елементами мовного коду; у дискурсології – лінгвокультурний компонент свідомості нестабільного характеру; становить ціннісно орієнтований образ світу, означуваний певними мовними формами; створюється діяльністю рефлексії, постаючи потужним фундаментом ефективної комунікації» [48, с. 248]. Переломне відображення свідобудови в свідомості окремого автора та вербалізація авторський інтенцій створює індивідуальну концептосферу автора, який формує авторську картину світу, в якій знаходиться його власний спосіб відображення реального світу. Авторська інтерпретація різноманітних концепцій є основною складовою його ідіостилу.

О. Фадєєва зазначає, що в процесі характеристики ідіостилу окремого письменника варто характеризувати усі тексти автора за такими параметрами: «способом структурування ситуації, єдністю концепції, композиційними принципами, звуковою й ритміко-синтаксичною організацією» [172, с. 139]. Таким чином, досвід автора, фонові знання, належність до певної лінгвокультури, етнопсихологічні та ментальні особливості сприяють створенню особливої сітки координат, яка, накладаючись на загальноприйняті враження про навколишній світ, створює власне свій мовний портрет про певний історичний період, ситуацію, суб'єктів комунікаційних актів, портретні характеристики героїв, точку зору щодо індивідуального сприйняття довкілля.

Людина за рахунок сенсорних та перцептивних процесів здійснює основну пізнавальну функцію – світосприйняття, що дозволяє отримати повну/неповну інформацію про процеси життєдіяльності, власні та навколишніх, та впливає на прийняття рішень. Складний процес світобачення

має кілька етапів: сприйняття зоровими, слуховими чи тактильними рецепторами; опрацювання інформації в процесі мислення; вербалізація в формі внутрішнього чи зовнішнього мовлення. Різняться сприймання залежно від кола уподобань, соціального статусу, цінностей суб'єкта тощо.

Головним для мовної репрезентації світу є присутність автора, який є суб'єктом пізнання та номінування і здійснює концептуалізацію певного фрагменту буття, втілює його в мовленні/тексті згідно зі засвоєним ним фондом енциклопедичних та мовних знань в умовах цілеспрямованої комунікативної діяльності. За такого підходу відображене різноманіття значеннєвих координат розглядаємо як індивідуальний фрагмент людських знань про світ, який вербалізується в процесі мовного спілкування в когнітивно-психологічному, прагматичному та структурно-лінгвістичному аспектах.

На фоні такого сприйняття актуалізується світосприйняття письменниками постмодерного напрямку в українському художньому дискурсі початку ХХІ століття.

Н. Кондратенко відносить до представників постмодерністського напрямку письменників Ю. Андруховича, Л. Дереша, А. Дністрового, В. Єшкілева, С. Жадана, Б. Жолдака, А. Жураківського, О. Забужко, Ю. Іздрика, О. Ірванця, І. Карпи, В. Кожелянка, Т. Малярчук, В. Медведя, Ю. Покальчука, С. Поваляєвої, Т. Прохаська, О. Ульяненка та ін. та описує їх «особливе ставлення до мови і схильність до текстових експериментів. У їхніх творах особлива роль належить мові, зокрема її синтаксичному рівню, який демонструє амбівалентні тенденції мовної надлишковості та компресії» [69, с. 4]. І. Бехта стверджує, що постмодернізм, це не тільки світогляд, а й світовідчуття, тобто внутрішня реакція людини (письменника, художника, музиканта) на довкілля. Підсумовуючи погляди на визначення англomовного постмодернізму мовознавець на основі постмодерної літературознавчої критики окреслює крім загально визначених його рис, таких як фрагментарність, пародійність, подвійне кодування, репрезентує його новий принцип – інтертекстуальність, який полягає не в звичайному цитуванні тексту,

а «через введення попередниками намальованого світу, через цитати, версії, нариси, обігрування раніш сказаного» [13, с. 216], і тому потребує обов'язкового декодування. Інтертекстуальне тло дискурсу досліджував Н. Вуйчіч, який презентував кубічну модель дискурсу М. Юнга і М. Венгелера [23, с. 199]. Модель може змінювати геометричну форму, проте вона завжди складається із певних осередків, які, подібно сотам, становлять єдине ціле. Точки координат, особливо ціннісні для представників україномовного постмодерного художнього дискурсу, що накладаються на мережеву модель світу типового для усього постмодерного сприйняття, своєрідні та, як частковий вияв, доповнюють загальне сприйняття сучасних тенденцій у світі.

Актуальність теми дослідження визначена його входженням до загального ряду лінгвістичних досліджень, що відображає особливе зацікавлення сучасного українського мовознавства глобальною проблемою структурування людських знань про світобудову через вербалізацію їх у мові/мовленні, тексті та дискурсі. У межах когнітивного підходу розглядаємо особливості мовної структури авторської репрезентації світобудови та різних знань у мовній картині світу українських письменників-постмодерністів та способи концептуальної організації знань в процесі побудови та декодування художніх текстів. В українському мовознавстві очікується опис ментальних уявлень про мовні знання та їх конкретне застосування, а також аналіз реакції суспільства та мовної особистості на суспільні, культурологічні, ціннісні, лінгвістичні процеси кінця XX – початку XXI століття.

Зв'язок роботи з науковими темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з науковою темою кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Прагматичні й синтагматичні аспекти дослідження української мови в синхронії та діяхронії» державний реєстраційний номер: 0120U103177. Тему дисертації затверджено Вченою радою Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (протокол №10 від жовтня 2019 року).

Мета роботи – простежити основні тенденції в репрезентації світобудови в художніх текстах українського постмодерного дискурсу, здійснити семантичний аналіз особливостей індивідуального сприйняття колірної картини світу, особливостей інтимізації в текстах сучасних письменників, з'ясувати втілення функції іронічного світобачення й дати оцінку лексико-семантичним засобам сучасних українських текстів, виявити оцінно-експресивний ефект, таким чином, вербалізувати сітку координат ціннісних орієнтацій сучасного бачення довкілля авторами задекларованої прози.

Мета дисертації зумовлює виконання таких **завдань**:

- виявити на матеріалі сучасної української прози початку ХХІ ст. тенденції в побудові бачення світу письменниками постмодерну та особливості вербалізації авторських інтенцій;
- розкрити поняття «індивідуального стилю автора» та «індивідуальної авторської картини світу»;
- визначити механізми створення індивідуального колірнього ефекту в сучасній прозі;
- проаналізувати засоби категорії інтимізації, уживані авторами-постмодерністами;
- виявити та проаналізувати запозичення з іноземних мов, зокрема англійської та визначити їх місце у словниковому складі сучасної прози, пояснити поняття «моди» в мові;
- проаналізувати квантифікаційну визначеність лексем, використаних авторами в синкретичних якісно-кількісних і предметних номінаціях;
- дослідити процес формування семантико-іронічних конотацій у прозі вибраних письменників-постмодерністів.

Об'єкт дослідження – творчість письменників початку ХХІ століття.

Предмет дослідження – засоби вербалізації авторського сприйняття довкілля в сучасному художньому дискурсі, ментальних структур, що

об'єктивуються в соціальній діяльності людини та художніх текстах сучасних українських письменників.

Методи дослідження. Використані загальнофілософські та спеціальні методи дослідження. Серед загальнофілософської використовуємо *метод аналізу та синтезу інформації*, яка в текстах постмодерністів акумулюється в певну картину світу; *дедукції та індукції* – кодування та декодування інформації. До спеціальних методів відносимо *описовий*, за допомогою якого здійснювався вибір аналізованих одиниць текстового рівня (лексем, речень, текстових фрагментів); *семантичного аналізу* – для виділення семантичних відтінків, які будують сітку мовних координат репрезентованих текстів; *функційного аналізу* – опис іронічної функції, створюваної постмодерними текстами; *порівняльного аналізу* – який застосовуємо для порівняння дефініцій різних термінів та мовних одиниць, які послідовно упорядковують параметри художніх текстів; *контент-аналізу* – для аналізу текстових категорій, виявлених в текстах постмодерністів.

Джерелами фактичного матеріалу є твори сучасних українських письменників Марини Гримич «Варфоломієва ніч», «Егоїст», Галини Вдовиченко «Найважливіше – наприкінці», «Бора», Надійки Гербіш «Теплі історії до кави», Тамари Горіха Зерня «Принцип втручання», Лариси Денисенко «Танці в масках», Ксенії Заставської «СТЕЕК. Мереживо життя», Братів Капранових «Забудь-річка», Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря», Людмили Когут «Країна розбитих сердець», Марії Матіос «Чотири пори життя», «Нація. Одкровення», «Москалиця», «Мама Маріца», Ольги Слоньовської «Дівчинка на кулі», написаних у проміжках 2002 – 2024 рр.

Наукова новизна результатів дослідження визначається тим, що в ній уперше проводиться комплексний аналіз процесів репрезентації авторського світобачення в сучасній українській прозі з позиції створення загальної моделі сприйняття довкілля на основі накладання часткових умонастроїв окремих письменників. На новому когнітивному матеріалі виявлено основні текстові категорії, що функціують в художньому дискурсі, визначаються основні засоби

оцінно-експресивного забарвлення сучасних творів. *Новим* визначаємо побудову авторських мовних координат вербалізації мовної картини світу в репрезентованих творах.

Теоретичне значення роботи полягає в напрацюванні комплексного підходу до проблеми авторського сприйняття довкілля та його вербалізації в художньому дискурсі письменників-постмодерністів. Опрацьовані питання пов'язані з питанням декодування тексту а також з поняттям контексту, що має етнометодологічну орієнтацію. Робота спрямована на пошук та виявлення фонових знань щодо певних аспектів сприйняття довкілля. Текст розуміємо як інтерактивний продукт і результат взаємної інтерпретації автора та реципієнта.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у вивченні історії української літературної мови найновішого періоду, у процесі викладання навчальних курсів з української лексикології, стилістики та соціолінгвістики. Напрацьовані висновки можуть бути застосовані в теоретичних курсах «Лінгвістика кольору», «Прагмалінгвістика», «Комунікативна лінгвістика», «Політична лінгвістика», «Риторика», у лексикографічній практиці, досвіді написання навчальних посібників та підручників.

Особистий внесок дисертанта. Усі висновки, аналіз та результати в роботі здійсненні самостійно. Власні ідеї дозволили зробити висновки щодо усіх задекларованих завдань.

Апробація матеріалів дослідження. Результати дисертаційної роботи обговорено та представлено на чотирьох звітних наукових конференціях викладачів, докторантів і аспірантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2020, 2021, 2022, 2024 рр.), та наукових конференціях «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (2021, 2023 рр.), у науковій конференції молодих учених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2024 р.), «Лінгвістика та лінгводидактика: здобутки і перспективи розвитку» (грудень, 2024 р., Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний

університет імені К.Д. Ушинського, м. Одеса), V International Scientific and Practical Conference «Trends of modern science and practice», February 8 – 11, 2022, Ankara, Turkey.

Публікації. Основні результати та твердження дослідження висвітлено та опубліковано у 9 одноосібних публікаціях та одній у співавторстві з науковим керівником (вклад автора – 0,5 обсягу статті), з них 4 статті в фахових виданнях України категорії Б, 5 – тез доповідей у міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях.

Обсяг і структура роботи. У дисертації міститься анотація двома мовами, список опублікованих праць здобувача з теми дисертаційного дослідження, вступу, трьох розділів з висновками, загальні висновки, списку використаних джерел (209 позицій), ілюстративних джерел (18 позицій), одного додатку. Загальний обсяг роботи становить – 182 сторінки, з них основного тексту – 139 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ ЕКСПРЕСИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДОВКІЛЛЯ

1.1. Семантична специфіка авторського бачення світобудови

Індивідуальне сприйняття довкілля насамперед пов'язуємо з когнітивною семантикою, яка є фрагментом кодування навколишнього середовища в картині світу носія мови. Під мовною картиною світу розуміємо відбиття зовнішнього світу, координат внутрішнього його переосмислення, які репрезентовані в мовних засобах.

І. Шкоріна зазначає, що в українському мовознавстві дослідження мовної картини світу розпочинається ще із праць О. Потебні, який «досліджував питання співвідношення мови і мислення, у тому числі в історичному аспекті, зовнішньої і внутрішньої форми слова, еволюції значення слова, символіки тощо. Учений уперше на вітчизняному ґрунті зацікавився питаннями взаємовідношення націй і мов, досліджував проблеми двомовності та багатомовності» [188, с. 73], тісно пов'язував проблему мови з проблемою способу мислення.

О. Селіванова під мовною картиною світу розуміє «представлення предметів, явищ, фактів ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості. Мовна картина світу не ізоморфна концептуальній категоризації світу, а є її підсистемою, що довільно й конвенційно фіксує деякі когнітивні структури, проте не всі мовні категорії є результатом концептуальної категоризації» [123, с. 365].

К. Тараненко стверджує, що «сукупність усіх уявлень та образів, відображених у символах, мовних знаках культури, фразеологізмах, створює мовну картину світу українців. Виявлено, що спільною ознакою українців є домінування емоцій та почуттів над мисленням і волею» [159, с. 44].

Питання мовної картини світу спостерігаємо в дослідженнях Н. Багатсіної, К. Голобородька, Л. Лисиченко, А. Мойсієнка, [5; 25; 84; 85; 97]. О. Качмар досліджує мовну концептуалізацію світу як образ, який має дзеркальне або індивідуальне відображення в авторських текстах [56].

«Між картиною світу як відображенням реального світу та мовною картиною світу як фіксацією цього відображення встановлюються складні відношення: межі між ними видаються нетривкими, невизначеними. Пізнання світу людиною не застраховане від помилок та непорозумінь, тому концептуальна картина світу постійно змінюється, перебудовується у свідомості носіїв, в той час як мовна картина світу надовго зберігає свої наслідки» [56, с. 176]. Проте кожен автор віддзеркалює в своїй творчості картину світу, яку сприймає сам та переломлює її через своє світобачення, власні принципи, розуміння норм поведінки тощо. «На її формування впливає мова, традиції, природа і ландшафт, релігійна, філософська, фізична картина світу, однак вона може відображати і певний фрагмент світу, тобто бути локальною» [56, с. 176]. Отже, картина світу відображається в авторському індивідуальному стилі та може залежати від мовної особистості, «створюючи художній текст, автор спирається на певну картину світу, яка є відбитком концептуальної й несе національно-культурні риси» [172, с. 141].

На особливу увагу заслуговує дослідження авторського бачення картини світу письменниками постмодерністами. Термін «постмодернізм» з'явився з кінця XX століття та характеризував твори письменників посттоталітарної доби. «Постмодерна чуттєвість – специфічна форма світовідчуття й відповідний їй спосіб теоретичної рефлексії, притаманні постмодерністському письменству, літературознавству, філософії» [86, с. 254].

І. Голубовська стверджує, що «мова як найчутливіший індикатор суспільно-політичних змін закарбовує у своїх лексико-фразеологічних формах і дискурсивних реалізаціях трансформацію старих і появу нових соціокультурних цінностей, які нерозривно пов'язані із виникненням нових смислів людського буття» [26, с. 9]. Постмодерна література передбачає розгляд

різних аспектів, один із основних – іронічне сприйняття дійсності. «Іронія – світоглядна категорія доби постмодернізму, певний спосіб сприйняття та розуміння дійсності. Функції іронії досить різноманітні: моделювальна (іронія конструює нову реальність), комунікативна (іронія визначає комунікативну стратегію), деструктивна (іронія є механізмом руйнування попередніх культурних форм та ціннісних орієнтацій), терапевтична, захисна функція (іронія створює можливість виходу із ситуації культурної та суспільної кризи) та ін. Постмодерна іронія має інтелектуальну природу та не передбачає комічного ефекту» [160, с. 13]. Авторську картину світу в такому випадку сприймають як ментальну систему відношень, яка враховує чотири типи відношень між автором, текстом, читачем та реальністю, просторові, темпоральні позиції сприйняття світу, внутрішній емоційний стан письменника [179, с. 96]. Це складний комунікативний процес, в якому водночас реалізовані різноманітні аспекти мови і мислення, особливий вид діяльності та спосіб зберігання і передачі інформації, форма існування культури певної історичної епохи. З цією метою проаналізуємо лексико-семантичні зміни, що відбувались в українській мові XX – початку XXI століть та поняття індивідуального стилю. «В ідіостилі письменника створюється модель художнього тексту, яка втілює цілісну одиницю пізнання можливого світу. Витягнута з різних художніх текстів в одному ідіостилі письменника, вона являє собою лінгвотипологічний варіант, який вичерпує цей ідіостиль письменника. Відрізняючись лінгвотипологічними варіантами, сучасні один одному ідіостилі письменників водночас є носіями й провідниками типової моделі художнього тексту – історично складеної матриці белетристичного тексту, моделі можливого світу конкретної епохи» [172, с. 138]. Отже, постмодерністи створюють власну картину світу, наповнену боротьбою між реальністю та ілюзією, мовною грою, естетизмом та спеціально згрубілою лексикою, експресією, яскраво вираженим оцінним ефектом. В. Кириченко стверджує, що «масова картина світу існує як ресурс («велика майстерня») для створення світу внутрішнього, тому індивідуальні уявлення про світ є апріорі похідним від колективних

уявлень, особливо, якщо брати до уваги не лише аспект колективності у авторстві картини світу, а й багатовікову історію її створення» [57, с. 77]. Вона виконує кілька функцій, але серед них є функція «соціального та індивідуального інтерпретатора подій, явищ та феноменів» [57, с. 79]. Оскільки людина не завжди може розуміти і сприймати довкілля в усій його повноті, але картина світу, яка постає в її уяві, є зрозумілою людині, є тим сховищем, де вона почуває себе безпечно. Передовсім будь-яка картина світу є меншою величиною, частковою щодо безпосередньо самого світу та до інших картин світу. Філософська картина світу опирається на сприйняття буття як первісної матерії, що є світоглядною аксіомою [19]. Дослідники вирізняють концептуальну картину світу як систему понять про сукупність реалій довкілля, а й систему смислів, що втілюються у ці реалії через слово-знак і слово-концепт. «Мовна ж картина світу – це мозаїкоподібна польова система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину світу як таку» [44, с. 15]. Мовна та концептуальна картини світу є складниками національно-етнічної свідомості. Проте кожна система символів у творах різних авторів, не дивлячись на те, що може виявлятися по-різному, є носіями одного коду. Наприклад, вияв менталітету народу, його ментальні особливості сприймає Марія Матіос, яка показує власне український характер у книзі «Нація. Одкровення», ідея якого пояснюється жадобою помсти «советам», які принесли на Буковину лише зло (описано 1951 рік): *«Двобій між чужим, неприродним, – тим, що намагалося вкоренитися тут після великої війни, й тим, що рятувало свій прадавній уклад та звичаї, свою натуру й маєток, сягав, здавалось апогею. Через те спротив увиждався навіть там, де його ще не було, але він міг бути, бо жеврів, як остання іскра в затоптаній золі»* (Матіос М., с.76). Авторка роздумує про ідею боротьби проти комуністів, які висилали господарів до Сибіру: *«ЧУЖЕ СИТО – невидиме й безжальне, без серця в грудях і Бога в душі – просіювало Черемошне від таздовитих і чесних родин, як згіркле борошно від червів, забираючи в далекі, холодні світи всіх без пощади...»* (Матіос М., с. 75).

Протиставлення *своєму/чужого* передано так: *чуже* – невидиме, безжальне, без серця в грудях, без Бога в душі; *своє* – газдовиті і чесні родини, крім того, виділено графічно ЧУЖЕ СИТО, аби сконцентрувати увагу на чужих, які знищують українських селян. У романі А. Левкової «За Перекопом є земля» також йдеться про неприйняття загарбників, дещо з іронією, але не менш різко: *«А ще слово рускій на тисячах кримських вивісок і парканів, на всіх радіо- й телеточках: “Не здивуюся, якщо почую, що в Сімфі на Пушкіна продаються рускіє памперси та рускіє унітази”, – казала мені Аліє. Лише через вісім років, коли буде видно Що найохочіше російські військові мародерять в Україні унітази, – ми збагнемо: рускіх унітазів не існує в природі»* (Левкова А., с. 346). І у першій, і у другій ситуації *рускіє* – це **зло**: *«Зло* чинилося *наліво й направо, незагнудане зло людини супроти людини, Воно було страшніше, ніж зло звірини супроти звірини* (Матіос М., с. 76), і зло в А. Левкової, яка роздумує про Крим: *«Перешийок переламався, півострів став островом і дрейфував у невідомому напрямку. Хоча чому ж – відомому: у бік зла. Того, що здійснюється і каламутить воду, що досі була прозорою»* (Левкова А., с. 337). Проте, у М. Матіос ментальність проявляється в активній боротьбі, «спротиві», у А. Левкової – у відмові від російської мови головної героїні та в «переїзді на материк» – Україну. Тобто, менталітет – це саме ті ціннісні координати, які накладає автор на світобудову, це форма світосприйняття, ментальна програма, яка формується різними соціокультурними чинниками. Ментальність діє вже на підсвідомому рівні, її легко визначити за основними цінностями людини: *«Ми будемо любити “Скрябіна” і “Океан Ельзи”, будемо читати Підмогильного і роздивлятись картини Олександри Екстер і Кричевського. Не лише Василя – Федора теж. На нашому холодильнику буде висіти магніт: портрет Шевченка між барикад, і напис: «Вогонь запеклих не пече». І на наших футболках будуть зображені чудернацькі квіти Примаченко, і ми точно вмітимемо слова “паляниця”, бо це уміння – не з крові, а з цінностей, території, практики»* (Левкова А., с. 381–382). Отже, основними ментальними точками-символами для українців є елементи культури та мови. Окреслюючи основні світоглядні

позиції, авторка описує і поняття «духовних цінностей», які для А. Левкової та її героїні полягають в таких символах – гімні, пісні «Червона калина», мові як усвідомленому і природному виборі: *«...але під **“Ще не вмерла”** рука сама тягнутиметься до серця. Нас не розчулить **“Матушка Россия”**, але **“Червона калина”** пройматиме до кісток. Ми долучимось – ми виберемо **українську мову і українську культуру**, хай не як мову й культуру своїх батьків і дідів, бо родинні історії – болісні і суперечливі, – а як мову своїх дітей»* (Левкова А., с. 382).

Ментальність автор може передавати і через уживання онімів, які характеризують ту чи ту країну. У статті «Авторська інтерпретація онімного простору в романі Анастасії Левкової «За Перекопом є земля» описуємо мовні засоби вираження універсальної категорії простору, оскільки кожна національно-культурна спільність, яка займає певний ареал, намагається сконструювати та вербалізувати навколишню дійсність за допомогою специфічних мовних засобів, які віддзеркалюють ментальність народу [63]. У статті описуємо онімний простір роману «За Перекопом є земля», який пов'язаний із хоронімами та макротопонімами, що вказують на місця розселення кримських татар, які були депортовані з Криму «совєтською» владою: *«Вони повернулися у **Крим** не на початку 1990-х і навіть не в кінці 1980-х, як більшість. І не з **Узбекистану**, а з **кубанського Новоросійська**. Депортовані були, звичайно в **Середню Азію**, але верталися поступово: відколи стало можливо виїздити з місць заслання, вини кожні кілька років змінювали місце мешкання – далі й далі на захід»* (Левкова А., с. 8); *«Ленур розповідав, що в **Ташкенті** його тато викладав в університеті, завідував лабораторією електричних машин, а тут, у **Криму**, в **Сімферополі**, він почув: якщо в котрогось із викладачів щось зникне, то всі будуть знати, на кого думати»* (Левкова А., с. 25); *«Часом мої співрозмовники показували фото – ті, збереглися в них із радянських часів, із заслання. ... де на звороті було написано ім'я прізвище кожного зі світлини й хто звідки – з якого села чи міста в Криму і де живуть зараз: **Учкурган, Маргелан, Чирчик, Самарканд,***

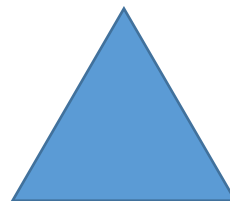
Ташкент...» (Левкова А., с. 143). Також у романі вжито низку мікротоонімів: ойконіми, гідроніми, мікротопоніми, багато урбанонімів та годонімів, що вказують безпосередньо на батьківщину, тобто місце, де продовжується вікова історія кримсько-татарського народу – Крим: «*Хан-Чаїр, Хансанський Сад, 6-й мікрорайон*» (Левкова А., с. 55); «*Якось липневої ночі ми вирушили компанією на Чуфут-Кале – на пікнік*» (Левкова А., с. 86). Авторку як корінну мешканку Криму відзначає і скорочення окремих ойконімів, звичне для тих, хто там проживав: «*У перший рік я рідко спілкувалася з Аліє – ми навчалися в різних вишах, а крім того, я їздила на заняття щодня з Бахчика, а Аліє винаймала кімнату в Сімфі*» (Левкова А., с. 114). Також зазначаємо уживання старих назв міст і сіл Криму, а не нав'язаних радянською владою: «*...і я теж почала їх вживати. Ішунь, а не Дозорноє, Карачоль, а не Чернопольє, Німецька колонія, а не Уютноє. Я тепер і вдома говорила, що їду не в Сімферополь, а в Акмесджит, що хтось відпочиває в Кезлеві, а не в Євпаторії, що хтось із Карасубазару, а не з Білогорська. Салирар, Кучук-Узень, Уракли, Орталан, Ай-Серез – саме звучання цих слів перетворювало Крим у моїй свідомості на скриньку, сандыкъ, із коштовним камінням*» (Левкова А., с. 96).

Серед антропонімів функціують імена справжніх людей – як от Кадисєв Роллана: «*Гість був – Роллан Кадисєв, учений-фізик, один із провідників національного руху, давній друг сім'ї, котрий, як можна збагнути, не цурався чорного гумору*» (Левкова А., с. 10) [63]. У випадку такого уживання говоримо про використання онімного простору на рівні мислення. Таким чином, під іменником – власною назвою захована вся інформація про людину, тому в процесі формування думки, сприйняття та розумінні тексту варто опиратися на базові пропозиційні знання читача тексту, який має декодувати його.

Основною думкою головної героїні, батьки якої переїхали до Криму, хоча і не є кримчанкою, є думка: Крим – це Україна: «*Але ж Крим – частина України...*» (Левкова А., с. 41), де обидва топоніми мають найбільше функцій навантаження. Таким чином стверджуємо, що однією із суттєвих стилістичних функцій топонімів у художньому тексті є закріплення за ним певного

географічного простору. А Левкова використовує в романі топонімічні одиниці для створення достовірності, об'єктивності, реальності відтворюваного. Топопонім займає певне місце у сприйнятті художнього тексту, створюючи емоційний та експресивний образ. Топонімічна одиниця КРИМ несе в аналізованому тексті не лише функцію географічного об'єкта, а й орієнтує читачів щодо подій, які розвивалися, а саме: подій у Криму в 2014 році [63]. Письменниця обіграє імена людей, вкладаючи чуттєве ставлення до кожної літери імені, персоніфікуючи її: *«Він вважав, що немає імен, для мене ж його ім'я – це все, що лишилось, і в імені цим клекотів цілий світ. В – строге, як море у горобину ніч. Л – ніжне, як кримські ранки. А – тужливе, як крики чайок. Д – тремке, ніби стукіт об камінь. Усі ці роки, кожного дня, бодай раз – з язика має зісковзнути: Влад»* (Левкова А., с. 211). Для авторки ім'я чоловіка асоціюється із самою любов'ю.

Отже, спосіб світобачення людини (самого автора та його героїв) автори репрезентованих текстів (як представників української нації та соціально-культурної спільноти) символічно передають трьома основними точками-асpekтами, усі з яких вербалізуються в мові художніх текстів: через ментальність, духовні цінності, експресивну побудову висловлень.

Верхня точка рівнобедренного трикутника координат – ментальність, ліва – людські цінності, права – експресивність. Увесь трикутник – це експліцитний вияв через мовні засоби імпліцитного смислу, оскільки ми сприймаємо світ з позицій своєї ментальності.

1.2. Індивідуальний стиль: зміст поняття та основні ознаки

Поняття «стиль» у культурі набуло мистецтвознавчого та філологічного розуміння, в останньому виокремились лінгвістичне та літературознавче значення терміна. Проте об'єднуються вони при з'ясуванні такого явища, як *індивідуальний стиль*. С. Шип стверджує, що «сучасна культурна доба, сучасна ситуація у сфері мистецтва часто характеризується як постмодернізм. Принципова риса постмодернізму – практично необмежене використання художніх стилів різних жанрів, історичних періодів і народів у довільному поєднанні і пристосуванні до нового оригінального художнього тексту. Така творча установка сприяє інтенсивному застосуванню прийомів полістилістики» [187], як представниця мистецтвознавчого напрямку вона подає визначення терміна «художній стиль», зазначаючи в ньому саме індивідуальні особливості, хоча й подає низку термінів цього напрямку, які складають лексико-семантичне поле «стиль»: «„сучасний стиль“, „народний стиль“, „епічний стиль“, „стиль модерн“, „стильові особливості“, „елементи стилю“, „стильова вишуканість“ і т. д.» [187, с.7]. «Художній стиль – це комплекс індивідуально-типових властивостей форми та образного змісту одиничного артефакту мистецтва або певної множини артефактів, що оцінюється як відмінна особливість відповідного явища» [187, с. 20].

Індивідуальний стиль (ідіостиль, ідеостиль, ідіолект) – це системність виражальних засобів мови письменника, що виділяє його мову серед інших мовців. Автор не тільки вибирає мовні засоби, він переосмислює їх і тому може уявити їх як реальні відбитки довколишнього світу, тим самим вплинути на читача та нав'язати йому свою точку зору. Л. Струганець, описуючи мовну особистість М. Старицького, цитує І. Франка: «...Найцінніше і найкраще в кожному чоловіці, а тим більше в письменнику, се його індивідуальність, його духовне обличчя зо всіма його окремішніми прикметами. Чим більше таких прикмет, чим вони характерніші та гармонійніші, тим багатша, сильніша й симпатичніша індивідуальність людини, згідно письменника. До таких прикмет, що відповідають складові душі письменника, належить і мова» [155, с. 129].

В енциклопедії «Українська мова» так потрактовано індивідуальний стиль: «сукупність мовно-виражальних засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших» [170, с. 604].

Мова кожного письменника є індивідуальною, оскільки віддзеркалює рівень сприйняття навколишнього світу, передання його мовними засобами, вкраплення стилістично-експресивних елементів, уживання прецедентних, іронічних висловів, улюблених тропів тощо.

Прорив, яскравий зблиск мовних особливостей митця на загальному фоні художнього стилю національної мови спричинено суб'єктивно-психологічними чинниками, хоча не останню роль при цьому відіграють і соціолінгвістичні. До суб'єктивно-психологічних належать особисті якості автора: тип мисленнєвої діяльності й рівень інтелекту та освіти, темперамент, характер, ступінь емоційного напруження, чуттєвість, інтуїція та ерудиція. Втілюючи художньо-естетичний задум в образну систему твору, спираючись на стилістику національної мови, письменник ніби заповнює мовним матеріалом свою стилістичну систему, породжену його суб'єктивно-психологічною особистістю. Наприклад, сприйняття вранішнього пейзажу: *«Бронзову пишність жовтневого саду м'яко заливали промені ранкового сонця. Нічний дощ додав барвам масляного полиску, як у щойно написаній олією картині. Від живого панорамного пейзажу йшов запах гіркуватої суміші перезрілих квітів і трав»* (Вдовиченко Г., с. 114), який Галина Вдовиченко порівнює із свіжою, лише написаною олією картиною.

Саме такі аспекти стали предметом дослідження ідіостилу окремих письменників 19 – 20 ст., наприклад, Н. Сологуб та Н. Сніжко досліджували ідіостиль Олеся Гончара [134; 136], Т. Беценко – ідіостиль Василя Стефаника [14] тощо. Мовознавці поч. ХХІ ст. в дисертаціях також розглядають ідіостиль окремих письменників (Л. Домилівська, О. Подолянчук та ін.), зазначаючи актуальність таких досліджень [33; 113].

Проте актуалізуємо увагу на текстах постмодерністського напрямку, сприймаючи постмодернізм як «...цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціального та національного середовища комплекс мистецьких,

філософських, епістемологічних науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від класичної та неокласичної (модерністської) традиції...» [86, т.2. с. 253]. Розглядаємо тексти українських письменників, цілком поділяючи думку Ю. Коваліва, що вони «...перейняті постмодерністською чуттєвістю..., схильні до надуживання жанрово-стильових гібридів, до розмитого синтаксису, до фрагментарного, каталогізаційного наративу, зануреного в розмаїтв інтертекстуальні потоки» [86, т. 2, с. 256].

Дослідження індивідуальних особливостей саме таких текстів дозволяють зрозуміти особливості індивідуального стилю сучасних українських письменників, розкрити перспективу аналізу їх іронічного письма, гендерноорієнтованих текстів. Немає підстав для розгляду експресивності як семантичного типу емоційно-оцінної модальності, оскільки ця категорія обслуговує й інші види оцінних значень суб'єктивної модальності, зокрема інтелектуально-оцінні. Однак тяжіння експресивності до вираження емоційних оцінок спричиняє труднощі у розмежуванні емоційності та експресивності на синтаксичному рівні і зумовлює функціонування терміна – емоційно-експресивна модальність. Наприклад, відчуття щастя як оцінки власного самопочуття, як сприйняття довколишнього світу: *«...Засинала Бора, почувавши себе безпритульною, якій пощастило знайти сухий та теплий нічліг. Це відчуття потрапило до неї листом миттєвого щастя, випадково переплутавши адресата. Воно призначалося іншій людині – тій, що тішиться від самої лише відсутності холоду, вогкості, протягу й має змогу випростати втомлені ноги. Ось воно, хвилине щастя! Душею й тілом розлилася чиста радість, не отруєна невпевненістю і турботами про те, що буде завтра. І таким реальним виявився цей уявний стан, так блискавично переформатував він на цю мить сприйняття світу, що зі свого надійного прихистку почувши дихання вітру за вікном та шурхіт крапель дощу у траві. Бора подумала своє: “яка чудова мелодія за вікном”, а чуже “як добре, що маю, де сховатись від негоди”»* (Вдовиченко Г., с. 74).

Поліфункційність експресивності зумовлює неможливість ототожнення її з категорією емоційності та є основою визначення її як категорії, що пов'язана зі стилістичною, а не модальною характеристикою висловлення. Отже, емоційно-оцінну модальність можна вважати одним з видів аксіологічної суб'єктивної модальності. Як значення суб'єктивної аксіологічної модальності в лінгвістиці розглядаються лише раціональна й емоційна оцінки, які можуть виконувати функцію модальних операторів, що характеризують зміст пропозиції. Решта значень виступає у функції предикатного компонента для характеристики об'єктів різних видів.

1.3. Аспекти дослідження та класифікації активних лексико-семантичних процесів у сучасних художніх текстах як результату впливу екстралінгвальних чинників

В українському мовознавстві є значна кількість ґрунтовних праць, присвячених вивченню особливостей розвитку словникового складу української літературної мови на різних хронологічних етапах.

Одним з перших цією науковою проблемою зацікавився відомий український лексиколог А. Москаленко, який розпочав серію своїх досліджень з праці «Українська лексика першої половини XIX ст.», реєстр якої налічує близько 300 нових слів виробничої, суспільно-політичної та побутової лексики [100]. У його роботі «Лексика української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст.» опрацьовано і подано коментар до 300 слів виробничої, суспільно-політичної, термінологічної лексики, що з'явилися в українській літературній мові у другій половині XIX століття [101]. Порівняно незначний період часу – роки семирічки післявоєнного періоду – було обрано А. Москаленком для відбору неологізмів з метою подальшого вивчення та класифікації (всього автором зафіксовано 1700 неологізмів) [99, с. 3 – 12.].

О. Муромцева у своїй монографії «Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст.» здійснює спробу комплексного аналізу розвитку лексики української літературної мови

згаданого періоду: досліджено новотвори, лексичні запозичення, а також семантичні процеси (термінологізацію, детермінологізацію, розвиток переносних значень у загальноновживаній лексиці) [102].

Науковий огляд і характеристика кількісних та якісних змін лексичного складу української літературної мови пореволюційного періоду подано у «Курсі сучасної української літературної мови» за редакцією Л. Булаховського, де проілюстровано такі процеси: вихід частини слів з активного лексикону, поява нових слів та значень, зміна емоційного забарвлення, збагачення словникового складу спеціальною лексикою, запозиченнями тощо [20].

На матеріалі всіх східнослов'янських мов провела дослідження Г. Їжакевич, описала тенденції розвитку лексичних систем східнослов'янських мов на різних етапах (20 – 30-ті рр., 30 – 40-і рр., період Другої світової війни, післявоєнні роки) [52, с. 20 – 27.].

Шляхи збагачення словникового складу української мови у період Другої світової війни вивчав І.Тараненко. Вчений визначив такі основні шляхи: а) використання старих слів у новому значенні; б) переносне вживання слів; в) словотвір (афіксація, складання основ, аббревіація); г) засвоєння слів з інших мов [157, с. 26-30.].

Вагомим внеском в українську лексикологію стала праця В. Коломієць «Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період», у якій за рахунок залучення ширшого мовного контексту дослідниця проаналізувала близько 14 тисяч післявоєнних неологізмів, враховуючи тематичні групи, особливості словотвору, семантичні зміни [65].

Специфіку лексико-семантичних процесів врахував І.К.Білодід, вивчаючи на матеріалі мови художньої прози лексику воєнного та післявоєнного періоду і встановивши шляхи її розвитку (поява семантичних та лексичних неологізмів, активізація історичної лексики, впровадження термінологічної лексики, розширення функціонального призначення загальноновживаної лексики та лексики спеціального призначення) [16].

У роки незалежності України активізувалися наукові дослідження розвитку словникового складу української мови, що за невеликий проміжок часу під впливом потужних екстралінгвальних чинників зазнав суттєвих кількісних та якісних змін.

Цікаво, що на межі тисячоліть головними джерелами вивчення лексики української літературної мови стали тексти засобів масової інформації (Д. Мазурик, О. Стишов, О. Тараненко та ін.) [88; 151; 158]. Це, очевидно, зумовлено особливостями розвитку публіцистичного стилю в Україні та поза її межами, специфікою створення і функціонування текстів засобів масової інформації, появою нових журналістських концепцій: 1) моделі комунікації «gatekeeper model», «propaganda model»; 2) концепції маніпулювання громадською думкою; 3) концепція цільових аудиторій; 4) концепція розвитку реклами та психологічні теорії (теорія «півкульної латералізації», яка призвела до масової трансформації зовнішньої лексики ЗМІ в бік дегоризації та емоційної експресивності й зумовила появу такої тенденції у розвитку журналістики, як «infotainment» (презентація новин з розважальними елементами) [177, с. 5 – 6]; істотне послаблення цензури й самоцензури, зростання особистісного начала, зростання обсягу діалогічного спілкування, пошук неординарних мовних засобів [150, с. 7]; великі тиражі та розповсюдження в різних регіонах країни, розраховані на залучення широкого кола читачів; швидкість реагування на події суспільного життя (щоденні, щотижневі видання); цінова політика (безкоштовне розповсюдження ряду видань). Крім того, індивідуальні смаки тих, хто має змогу впливати на добір лексичних засобів вираження в періодиці та електронних ЗМІ, відіграють значну роль у формуванні «неологічного запасу» пересічного мовця, що виражається у захопленні окремими словотвірними типами, деякими словами та словосполученнями, у надмірному використанні нових іншомовних слів, у вживанні слів, що з різних причин були усунені з активного лексикону, і власних новотворів [88, с. 53].

На нашу думку, об'єктивність висвітлення активних лексико-семантичних процесів на матеріалі сучасних українських прозових текстів можлива саме за умови залучення до аналізу творів масової літератури, специфіка якої безпосередньо впливає на відбір мовних засобів: актуальність тематики інтенсифікує вживання неологізмів; дохідливість викладу детермінує появу коментарів; орієнтація на масового споживача передбачає врахування «мовної моди» (захоплення іншомовними словами, жаргонізмами, термінами, що репрезентують терміносистеми тих галузей знань, до яких під впливом екстралінгвальних чинників посилився інтерес – психології, міфології, економіки, інформатики тощо); розважальний характер досягається лінгвістичним експериментуванням.

У нашому дисертаційному дослідженні в аналізі прозових текстів ми дотримувалися тези О. Семенюка, за якою «збірний образ авторів (творців) текстів розглядається як прототип мовної особистості зазначеного хронологічного періоду, тезаурус мовної свідомості котрої формується чи трансформується відповідно до особливостей історичної епохи» [126, с. 2]. Саме теорія мовної свідомості допоможе зрозуміти вияв індивідуальних мовних особливостей автора в сучасних постмодерних текстах.

На сучасному етапі актуальним завданням української лінгвістики є розробка узгодженої загальноприйнятої класифікації лексико-семантичних процесів з врахуванням їхньої ієрархії, функційної специфіки, що полегшило б вивчення відповідних мовних явищ. У цьому плані заслуговує на увагу дослідження Л. Струганець, яка, використовуючи словниковий матеріал, визначила такі процеси, що зумовлюють розвиток словникового складу літературної мови:

- 1) поповнення новими лексичними одиницями;
- 2) поступове звуження вживання, а згодом і виходу окремих номенів, що з певних причин виявились застарілими;
- 3) семантична трансформація;
- 4) стилістична транспозиція, слів, які функціують в мові [154, с. 97].

Л. Струганець, виділяє переорієнтацію номінацій, зміни соціальних конотацій, реактивацію і пасивізацію лексико-семантичних засобів, термінологізацію і детермінологізацію лексичних одиниць в окремий клас як репрезентантів явища «стилістичної транспозиції» [154, с. 97] (або за іншою термінологією «функціонально-стилістична мобільність лексики» [49, с. 33]).

Зауважимо, що опрацьована нами наукова література свідчить про неоднотайність лінгвістів щодо визначення змісту поняття «стилістична транспозиція» і переліку процесів, які мають до нього відношення, а також встановлення природи процесу, пов'язаного з модифікаціями конотативного забарвлення (стилістичної чи семантичної).

Тому у дисертаційному дослідженні під «стилістичною транспозицією» лексичного складу української мови маємо на увазі зміни у перерозподілі мовних засобів між активним та пасивним словником (процеси лексичної реактивації та пасивізації), між різними стилями української мови (жаргонізація, детермінологізація), в результаті чого поповнюється словниковий склад мови. Вважаємо, що такі зміни відображають основні тенденції розвитку сучасної української літературної мови.

Як свідчать дослідження попередніх років, українська художня проза 20-х років ХХ ст. орієнтувалася на усно-розмовне мовлення; у 30 – 40-х роках спостерігалася тенденція до усталення книжної традиції; для української (переважно перекладної) художньої літератури 60-х – початку 70-х років характерною була активізація лексики й форм, поширених у 20-ті роки в книжно-писемній мові; відлуння цього захоплення помітні й у творчості прозаїків 80-х років [94, с. 218 – 219]. У зв'язку з цим зростає необхідність вивчення закономірностей співвідношення цих лексичних груп (слів абстрактних і конкретних, жаргонних, діалектних і загальнонародних тощо, що сприяє з'ясуванню шляхів розвитку літературної мови) [121, с. 661].

С. Семчинський проаналізував такі зміни в смисловому змісті слів: 1) генералізацію, або розширення значення слова; 2) спеціалізацію, або звуження значення слова; 3) термінологізацію; 4) зміну значення, викликану

його професійним вживанням; 5) вид зміни смислового змісту слів, коли родове значення стає видовим; 6) збагачення додатковим самотійним значенням; 7) перетворення повнозначного слова на неповнозначне; 8) енантіосемію; 9) «народну етимологію»; 10) епохальні зміни значень [127, с. 15 – 23].

Оскільки в сучасних наукових працях не простежується чіткий аргументований підхід до вивчення семантичних зрушень, відсутні класифікаційні ознаки конотаційних змін у мові, у дисертаційній роботі буде представлено й авторське розуміння змін конотативного забарвлення слів, які будуть розглядатися у контексті семантичних змін, на відміну від переорієнтації номінацій та зміни соціальних конотацій, що мають відношення до явища стилістичної транспозиції.

Враховуючи особливості лексико-семантичних змін в українській мові кінця XX – початку XXI століть, виділяємо такі групи лексико-семантичних процесів: 1) процеси, що зумовлені активним впливом лексичної системи однієї мови на іншу; 2) процеси, виникнення яких пов'язане з перерозподілом мовних засобів між функціональними стилями (художній $\Leftarrow$ науковий, розмовний); 3) процеси, які відбуваються під впливом активізації пасивного складу лексики; 4) процеси, детерміновані взаємодією лексичного з іншими структурними рівнями мовної системи, зокрема синтаксичним. Результатом дії процесів першої групи є запозичення і реактивовані лексичні одиниці (лише ті, що активізувалися в українській літературній мові під впливом мови діаспори), другої групи – терміни, жаргонізми, а також реактивовані лексичні одиниці з ремарками *розм.*, *діал.* лексика, третьої – реактивовані лексичні одиниці, які мали ремарки *заст.*, *рідко* тощо, четвертої – лексикалізовані словосполучення, а також усталені словесні комплекси.

Усталені словесні комплекси є одним із проявів тенденції до стереотипізації, яка простежується при вживанні певних класів слів (напр., часових мовних ідентифікаторів, а також терміносполук). Аналізуючи матеріал, диференціюємо зміни в семантичній структурі слів, які вже тривалий час вживаються в українській мові, та семантичних трансформацій, викликаних

пристосуванням до нових умов функціонування тих лексичних одиниць, що поповнили словниковий склад української мови на сучасному етапі.

Отже, у лексико-семантичній системі української мови на різних етапах її розвитку простежуються мовні процеси (творення неологізмів (як загальноновживаних, так і okazіональних) на основі власних мовних ресурсів; запозичення слів і зворотів з інших мов; закріплення за багатьма наявними в мові словами й словосполученнями нового значення чи відтінку значення, а також втрата деякими словами старого значення; засвоєння лексичних елементів із територіальних діалектів і професійної лексики; переміщення багатьох стилістично маркованих слів до інших груп, розрядів тощо), що характеризуються різним ступенем активності, який залежить від характеру, інтенсивності дії як інтралінгвальних, так і екстралінгвальних чинників (суспільно-політичної та логіко-психологічної природи).

На початку ХХІ ст. відбувається поповнення словникового складу сучасної української мови новими лексичними одиницями, усталеними словесними комплексами, змінюється семантична структура слів, що є наслідком дії відповідних лексико-семантичних процесів: запозичення, жаргонізації, лексичної реактивації, детермінологізації, появи нових типів значень, нових семантичних конотацій, формування часових мовних ідентифікаторів, про що свідчить аналіз прозових текстів досліджуваного періоду. Усе це віддзеркалюється в текстах творів постмодерного напрямку, які якраз і застосовують та обігрують усі ці елементи в своїх творах: *«Я твою пику на все життя запам'ятала. І ти мене запам'ятай, я Ірма Бітенр»* (Заставська К., с. 262) (використання жаргонізму та іншомовної власної назви); *«Вони давно пішли, а я й далі сиділа в машині, чомусь увімкнувши двірники. Вони працювали, виконуючи роль метронома, котрий, як мені здавалося, відраховує зараз мій час. Мій час, що так стрімко йде від мене і веде до... До чого? Монотонні удари мого «метронома» зараз нагадали мені про те, що втрачене не повертається. Музиканти репетирують під метроном, який не дозволяє їм збитися з потрібного темпу. А що з моїм життєвим темпом? Робота,*

робота, робота. І ось тільки нещодавно мій внутрішній метроном перебудувався на інший ритм, від якого я намагаюся втекти. Навіщо?» (Заславська К., с. 274) (образний часовий ідентифікатор як okazіonalne авторське утворення). Також маскаррад життєвих масок автори постмодерних текстів передають через оригінальні порівняння, вкраплення стилізованих слів: *«Перебір в усьому. У посмішках, які не зачіпають очей. У занадто енергійних та підбадьорливих кивках на слова співрозмовника. У зависокому тоні для нейтральних фраз. “Вітаю”, – кажуть вони, а в тебе мороз по шкірі. У надмірному віддзеркаленні, у такій явній демонстрації приязні та безтурботності, аж щоки болять усміхатися у відповідь. Знову ж таки, це нормально. Кожен з нас тримається за свої маски і тримає оборону, ніхто не зобов’язаний розкриватися перед першим зустрічним. Мене більше хвилює ненависть, яка пробивається з глибини, як кашель з мішка»* (Горіха Зерня, с.106) (оригінальні порівняння).

Під впливом дії активних лексико-семантичних процесів сучасна українська мова зазнає, насамперед, кількісних змін, що виявилось у зростанні чисельності так званих «модних слів», при відборі та аналізі яких слід враховувати увесь комплекс неологічних явищ різних за природою (нове значення, слово, сполучення слів), шляхами появи (запозичення мовних одиниць з інших мов, перехід із вулчих стильових сфер, актуалізація застарілих слів, словотворення на основі наявних у певній мові морфем, переосмислення слова та лексикалізація словосполучення), новизною (власне неологізми, новоутворення, трансформації, семантичні неологізми, так звані «модні слова»), функціями (позасинонімічні та синонімічні неологізми). Крім того, спостерігаємо оцінне переосмислення значення слова, коли утворюються авторські порівняння в оцінних текстах.

1.4. Структури загальної оцінки в творах письменників-постмодерністів: шкала оцінки

Структурами загальної оцінки в аналізованих художніх текстах стають висловлювання з прямими чи непрямыми когнітивно оцінними висловлюваннями. У ролі одиниць, які створюють такі пропозиційні утворення, функціують іменники, дієслова – як центральні частини мови, які можуть бути використані і як ядерні оцінні одиниці, так і порівняльні звороти, складні конструкції, інші частини мови, які знаходяться на периферії частимовної кваліфікаційної схеми.

Не дивлячись на те, що велика кількість частин мови функціює і в нейтрально-оцінному значенні, особливості текстів саме постмодерністської літератури, того, що вважають, оригінальним та специфічним, в оцінному аспекті виявляють оригінальність через вербалізацію когнітивного механізму оцінки, який може супроводжуватися показниками-модифікаторами, оцінними елементами, цілими структурами тощо.

Напр., у романі М.Матіос «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів» знаходимо приклади таких оцінних текстів для:

- характеристики держав: *«Проте щедра на платні обійми, знаменита куртизанка Європа вміло користувалася розтринькувачкою власних чеснот і багатств – країною УКР, - бо добре знала: якщо мати під боком таких сусідів, як безголові укри, тоді не обов'язково годувати своє військо чи армію своїх робітників»* (Матіос М., с. 18) (знижена оцінка, Європа порівнюється з куртизанкою);

- характеристики людини: *«Така кокотка, з дозволу сказати, місіс гасас по всьому світові у пошуках природних надр і молодії крові, здійснює переділ меж своїх володінь і колекціонує коханців, навмисне роблячи їм зводина в один і той же час, в одному і тому ж місці»* (Матіос М., с. 23) (знижена оцінка, кокотка – жінка легковажної поведінки, яка перебуває на утриманні своїх коханців [22, с. 439]); *«"Брінкфорд" – голова і бікфорд – руки – Давид Зубанія Великий»* (Матіос М., с. 24) (знижена оцінка, М. Матіос обіграє прізвище

політика початку ХХ століття Давида Жванії, підкреслюючи його певний вплив у тодішньому політикумі України) ;

- характеристика ментальних особливостей: *«Добре бути козаком на просторах країни УКР – UA. Погано бути вартовим її господарки. А ще погано в такій країні вродитись жінкою з головою»* (Матіос М., с. 20) (негативна оцінка участі жінки в політичних баталіях;

- характеристика подій: після всім відомої помаранчевої революції: *«Некликане військо, гнане нетерплячкою діареї і сверблячкою рук, миттєво зібралося – кожен під свої штандарти – і почалося велике побоїще під Аустерліцем, Букрином і Сталінградом одночасно»* (Матіос М., с. 27) .

Оскільки процеси усвідомлення світу суб'єктивні, то й оцінні тексти містять суб'єктивні оцінні висловлення, які мають аксіологічний характер. Аксіологію виділили в окреме вчення в ХХ столітті. «АКСІОЛОГІЯ (від грец. ἄξιόν — цінність і ...логія)т – теорія цінностей, розділ філософії, що з'ясовує природу та різновиди цінностей, взаємовідношення між ними (досліджує системи або множини взаємопов'язаних цінностей). А. сформувалася та утвердилася у 20 ст. (початки її становлення – остання третина 19 ст.). «Відкриття цінностей» – одне із найважливіших філос. відкриттів цього періоду. Воно справило вирішал. вплив на гуманітарне мислення і гуманітарні науки 20 ст., наслідком чого стало усвідомлення ролі цінностей в індивід. та сусп. житті. Сучасну філософію та методологію сусп. наук уже не можна мислити без урахування філософії цінностей. Після введення у філософію поняття «цінності», гуманітарні науки почали виокремлювати у своїй галузі проблематику, пов'язану з цінностями: нині говорять про А. соціальну, культурологічну, політологічну, правову і т. п.» [37]. Наприклад, цінності соціальні: *«Запах у новому місці. Він міг виявитися неприємним та затхлим, приміщення могло відгонити старими лежалими лахами чи забути пакетом сміття. Усього варто було чекати. Але це незнайоме житло мало нейтральний запах. Закинутістю тут не пахло: сухе, трохи застояне повітря не мало неприємних домішок»* (Вдовиченко Г., с. 16); або ментальні: *«Цієї ночі я*

раптом відчула заздрість до Альони. Заздрість до того, що вона – українка і її дідусі та бабусі – звичані селяни. Навіть якщо їй це зараз не надто важливо, то, коли таким стане, вона матиме на що спертися. Одні її дідусь і бабуся - з Чернігівщини, другі – живуть на Вінниччині. Вона має право говорити українською, бо це – її мова» (Левкова А., с. 66).

Аксіологічні процеси неоднорідні, часто знак аксіологічної оцінки змінюється, тому можна виділити декілька типів аксіологічних змін:

1) за напрямком зміни знака оцінки:

- а) мейоративна (негативна) оцінка (від “-“ до “+”),
- б) пейоративна (позитивна) оцінка (від “+” до “-“).

2) за ступенем закріпленості в мові:

- а) інгерентна (внутрішньомовна) – внутрішньо властива мовному знакові, є постійною ознакою мови,
- б) адгерентна (ситуативна) – спостерігається за умов певного контексту, мовленнєвої ситуації, внаслідок okazіонального слововжитку в мовленні.

У текстах спостерігаємо як негативну (пейоративну) оцінку, напр.: *«Найбільший трагік сторіччя у цьому коловороті став **найменшим коміком**»* (Матіос М., с. 84); *«Коли б хто був відважився йому іще півроку тому бодай натякнути, що в цьому найвищому залі країни Мітя залишиться **самотнім і ошуканим**, він дав би був такому сміливцю в зуби»* (Матіос М., с. 80); так і позитивну: *«Часом дивуєшся, до чого людина може звикнути, навіть до монотонного звуку крапель із крана, навіть у нічній тиші. Але щойно джерело дратуючих звуків буде перекрито, кран нарешті замовкне, і увесь простір довкола заповнить гармонія тиші – настає момент щастя. Для чистої хвилиної радості іноді достатньо полагодити на кухні кран з водою»* (Вдовиченко Г., с. 135); *«Спостерігаючи за тим, з якою цікавістю Софочка розмовляла з Алексом, я знову спіймала себе на думці, що мені приємно його слухати, мені подобаються його манери, його м'який голос. І зовні – теж хороший. Цікаво, а скільки йому років?»* (Заславська К., с. 228).

Оцінні структури можуть стосуватися різних об'єктів, суб'єктів, почуттів чи явищ.

Наприклад, кількісно незначну групу становлять лексеми на позначення **географічних та астрономічних понять**. Оцінні іменники цієї групи виражають позитивну оцінку, метафоризуючись за подібністю розміру, форми, швидкісних характеристик тощо. Їх можна поділити на:

1. Номени, що позначають географічні поняття: **Земля** – «...від другого пришествя Христа на **Землю**» (Матіос М., с. 17). У цьому випадку лексема *земля* позначає планету, і має в семантичній структурі позитивний компонент. «Тоді міняється геополітична погода **від Криму до Риму, від Києва до Лубен і далі**» (Матіос М., с. 32). Змінено відоме прислів'я *пройшов Крим, Рим і мідні труби*, яке говорить про важкі випробування, дороги, що пройшла людина. Географічна назва може пояснюватися письменницею у контексті одного й того ж речення. Напр.: «Бурхливість реакції Маріциних земляків із містечка Фрунзе Верде, очевидно, була пов'язана з його місцезнаходженням. Маріцина маленька вітчизна, а по-тутешньому батьківщина, називалася єдиновживаним на той час словосполученням – **сонячна Молдавія**» (Матіос М., с. 28); «У **Празі** ніч. Якщо дивитися на місто, стоячи на **Карловому мості**, здається воно пливе кудись разом із водою. Його світла відбиваються у річці, течуть і переливаються, заграють, зачаровують, гіпнотизують. Я тремчу від холоду й від якогось трохи лячного відчуття здійснення бажань і тихо наспівую пісню “Moon River”: про творця мрій, котрий розбиває серце, і за яким я невідступно йду, хай там що» (Гербіш Н., с. 23).
2. Іменники на позначення астрономічних понять: слово **сонце**, внаслідок метафоричного найменування, змінило своє пряме значення і набуло додаткової позитивної оцінки у словосполученні *надмірне сонце* у значенні *сонце Молдови*: «Чи то їй так було жаль своїх родичів із хворими від роботи хребтами, чи брав жаль за теперішню **нестачу**

надмірного сонця над головою...» (Матіос М., с. 36) (тобто сонця батьківщини).

3. Іменники – **назви дискретних предметів**. До цієї групи зараховуються оцінні лексеми на позначення речей, фактів, які підлягають рахункові та набувають, внаслідок метафоричної аксіологічної номінації, позитивного чи негативного забарвлення. Серед них виділяються: а) оцінні іменники – назви одиничних речей: **дуля** та **паля**: *«А дуля, о дуля! – була іще одним, тепер уже інтелектуальним, символом укрів, який символізував найголовніший принцип укрівського менталітету: ви нам **палю**, а ми вам **дулю**»* (Номени, що позначають географічні поняття: **Земля** – *«...від другого пришествя Христа на **Землю**»* (Матіос М., с. 17). У цьому випадку лексема *земля* позначає планету, і має в семантичній структурі позитивний компонент. *«Тоді міняється геополітична погода **від Криму до Риму, від Києва до Лубен і далі**»* (Матіос М., с. 32). Змінено відоме прислів'я *пройшов Крим, Рим і мідні труби*, яке говорить про важкі випробування, дороги, що пройшла людина. Географічна назва може пояснюватися письменницею у контексті одного й того ж речення. Напр.: *«Бурхливість реакції Маріциних земляків із містечка Фрунзе Верде, очевидно, була пов'язана з його місцезнаходженням. Маріцина маленька вітчизна, а по-тутешньому батьківщина, називалася єдиновживаним на той час словосполученням – **сонячна Молдавія**»* (Матіос М., с. 28); *«У **Празі** ніч. Якщо дивитися на місто...*» (Гербіш Н., с. 55); б) група оцінних іменників, зафіксована в художніх текстах, що виникла внаслідок метафоричного аксіологічного перенесення назв природних явищ, або навпаки. Такі іменники стосуються не окремого індивіда, а суспільства в цілому, й різнобічно характеризують його шляхом метафоричних переносів, позначаючи позитивною чи негативною оцінкою як у зображенні суспільних, так і природних явищ: **шикування** (при утворенні другого

значення асоціативні ознаки перенесені на природні явища: *«Лісисті й безлисті хребти почергово займали **шикування** аж до самого обрію, здалека нагадуючи скам'янілі зімкнуті лави безіменних воїнів зі щитами на грудях, то вигиналися, немовби спини прудких карпатських оленів, нагло гнаних азартними мисливцями чи звірем-неприятелем»* (Матіос М., с. 41) **повінь** (асоціативні ознаки «значне підвищення рівня води»), – негативна аксіологічна оцінка марної роботи: *«Щось у тих водах є потаємного, людського, того, що завжди приховане на споді, але завжди рветься на волю. Як у час **повені**»* (Матіос М., с. 69); **голод** (асоціативні ознаки «те, чого не вистачає») – негативна оцінка: *«Ондечки скільки хворовитих жінок у селі зробилося, відколи війна триває і відколи на чоловіків **голод**»* (Матіос М., с. 32); в) оцінні іменники на означення почуттів: **щастя** – *«Дотеперішнє її щастя в Мишині було повним і не облікованим. І щастя називалося – Христофор. Воно було всеохопним. Повсюдним. І безконечним. Це щастя не могло мати віку, смутку чи сумніву. Воно могло лише розростатися й наповнюватися новими відтінками, барвами та узорами. Триваюче щастя було щемке, як спогад про далеку тепер Маріцину батьківщину сонця, червоних помідорів, винограду і сльозогінного флуєра»* (Матіос М., с. 8) **спокою** – *«Яка чудова історія, що, справді, дуже схожа на казку. Від прочитання щоденника на душі стало добре й спокійно. Я теж хочу, щоби зі мною трапилася казка, – раптом подумала я»* (Заставська К., с. 297).

Аксіологічне значення, яке виникло внаслідок метафоризації, відображає модальні настанови соціуму, що осмислює певний факт за критеріями «добре» / «погано», «правильно» / «неправильно», «істинно» / «хибно», причому для представників різних соціальних груп воно може варіюватися в межах аксіологічної шкали від позитивного чи нейтрального до негативного або навпаки.

Внаслідок прийняття і розповсюдження нового оцінного значення носіями мови, воно закріплюється за лексемою і набуває постійного функціонування в системі мови.

Значний аксіологічний потенціал мають лексеми, представлені дієсловами. Вони вказують на суб'єктивну оцінку окремого індивіда або соціуму в цілому.

Оцінна дієслівна лексика, зафіксована в текстах постмодерністів, за денотативним компонентом може бути представлена у вигляді наступної типології предикатів:

- 1) дієслова інгерентної оцінки,
- 2) дієслова, які виражають адгерентну оцінку.

До групи інгерентної зараховуємо лексеми, які завжди виражають експліцитну оцінку, оскільки їх структурі притаманний оцінний компонент.

Дієслівні прагмеми художнього тексту є неоднорідними за вираженням оцінки, серед них переважають негативнооцінні дієслова дії. Наприклад, дієслово **роздаровувати** у значенні «розтратити» є наслідком негативної оцінки специфічної фізичної дії, а саме необґрунтованої втрати чогось: *«...роздаровували найбільші у світі сталеварні й не обліковували шахти»* (Матіос М., с. 77). Фізіологічні дії людини теж нерідко оцінюються негативно. Так, для вираження несхвального ставлення автора вживаються дієслова **опростоволоситися**: *«...мало не вся країна УКР гарячково шукала камуфляж...для своїх улюбленців, для вибраних долею і неозорими майданами країни чоловіків, які мало не на очах усього люду... скажемо так: **опростоволосилися**»* (Матіос М., с. 81).

Негативне спрямування мають дієслова, які означають як фізичну, так і інтелектуальну діяльність.

Дієслово **роз'ятрювати** означає «підсилювати, загострювати чимсь яке-небудь почуття, бажання» [22, с. 1426] і передає почуття душевного болю (негативна аксіологічна оцінка): *«Сумніви подібного кшталту **роз'ятрювали***

душу і волю навіть не одному з великих українців у минулому...» (Матіос М., с. 87).

Дієслова на визначення активної позиції, що позначають соціальну діяльність, достатньо активні в текстах постмодерністів. Наприклад, на соціальні дії та процеси вказують такі зафіксовані предикати з негативним оцінним компонентом у структурі значення: **припечатати** (дати на все життя): *«Але безкості сільські язики таки задовго до церковної книги **припечатали** новонародженій дитині її довічне ім'я – москалиця»* (Матіос М., с. 11), **сердитися**: *«Проте вода лише голосно піниться, мовби **сердиться** на неї, як, бува, **сердиться** жива людина, і зі злості тільки бризкає слиною, чи випускає біле шумовиння з рота»* (Матіос М., с. 17), **сверлити**: *«Одна лише думка **сверлила** їй мозок, ураз запалений спогадами про те, як у сороковім році забирали її утриманців і як билася Онофрійчукова Марія головою в хатні стіни...»* (Матіос М., с. 32), **шукати**: *«"О так... кожен собі пробиває дорогу до життя, як може. дикі свині, **шукаючи** посеред лютої зими поживи й тепла, переходили на затишніше місце в надії перебути холод і голоднечу... людина також шукає тепла й захисту, як сама вміє... а доля посилає, що хоче. **Подеколи – саме те, чого найбільше бракує для порятунку**»* (Матіос М., с. 33).

Рідше зустрічаються прагмеми з позитивним оцінним компонентом, що в іронічному контексті поєднані з негативною оцінкою: *обожнювати, кохатися, мліти, мирно вживатися, будувати, шанувати, звеличувати, поклонятися:*

*«Тут **любили** свята і **не любили** буднів,
обожнювали віча і **не визнавали** тверезих голосів,
за позиками до чужих тут ходили частіше, ніж до вітру,
кохалися в старовині й **мало цікавилися** новими технологіями,
тут **мліли** в одночасних екстазах три тримачі державних штандартів,
коли слухали гімн про українську кропиву в інтерпретації децю поскубаного
юного орла, і запросто **вмикали** мобільні "дебільники" під час богослужіння чи
оперної вистави,*

тут мирно **вживалися** мільйоннодоларові палаци із довоснними бараками,

охочі до особливих видів праці, якими в укрів вважалося підтирання забугорних сідниць і миття їхніх же клозетів, як правило, кордон перетинали якщо не в багажниках автомобілів, то в ящиках з-під телевізорів,

на цій землі одночасно **будували** церкви і **переповнювали** в'язниці,

тут **шанували** і **звеличували** злодіїв нарівні із мучениками...

усі тут були в пошані й всі мали рацію, але не ту, що є передавальною станцією, а мали рацію чи, то, пак, право. що не дає жодного глузду і сенсу.

Пани, добродії, товариші, масони, колеги, гвалтівники, путани, сексоти, містери, пуритани, шапкокради, дони, заламувачі сейфів, і шевальє –

кожен з них будь-якої миті міг **претендувати** на будь-яке місце в країні УКР. І жодному з них **не було заказано** навіть шапки самого Мономаха» (Матіос М., с. 43).

Знак мінус виникає в різних негативних соціальних ситуаціях **прийти** (у значенні заарештувати): «...За Онуфрійчуками у Трав'яне **прийшли** вдосвіта» (Матіос М., с. 43) **замести** (у тому ж значенні): «Оскільки дівка своєї хати не мала, дали їй дозвіл вселитися ближче до села, в літню стайню для худоби, що належала колись тазді Косовану, якого **замели** у світи в один день разом із Онуфрійчуками та іншими таздами» (Матіос М., с. 25).

Для позначення негативних вчинків у країні вживається дієслово **змішати**: «9 вересня 0005 року все **змішалось** в бідній країні укрів:

люди і юди,

коні й conto,

дивани і диктофони,

“Майбахи” й ойстрахи,

олігархи і політичні олігофрени,

прокурори і прокуратори,

папарацці й охоронці,

міністри і піастри,

волани і воланди,
 Шенгени і “Рошени”,
 суші, арфуші й мертві душі,
 вентелі й “Бентлі”,
 газ і час,
 пора і бджола,
 нестори літописці й нестори Івановичі,
 прес-конференції і прет-а-порте,
 поправка Джексона-Веніка й еники-беники,
 заморські ліки і ні бе ні ме ні кукуріку,
 пісюни і піскуни,
 свобода слова і діла,
 руки, що не брали, і очі, що не бачили,
 мізки, яких не було, і курячі яйці, які не вбивають,
 самогубці, що контролюють себе контрольними вистрілами і...» (Матіос М., с. 69).

Комунікативно значущим дієсловам (в неагентивних висловлюваннях), виявленим у текстах М. Матіос, теж притаманний оцінний компонент семантики. Серед них виділяється група аксіологічних дієслівних лексем на позначення буття, існування, наприклад: факт появи, відродження чого-небудь викликає у суб'єкта оцінки переважно позитивні емоції, відповідно дієслова **лупати**: «*Лупати* сю скалу казала собі уже не одна укрівська жінка, але, окрім як до не надщербнутих зубів і роздертих нігтів, справа не доходила» (Матіос М., с.71). Оцінна характеристика посилюється через уживання прецедентного тексту з поезій І. Франка.

До прагмем із негативною оцінкою, які виявляють вплив, зміну суспільного устрою чи національного духу в гірший бік, слабшання нації внаслідок певних дій належать такі, як дієслово **просвистувати, роздаровувати, відмовитися, пустити, віддавати в оренду** та ін., які в творі (Містер і місіс Ю-ко в країні укрів) ужиті М. Матіос як контекстуальні

синоніми: *«Вони успішно **просвищували** багатства, даровані їм милістю Божою і працею кількох попередніх поколінь,*

***роздаровували** найбільші у світі сталеварні й **не обліковували** шахти, покірно **відмовлялися** від трудових заощаджень і легко **позбувалися** повітряних та морських лайнерів,*

*безкорисливо і безкоштовно **пускали** на свої землі чуже військо,*

***торгували** своїми жінками і дітьми,*

***допомагали легалізовуватися** визнаним злодіям і махінаторам,*

***віддавали** в довготривалу оренду шельфи своїх морів,*

***закладали** під довготермінові кредити стратегічні магістралі,*

*легковажно **не визнавали** своїх учораших героїв,*

*цинічно **таверували** патріотів і доземно **кланялися** чужинцям» (Матіос М., с.119).*

Виділяються оцінні прагмеми, що вказують на ментальні ознаки: *«...безпечні укри перебували на первісних стадіях утвердження третього постулату своєї філософії і ментальності, який звучав приблизно так: **маємо те, що дозволили мати**» (Матіос М., с.103).*

Поширеними у художній прозі є прагмеми функціонування, наділені також переважно пейоративною оцінкою. Дієслово **опровостоволосилися** тобто, зробили те, за що соромно, спрямоване викликати почуття відрази, зневаги: *«...які (тобто чоловіки) мало не на очах усього люду... скажемо так: **опровостоволосилися**» (Матіос М., с. 49).*

Отже, аксіологічна оцінна лексика існує для вираження позитивної (мейоративної) чи негативної (пейоративної) оцінки дій, процесів, стосунків, поведінки та власне буття і містить постійний оцінний компонент у семантичній структурі одиниці та зустрічається в усіх текстах письменників-постмодерністів.

Оцінка має графічне вираження на шкалі оцінки, лінійно розташовані лексеми чи вислови від «нульової» (норми) лексеми з нейтральним значенням уліво до знаку -, поглиблюючи негативну оцінку, вправо, зі значенням +,

поглиблюючи позитивну оцінку. Опираючись на теорію шкали градації Л. Марчук [90], визначаємо шкалу оцінки як математичну будову, яка віддзеркалює світогляд автора тексту в порівнянні оцінного висловлення /лексеми щодо норми – нейтральної точки на оцінній шкалі. Отже, вибудуємо шкалу оцінного значення щодо такого тексту: *«Над горами **битої церкви** височить **глуха стіна** сусіднього будинку. Видно кладку внутрішніх перекриттів, де-не-де стирчать залізні конструкції. А з двох високих кленів, що вирости за кілька десятиліть посеред двору, зісковзує жовте листя, кружляє у повітрі, перелітає по той бік цегляної стіни, що розділила колись **майстерно й витончено облаштований простір** на два звичайні занедбані дворики»* (Вдовиченко Г., с. 175). У описі локації Галина Вдовиченко протиставляє *витончено облаштований простір* та *звичайний занедбаний дворик*. Спостерігаємо два оцінні вислови зі знаком + та знаком -, які утворюють невелике лексико-семантичне поле, в центрі якого мала б бути нульова точка – звичайний двір, проте норма в описі присутня лише імпліцитно. Позитивно оцінний полюс складають сполуки: *«пасаж Міколяша», «парад розкішних туалетів», «місто мрії у центрі міста», «найкращі ресторації», «концертні зали, крамниці, перукарні, фотосалони, кілька кінотеатрів», «широка вулиця зі скляним небом», «фонтани з мармуровими фігурами, декоративні панно, вітражі»*. Негативно оцінний полюс наповнений сполуками, які описують це місце після Другої світової війни, руїну, яку так і не відбудували: *«руїна у центрі міста», «залишки стіни», «орожні високі прорізи колишніх вітрин», «звалище битої цегли», «тонкі дерева, що пнуться вгору з напівзруйнованих мурів»*.

Отже, оцінку як категорію різнорівневу, яка функціює на рівні семантики, прагмасемантики та сприяє побудові оцінного в тексті, розглядаємо як таку, яка в мові художніх творів письменників-посмодерністів віддзеркалює ціннісне, експресивне, індивідуально-авторське бачення світобудови та є суто суб'єктивною, проте спрямованою на якийсь об'єкт, який порівнюється з

нормою, чимось серединним, і висновок щодо нього розміщується на шкалі оцінки в сторону позитивного чи негативного сприйняття довкілля.

1.5. Афористичність структури тексту як вияв семантичної стягненості понять про довкілля

Ж. Колоїз відносить афоризми до паремій та дає таке визначення: «У нашому витлумаченні паремія – це одиниця пареміології, що вирізняється афористичністю, усталеністю, відтворюваністю, переосмисленим чи буквальним узагальненим значенням, здебільшого повчальним змістом, мовний знак, який передає специфічну інформацію про традиційні цінності та погляди, ґрунтовані на життєвому досвіді народу, позначає типову життєву ситуацію» [64, с. 16].

Н. Шарманова кваліфікує афоризм як логічне, образне судження узагальнюючого характеру, що в категорії раціонального / парадоксального відбиває навколишній світ і виступає еквівалентом предикативної структури [183]. Наприклад: *«Колективний місцевий осуд міг не тільки спантеличити, але навіть уплинути на подальший хід будь-чийого життя»* (Матіос М., с. 49); *«Маємо те, що дозволили мати»* (Матіос М., с. 37). У Короткому тлумачному словникові «Українська мова» знаходимо таке тлумачення терміну «афоризми»: «1) влучні та яскраві образні вислови, що походять із літературних, історичних, філософських джерел, фольклору; 2) слова з метафоричним значенням, які широко вживаються і мають експресивне забарвлення» [42, с. 81].

Високий ступінь афористичності мови творів М. Матіос є виразною ознакою її ідіостилю, містить велику кількість висловів, що мають формульний характер, автономний текстовий статус, здатність неодноразово відтворюватися в мові. Афоризми М.Матіос залежать від змісту текстів творів. Так, у оповіданні «Мама Маріца – дружина Христофора Колумба» афоризми мають соціальний та етичний характер, як і текст твору: *«Це твій хрест. І ти його не перекладеши ні на кого іншого»* (Матіос М., с. 9); *«Бо кожна людина на світі має*

свою біду, як, проте, й радість. Лише не всі про це знають» (Матіос М., с. 17); *«Наймудріше – остерігатися людського осуду»* (Матіос М., с. 21); *«Щілина для маневру залишається завжди і будь-кому»* (Матіос М., с. 15); *«Але чиєсь надмірне переймання не своїм боєм іноді буває гострішим, ніж удар кинджала у груди»* (Матіос М., с. 27). У романі «Містер і місіс Ю в країні укрів» афоризми подають вичерпну характеристику українського суспільства: *«Коли б ми з вами мали не тільки крила орлині, але й орлиний зір, ми не змогли б облікувати кількість абсурду в теперішньому житті укрів»* (Матіос М., с. 24); *«Безмежно досконала і безперервно удосконалювана нині техніка насправді є далеко не досконалою, ба, навіть примітивною перед невичерпною фантазією народу»* (Матіос М., с. 32).

Реалізація у художньому творі емотивної функції, тобто функції вираження почуттів, емоцій, переживань відбувається за умов, коли автор передає власне ставлення до морально-етичної чи соціальної проблеми, піднятої у творі. Тобто, як реальну лексико-семантичну одиницю, слово зі значенням афористичності подано у всіх виявах і зв'язках, а, як одиницю функціональну, схарактеризовано суб'єктивно невичерпними можливостями власної віртуальної реалізації в живому мовленні, що є запорукою розвитку системи української мови.

Наприклад, у М.Матіос не знайдено жодного афоризму, який передавав би позитивні емоції. Натомість великий семантичний блок афоризмів з негативними почуттями:

- **сум, журба, біль:** *«Кусюче слово, як вертка ласиця, спершу нібито нечутно оббігло довкіл, а потім гучно втелювалося в чорне чиєсь піднебіння»* (М.М., с.43); *«Як багато ще слів на світі мають свої залізні кулаки, шовкові зашморги й солодку отруту!»* (Матіос М., с. 44); *«Бо ще волинською Мавкою – незбагненою Лесею – сказано, як у стоячу воду Шацьких озер глянуто: сутужна, сину мій, українська справа»* (Матіос М., с. 43);

- **людське немилосердя:** *«Не всі в цьому світі такі швидкі на здогад про те, що подеколи вибрані слова ходять між людьми, мов справжнісінькі*

варвари, – без жалю і милосердя» (Матіос М., с. 44); «Хто на іншого гострить кинджали нібито якоїсь вищої своєї справедливості, не здогадується, що всі хірурги-різники насправді допомагають людям лише перед смертю» (Матіос М., с. 45); «Такі повсюдні справедливиці ніколи, либонь, не знали, що таке материнська безвихідь і що таке материнська любов у час безвиході» (Матіос М., с. 42); «Бо кожна людина на світі має свою біду, як, проте, і радість. Лише не всі ро це знають» (Матіос М., с. 43).

Подібні семантичні блоки становлять емоційно-сміслову поле афористики М. Матіос. У репрезентованих висловах відбувається реалізація почуттєвої сфери (емоцій, переживань, психічних внутрішніх станів, світовідчужань). Силу емоційно-сміслового поля творів М. Матіос засвідчує високий рівень емоційної компетенції авторки, а відтак впливає на адресата комунікації.

Напр., надibuємо на гру емоційних висловів у афоризмах: *«Ця каламутна вода солодша від людського погибельного голосу»* (у суб'єкта оцінки переважно позитивні емоції, відповідно дієслова **лупати**: *«Лупати сю скалу казала собі уже не одна укрівська жінка, але, окрім як до не надцербнутих зубів і роздертих нігтів, справа не доходила»* (Матіос М., с.71); *«Як багато ще слів на світі мають свої залізні кулаки, шовкові зашморги й солодку отруту»* (Матіос М., с. 45).

У межах афоризму авторка актуалізує слова, які імпліцитно або експліцитно несуть емоційну інформацію. Напр.: *«І що на світі є якась вища правда, якої потребує більшість щасливих і нещасних людей»* (Матіос М., с. 45). Емотивні смисли репрезентують в структурі афористичного вислову слова з емоційним й оцінним компонентом.

Особливістю стилю М. Матіос є включення уже відомих афоризмів інших авторів до складу афористичних висловлень, які виконують функцію експресивно-емоційної домінанти. Напр.: *«Це в інших може бути **щерше** ляфам і ловіть злодія, в якого шапку вкрали, чи то він шапку украв»* (Матіос М., с.105); *«А в укрів коні ніколи не винні. Бо в них воли не ревуть, як ясла повні: в*

укрів просто **вимерли воли, як мамонти**» (Матіос М., с. 92); «*В укрів – відколи світ та сонце, м-м-м... винна тільки невістка*» (Матіос М., с.87).

У Марії Матіос у текстах натрапляємо на дещо змінені цитати із Святого письма, або образи, запозичені з релігійного дискурсу. У таких текстах оцінка може вербалізуватися через паремії або стійкі словосполуки. Напр.: «*Чоловік собі думає, а Бог, коли підсміюючись, коли плачучи, чоловікову судьбу на свій манер підправляє*» (Матіос М., с. 12); «*Вони такі – мине тиждень-другий і люди-юди позаздрять навіть теперішньому Севериненому життю*» (Матіос М., с. 21). Пор.: «*Вона цілу **Божу неділю** колінкуватиме в молитві перед **образом Божим** у своїй хаті-стайні, але більше ніколи не піде молитися між люди, де тебе протикають очима, ніби **Каїн Авеля** вилами*» (Матіос М., с. 24).

Історія Каїна і Авеля стала прецедентним текстом не лише для творів Марії Матіос. У прозі Оксани Забужко натрапляємо також на цей сюжет і в «Казці про калинову сопілку», і в повісті «Книга буття» (Забужко О.). Таким чином, провідна роль митця у розвитку й удосконаленні національної мовної культури полягає у використанні (апробації) нових, не опанованих літературною мовою засобів виразності, у розширенні виражальних можливостей художнього слова, а також у виробленні своєрідної творчої манери висловлювання. Кожен митець є представником певної нації. Отже, він, з одного боку, є носієм специфічних психічних етноментальних особливостей і культурних цінностей, з іншого, – індивідом із неповторним творчим світобаченням і автором поетичної (художньої) моделі світу. Авторське світосприйняття передбачає й використання фонових знань, які отримав автор та читач із різних джерел та які демонструють його ментальний світогляд. Існують різні способи впливу на сприйняття інформації читачем. Досить затребуваним є використання прецедентних феноменів автором тексту [60].

Отже, образна й оцінна експресія афоризмів відтворює емоційну сферу основних носіїв мови художніх текстів: автора, персонажів, читачів, багаторганність відтінків думки й емоційної оцінки висловленого. Семантико-когнітивні особливості афоризмів розкривають емотивний фонд сучасного

українського художнього дискурсу й виступають емотивними знаками, що забезпечують культурну комунікацію на емоційному рівні.

Афоризми виконують текстотвірну функцію: стають сигналами певних символічних подій, які об'єднують в єдине ціле усі епізоди твору. Аналіз особливостей функціювання ключових висловів, до яких відносяться й афоризми, виявляє їх значущу семантику, яка представляє собою естетичний феномен: їх семантика і форма, як єдність двох сторін, у своїй єдності стають основними конститuentами образно-композиційної структури та ідейно-естетичного змісту творів.

Ключові образні одиниці-афоризми, виражають змістово-концептуальну інформацію художнього тексту, беруть участь в організації єдиного тла твору, об'єднуючи локаційно-темпоральні структури тексту (наприклад, минуле і майбутнє), стає важливим засобом вираження світоглядної позиції автора тексту.

1.6. Діалектизми як засоби вербалізації локального сприйняття дійсності в творах постмодерністів

Сучасна українська мова становить спільне надбання української нації, вона єдина на всій території її поширення, з єдиними для всіх її носіїв загальними нормами. Проте є в складі лексики такі слова, активне користування якими обмежується певним середовищем, зумовленим спільністю території проживання, спільністю занять та інших інтересів носіїв мови, поза яким вони або зовсім невідомі, або принаймні активно не функціонують. Відносна ізоляція окремих груп носіїв української, як і будь-якої іншої мовної спільності спричиняється, таким чином, до існування в її межах, поряд із загальною системою лексики національної мови, також локальних і соціальних підсистем з обмеженим функціонуванням.

Мова персонажів романів письменників-постмодерністів є одним із блискучих засобів передання головної ідеї твору.

Теоретичною основою для дослідження мови персонажів у репрезентованих текстах стали праці Н. Сологуб, Л. Лисиченко, О. Чехівського та інших мовознавців.

Автори намагаються вирішити проблему мовного пуризму та задіюють до своїх текстів низку діалектизмів.

Мовна стилізація в прозі постмодерністів – це свідоме переймання мовних ознак певного стилю, жанру, характерних для відповідної історичної пори. Мета стилізації – відтворити в художньому тексті часовий і локальний колорит, дати відчутти соціальний тип зображуваного середовища.

Напр.: *«Це таке **руханково-спортивне** товариство було в нашому селі з 1911 року. Ми ще хлопцями проходили там різні фізичні вправи. Але найбільше наші січовики боронили сільських людей від пиятики. Відмовляли людей від тої дурної справи. Бо тоді в Панській Долині **урядував** такий **урядник**, що одна корчма стояла перед вікнами громадської канцелярії, друга – **по правім боці** від неї, а третя – таки в канцелярії, де пан начальник з паном дяком та іншими панами забавлялися цілими ночами грою в карти **при пиятиці**. Наш посол – барон Микола Василько навіть до крайового сейму звертався з того приводу, але то нічого не дало. То ми, січовики, цих **урядників-пияків** трохи **встидали**. І так **довстидали**, що люди таки скинули того **двірника**. От що таке була наша “Січ”»* (Матіос М., с. 39).

Стилізація виконує характеристичну функцію, створює соціальний тип персонажа (суржикові елементи, сленг, просторічна лексика, діалектизми, введення іншомовних слів, вульгаризми).

Залежно від того, в якому відношенні територіальні діалекти стоять до загальнонародного словника, їх звичайно поділяють на три основні групи: лексичні, етнографічні та семантичні.

Критерієм для виділення лексичних діалектизмів є семантична спільність діалектної лексики в межах означуваних понять із словами загальнонародної мови і відмінність від них у матеріальній оболонці. Лексичні діалектизми – це своєрідні дублети загальновживаних слів. Найпомітніше лексичні діалектизми

представлені в системі повнозначних частин мови – іменників, прикметників, дієслів і прислівників, які в своєму розвитку зазнають постійних кількісних і якісних змін. За складом дещо відрізняється від загальнонародної мови і певна частина вживаних у місцевих говорах вигуків та звуконаслідуваних слів; спостерігаються діалектні відмінності і в системі та функціонуванні службових слів.

У аналізованих текстах натрапляємо на такі лексичні діалектизми: ***горботка*** – вовняний елемент верхнього жіночого одягу(на зразок спідниці), який обмотується навколо стану і підперізується вовняним поясом; ***вуйна*** – *тітка*; ***муштруватися*** – *чепуритися*: «На що уважні й окасті сусіди таки стиснули плечима: до Різдва далеко, до Великодня – ще далі, а дівка ***муштрується***, як до ***віддавання***: певно, таки чекає з війни Петра Северина» (Матіос М., с. 43).

Етнографічні діалектизми звичайно не мають відповідників у загальнонародній мові, а означувані ними поняття входять у систему загальнонародної лексики без змін.

Етнографічні діалектизми охоплюють такі тематичні групи місцевої лексики:

1) назви одягу і взуття, що мають поширення тільки серед жителів певної місцевості (*тердан* – *гердан* – шерстяна стьожка або ажурний комірець із бісеру, яким в Галичині, на Буковині та Закарпатті жінки прикрашають шию або голову, а чоловіки – капелюхи);

2) назви житлових і господарських приміщень та їх частин, знарядь праці, предметів побуту, пов'язаних із специфікою природно-кліматичних умов і занять населення (*стаєнка* – місце, де тримають худобу; *твер* – обріз): «Тим часом Дмитро Берник – “стрибок”, обходив хату, раз по раз поправляючи за плечима ***твера***» (Матіос М., с. 22);

3) характеристика людей (*скупіндра* – *скупа людина*): «А *скупіндра* яка вже та приймачка-москалиця – світ такої не знав і не видів» (Матіос М., с. 16);

4) назви рослин (*зав'яз* – живокіст, *матриган* – беладонна): «То нате вам, прошу дуже, *домнуле-пане-товаришу*, корінчику з *матригану*, на горіліці *настояньому*» (Матіос М., с. 41).

Діалектизми можуть виконувати у тексті роману тематичну функцію, що полягає в наданні висловлюванню певного тематичного навантаження, здебільш іронічного.

Наприклад: «Цей тобі, Семене, кажу! Цей-цей, бородатий та хитрий, що по-нашому *люкс добре* говорить! – Полотнюк показує на фото. – А зять мій, дякувати Богу, також не *последний*» (Матіос М., с. 37).

Вживання речень зі вкрапленням діалектних слів або виразів у мові персонажів залежить і від ситуації мовлення, емоційного стану головних героїв, а також від ступеня мовної культури.

«Не смів багато питати і Воронін, люто *матіркуючись* на Северининому подвір'ї...» (Матіос М., с. 19).

Проте автор вкладає діалектні слова в уста персонажа-інтелігента, щоб підкреслити мовну гру, виявити вміння користуватися усім надбанням української лексики: «Я *намацую* дорогу питаннями незнайомцям і усмішками» (Гербіш Н., с. 14); «Ти любиш сирні *пляцки* з шоколадною поливкою і *полуницями*» (Гербіш Н., с. 126).

Отже, в тексті романів діалектна лексика відіграє особливо важливу роль: вона не лише характеризує мову персонажів, певне явище в житті героїв з точки зору автора, а й створює певну емоційно-експресивну характеристику всього твору. Діапазон емоцій дуже широкий: починаючи від піднесеності, урочистості, поетичності аж до виразних негативних емоцій презирства, іронії, осуду, зневаги.

Висновки до розділу 1

Спосіб сприйняття довкілля представниками постмодерного дискурсу носить досить суб'єктивний характер, що виявляється в специфічній організації мовних засобів, які проєктуюмо на тривимірну модель однобедреного трикутника, точки якого відповідають трьом аспектам сприйняття довкілля: ментальності, ментальним цінностям, експресивній побудові висловлень. Усі координати світобудови ререзентують індивідуальний стиль автора художнього тексту та колективний стиль творів представників постмодерного напрямку в літературі, який ререзентується сукупністю мовних засобів вираження різних об'єктів, абстрактних понять тощо (спільне та відмінне) та їх вербалізацією в творах задекларованих авторів.

Складність дослідження полягає в численних лінгвальних та екстралінгвальних чинниках та їх впливу на мову та художній дискурс – це і лексико-семантичні процеси в лексичній системі української мови, диференціації понять менталітету і ментальності, оцінки тощо. Побудова шкали оцінки можлива не лише як лінгвістичного явища, а й як загальносеміотичного, знакового, за умови, що кожна лексема несе певну оцінку предмету, ситуації, суб'єкту, яка може бути як загальною, так і індивідуальною. Експресивну функцію виконують паремії, до яких відносимо афоризми, прецедентні тексти тощо, які визначають наповненість мовних засобів та їх різноманіття в текстах різних авторів-посмодерністів.

РОЗДІЛ 2. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ АВТОРСЬКОГО ЗАГАЛЬНОГО ТА СИТУАТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ДОВКІЛЛЯ

2.1. Лінгвокультурні стереотипи кольороназв у постмодерній прозі

Колірна лексика, як елемент довкілля, є частиною сприйняття та відображення природи, об'єктів реального або ірреального світу, тих, які ми наділяємо кольором і які наділяють кольором людський зір. Дослідження мовної палітри творів представників постмодерністів сприяє відтворенню через непрямий дискурс світосприйняття (достатньо іронічне, як на нашу думку) довкілля.

Автор може бачити світ в чорно-білому світлі або ж в яскраво-кольоровому. Обидва спектри відтворюють барви денотата й відкривають глибинні емоційно-експресивні нюанси авторської мови. Наприклад, у романі «Добрі новини з Аральського моря» Ірена Карпа (Карпа І.) вкраплює кольори в світобачення своїх героїнь із метою опису нестандартного сприйняття навколишнього світу нестандартними героїнями.

Лінгвальні дослідження кольороназв мають багатоетапне вивчення колоративів у межах різних методологічних парадигм: від стилістичних розвідок, що містять аналіз прикметників кольору, до когнітивістських розроблень колірної метафори, як індивідуально-авторської, так і стандартної. Найповніший аналіз колірних лексем здійснила А. Вежбицька, пояснивши їх уживання через ментальне сприйняття лінгвокультурного простору [209]. О. Копусь стверджує, що «розуміння значення кольору й уміння встановити його культурні й емоційні конотації є суттєвими для системного семантичного аналізу художнього тексту, оскільки колір і колірні поєднання допомагають сприйняти тональність повідомлення, його суть, викликати потрібну реакцію читача тощо. Отже, колір з'являється у вербальній/невербальній формі, опосередковано викликаючи архетипні відгуки психічного єства реципієнта, а архетипне ядро тієї чи тієї барви має певне смислове навантаження в романі з урахуванням колірних характеристик без використання самої барви [76, с. 85].

А. Іншаков наводить низку термінів, які як варіанти функціують в українському мовознавстві: *кольороназва, назва кольору, кольоропозначення, колірний термін, ім'я кольору, кольоронайменування, колірний прикметник, кольоратив, кольоронім, колірний епітет, кольористична лексика, okazіоналізм хроматонім, хроматизм* [51, с. 189]. Т. Семашко, висловлюючи думку про потребу створити перелік колір назв певної мови, зазначає, що проблема кольороназв в лінгвістиці висвітлювалася з різних сторін і на матеріалі багатьох мов. Підсумком досліджень є те, що ми маємо досить повні дані про склад і характер групи лексики із значенням кольору. У сучасній мові назви кольорів утворюють якісно і кількісно розвинену лексико-семантичну групу словника мови – відкриту систему (напевно, неправомірно буде ставити за мету отримати вичерпний список слів-кольоропозначень, оскільки постійно з'являються у мові нові назви кольору), в якій набір елементів характеризується історичною стійкістю, відзначається різноманітністю семантичної і словотвірної структури лексем, зумовлені, з одного боку, багатством хроматичної гами об'єктивної дійсності, з іншого – соціокультурною сутністю кольору, що втілюється в його експресивній, асоціативній та символічній значущості [125, с. 353].

Наприклад, в урбаністичних замальовках Ірена Карпа використовує однотонні (ахроматичні) кольори, серед яких найчастотніший – **сірий**.

Сірий колір Ірена Карпа асоціює із містом-привидом: *«Валонь. Богом забута діра. Важко повірити, що колись це було місцем відпочинку паризької аристократії. Місто-привид. Вічний **сірий** вечір»* (Карпа І., с. 55). Сірий – це й колір Каталонії: *«Не особливо розуміючись на архітектурі і звичаях, Богдана щонайменше уявляла собі сонце і суцільну безтурботність. А тут усе було **кам'яне і сіре...**»* (Карпа І., с. 55); *«І тут різко впав туман. Богдана незчулася, як усе навколо **посіріло** й потонуло в ваті»* (Карпа І., с. 55). Цей **сірий** у прозі Ірени Карпи перетворюється в остогидлий колір. Порівняння озвученого та насправді сприйнятого кольору засобами іронії передає справжній настрій героїні: *«Які прекрасні кольори все-таки... **Срано-сірий, срано-зелений, мої улюблені**»* (Карпа І., с. 66). Майже всі пори року письменниця вбирає в колір

нудьги та безвиході: «*Рання київська весна. На вулиці пронизливий холод і сірість*» (Карпа І., с. 75). У Парижі сірий стає стильним кольором: «...ці дикі поєднання агропромислових кольорів у такому стильному **чорно-сірому Парижі**» (Карпа І., с. 194). Навпаки, для Горіха Зерня сірий колір – це передвісник світла і викликає позитивні почуття: «...край неба підсвітився **сірим**, а соловейко дістав друге дихання. Блаженний час, коли природа забуває про існування людини і кожна тичка раптом згадує, що вона є нащадком пралісів» (Горіха Зерня, с. 71). Проведений аналіз колірної семантики у просторі мови роману Ірени Карпи «Добрі новини з Аральського моря» дає змогу припустити про превалювання здебільш пейоративних конотацій *сірого* кольору в межах пейзажних описів та *жовтого* – в описі осені. Однак таке осмислення аналізованого колірного відтінку у свідомості авторки не є чітко традиційною універсалією, позаяк такі кольори у вторинному значенні набувають нейтрального, або ж наближеного до позитивного значення.

Коли Ірена Карпа хоче позбутись негативу – сірого і брудного, – вона «*щосили задирала голову (героїні) догори*» (Карпа І., с. 76) й описувала прекрасними фарбами те, що мало змінити її життя: «*Богдана бачила лише її – величну, височенну, мережану. Над головою якої пливли нестримні хмари в **яскраво-синьому** небі*» (Карпа І., с. 75).

Темні кольори вживає авторка в прямому значенні, але частиномовне прикметникове вираження ознаки може передавати й дію, підсилюючи її інтенсивність: «*Надворі давно **стемніло***» (Карпа І., с. 15); «*З цієї **тьмяної** гущі нагору проривалися тільки вершечки платанів з обрізаними гілками*» (Карпа І., с. 55).

Осінь в основному має асоціації із жовтим кольором та коричневим (брунатним), кольором неосновного спектра або кольором опалого листя: «*Маша щосили човгнула чорним черевиком об асфальт, засипаний **жовтим і брунатним** листям*» (Карпа І., с. 16); «...ще не опале **жовте** листя ніжно тріпотіло на тихому вітрі» (Карпа І., с. 53). На нашу думку, Ірена Карпа не любить осінь, бо наділяє її не яскравими, а тьмяними кольорами: «*Сад Тюїльрі.*

Сонце і холод. Листя не під ногами, а відметене вбік. Листя не жовте й не яскраве, а пожухле» (Карпа І., с. 175).

Осінь для Н. Гербіш окутана в похмурі, темні кольори: *«За вікном потяга – похмура карпатська осінь: хмари позачіплялися за верхівки гір, ліси переливаються різними відтінками жовтого й червоного, вода в гірських річках темна й густа»* (Гербіш Н., с. 19), таким чином, жовтий і червоний восени авторка все-таки сприймає як частину темних кольорів, хоча своїм героям надає можливість яскравого їх сприйняття. Усе залежить від психологічного стану персонажів художнього тексту. Героїня любить подорожі залізницею, а тому їй подобається пейзаж за вікном: *«Зараз осінь тільки-тільки починалася, а дерева вже потроху вбиралися у золотаві рясини. Засіяні на зиму поля вкрилися ніжним зеленим килимом. Сміяна прикипіла поглядом до краси за вікном: уся ця зелень полів, жовто-червона стіна лічу, яскрава блакить неба зачаровувала й затамовувала її дихання»* (Гербіш Н., с. 62).

Проте для К. Заставської осінь – одна з найкращих пір року, яка її асоціює з чарівною музикою *«Антоніо Вівальді. Так, ви здогадалися – «Пори року. Осінь»* (Заставська К., с. 3). Осінь у текстах письменниці наділена золотим кольором, який розташовує на шкалі оцінки за інтенсивністю від золотого (ніжно-золотого) до кольору червоного золота: *«Придивіться: саме цієї пори року природу полонить золотавий колір, відтінки від ніжно-жовтого, мідно-червоного до червоного золота, а намагання відшукати відповідні слова та передати мовою вродисту барвистість і ріноманітність – марні»* (Заставська К., с.3). Отже, осінь в художніх текстах різних авторів має різну колірну гаму: від темних – до яскравих, осінь може персоніфікуватися, надаючи тексту експресивного відтінка.

Небо має синій колір, проте Ірена Карпа додає йому імпліцитне авторське порівняння: *«Синє небо, прошите білими нитками літакових слідів»* (Карпа І., с. 16).

Авторка передає не лише колір, а й власне сприйняття цього кольору. Сірий І. Карпа асоціює з вогким мохом, вогким камінням, темним кольором та

*сірими обличчями перехожих. Кожне місце має власну колірну гаму: «Калюжі, ці забуті до пори сліди океану... У них відбивається **синьо-зелене**, а то й **фіолетове** небо... Небо Нормандії не спутати ніде й ні з чим»* (Карпа І., с. 17). Таким чином, почуття авторки та героїв творів Ірени Карпи невіддільні від сприйняття нею довкілля.

Колір у романі «Добрі новини з Аральського моря» Ірени Карпи, як і в сучасній українській мові, може передаватися такими частинами мови, як *прикметник, іменник, дієслово і прислівник*.

Головний виразник кольороназв – прикметник, який є базою для утворень інших показників кольору. Наприклад: *«Рита зупиняється серед кімнати зачудовано: ця музика така жива, що от-от проросте на цьому всьому свіжим паростком, як проростає нова **зелена** трава на полі вчорашнього бою»* (Карпа І., с. 151); *«Софочка, кокетуючи, **червоніє** від задоволення й вдячно промовляє...»* (Заставська К., с. 6).

Моделі термінів-кольорів викликають прямі асоціації з певними об'єктами навколишньої дійсності.

Також І. Карпа імпліцитно перераховує певні кольори, використовуючи узагальнення. Напр.: *«Іншу голову, чоловічу, лису й кам'яну, було обито **кислотних** кольорів фарбами»* (Карпа І., с. 175). Оскільки авторка має на увазі не природні, а штучні кольори, **кислотними або неоновими (флуоресцентними) кольорами** називають найяскравіші і не природні кольори, які використовуються як в дизайні інтер'єру, реклами, так і в одязі, дизайні товарів. **Найбільш популярними неоновими кольорами є:** ультрамарин, бірюзовий, лимонний, авокадо, фуксія.

Колір виступає психологічним феноменом, джерелом емоційних переживань. Наприклад, оцінно-позитивний опис приморського містечка: *«Барфльор. Мальовниче містечко на березі моря в Нормандії. Маяк, скелясті пляжі, різнобарвні кораблики, рибалки ходять у море щодня, навіть у погану погоду, в сезон сан-жаків морське дно після відпливу всіяне білими мушлями, як зірками»* (Гербіш Н., с. 163). Психологи виявляють особливу зацікавленість

взаємозв'язку емоцій та кольору. Так, Л. Андрушко та В. Ясінський, описуючи вплив червоного кольору на емоції людини, пов'язують його з темпераментом людини, її активною життєвою позицією, в той же час відмова від нього вказує на втому, на проблеми в особистому житті бо через надмірне збудження [3, с. 216]. Кольори осені, наприклад, як оксамитового сезону, навівають сум: *«А ще мені здається, що осіннє тепло трохи сумне, бо воно прощальне. У будь-якому прощанні завжди присутній легкий смуток і ніжність»* (Заставська К., с. 4).

Дослідження фізичної природи кольору, яке базується на хвильовій природі, спрямоване на соціосприйняття та на теорію антропоцентричного віддзеркалення колірної гами. Кольороназва антропоцентрична та аксіологічна за своєю природою, оскільки це завжди оцінка об'єкта з погляду кольору, який надзвичайно багатий відтінками. Проте завжди колір буде мати індивідуальне сприйняття, що пов'язано з фізіологічними особливостями, а саме: будовою ока та чутливістю рецепторів, природним чи штучним освітленням; із ситуативними моментами: настроєм, позитивними чи негативними подіями в житті людини. «Під кольором розуміють суб'єктивну характеристику відбитого від предмета світла, тобто електромагнітні хвилі певної довжини. Наприклад, хвилі довжиною 500–555 н.м. сприймаються людиною як зелений колір. Хвилі довжиною 625–740 н.м. – як червоний, 380–440 н.м. – як фіолетовий. Біле світло – це суміш хвиль різної довжини зорового спектру (від 380 до 740 н.м.). З фізичного погляду всі об'єкти ахроматичні – не кольорові. Якщо на об'єкт падає біле світло (сонячне наприклад), тоді ця поверхня, згідно з власною структурою поглинає певні світлові хвилі (кольори), відбиваючи інші. Відбитий колір стає власним або локальним кольором об'єкта. Об'єкт, що відбиває всі промені світла, здається білим. Об'єкт, який поглинає всі промені білого світла і не відбиває жодних, здається чорним» [2, с. 4]. Таким чином, колір завжди в художньому дискурсі набуває експресивного забарвлення, хоча й може суттєво відрізнятися в різних авторів.

Дослідники враховують також кольорову символіку в різних культурних традиціях. *Білий* завжди був символом чистоти в ритуалах посвяти всіх світових релігій. На прапорі Ватикану *білий* колір асоціюється з царюванням Бога на землі. *Білий* як символ чистоти, невинності, простоти, вірності, ніжності використала й Ірена Карпа. Кольори національного прапора України – *жовтий* і *блакитний*, що відповідає давній традиції. Незвичайний колір використовується у прапорі НАТО – фіолетовий з білою емблемою. У геральдиці використовуються різні кольори. Так, наприклад, національною емблемою Англії є хрест св. Георгія – Red Cross, тобто Червоний Хрест. Саме тому червоний колір часто трапляється в Лондоні. Н. Гербіш спостерігає його: «красиві будиночки, рівнесенькі вулиці, **чорні** кеби й **червоні** двоповерхові автобуси» (Гербіш Н., с.14), які є символом Англії, або: «**червоний** “бітл” із **червоним** картатим пледом на задньому сидінні» (Гербіш Н., с.14), престижне авто на вулицях Лондона.

Колір може мати і символічне значення, позначаючи межу між двома світами – людським і рослинним: «Ми з кукурудзяними духами відчували присутність одне одного і не спускали одне з одного очей: і якщо я наважувалася перетнути тонку **зелену** межу між нашими світами, то робила це бігом, заходячись від страху і здригаючись від сотень поглядів, які впилися у спину» (Горіха Зерня, с. 33).

А. Вежбицька зазначає, що вираження емоцій людини залежить від набору тих лексичних значень, які має мова [209, с. 505]. Будь-який вияв почуттів може мати свій відбиток у колірній гамі. Гнів, злість, радість, щастя можуть мати свій колір Система лексичних засобів може відтворювати всю колірну гаму.

Так, колір можна використовувати для опису характеру людини, рис її обличчя: *темна душа, яскрава людина, зелений юнак* тощо. Н. Гербіш пов'язує червоний колір із такими емоціями: розгубленістю і схвилюваністю: «До зали вбігла юначка в **червоному** пальті та з елегантною парасолькою. У неї в руках був цілий стос тек і паперів, а на плечі висіла товста сумка. Вона виглядала

розгубленою і засмученою» (Гербіш Н., с. 52). Авторка описує власні враження від європейських міст, використовуючи імпліцитні колірні гами, не називає точно кольори, наприклад, – від Будапешту, описуючи, що вона приїхала *«у місто з органною музикою й кольоровими вітражами усередині скелі. У зболене місто із залишеним і скам'янілим взуттям замордованих єврейських родин. У радісне місто світанкового сонця й нічних мерехтливих гірлянд. У місто, де водночас гірко і солодко. У місто, в яке я ніколи не закохаюся. У місто, яке ніколи не зможу забути»* (Гербіш Н., с. 21), тобто місто, де одночасно є темні і яскраві кольори, викликані різними емоціями.

Піднімати настрій також Н. Гербіш радить за допомогою кольору та згадує картину з вогнем в кімнатці татка Карла. Асоціації між вогнем і теплом додають теплих почуттів: *«Малювати! Не лише всілякі закарлючки, коли розмовляємо, скажімо телефоном. А щось кольоровіше-веселіше: наприклад, вмокнути долоньку в яскраву гуаш і прикласти її до листка паперу – і подарувати людині, яка багато про нас думає і дуже любить. Хай має своє власне тато-карлівське зігріваюче нагадування»* (Гербіш Н., с. 114).

У різних авторів колір має різне символічне значення. Для Тамари Горіха Зерня червоний колір – колір депресії: *«Усе, що звечора здається якщо не нормальним, то хоча б припустимим, о п'ятій ранку викликає злість, нудоту, депресію і бажання підірвати світ. Я можу на пальцях однієї руки порахувати світанки, які бачили на власні очі. І кожен день, що починався зі світанку, не приносив нічого хорошого. Так і знай: бачиш цей огидний краєчок неба, розпанаханий червоним, – зливай воду! Вітаю тебе, найогидніший день у моєму житті!»* (Горіха Зерня, с. 27). Відтінки червоного і сам червоний колір описували як світанок, так і захід сонця: *«Замок височів чорною громадою на тлі багряного неба»* (Горіха Зерня, с. 145). Так само «депресивний» для Горіха Зерня і синій колір: *«З фое нагору вели широченні парадні сходи, пофарбовані у депресивний синій колір, яким колись фарбували офіційні установи»* (Горіха Зерня с. 27).

Українські та зарубіжні вчені розглядали різні аспекти лексики на позначення кольору, а саме: семантичну структуру назв кольорів сучасної української мови (О.Дзівак [31], Л. Топчій [163]), семантичні поля назв кольорів (Л. Козловська [59], А. Критенко [82], К. Фартушняк [174]), історію кольоропозначень (А. Іншаков [51]), використання назв кольорів у творах окремих письменників (Л. Марчук [90], Л. Ставицька [142], Н.Сологуб [136] та ін.). За спостереженнями, кожен колір у досліджуваних письменниць є виваженим і вдало використаним, оскільки якнайточніше передає сутність не лише змалюваного образу, а й внутрішній світ митця, його ставлення до героя, засвідчує високу фахову майстерність, естетичну витонченість. Матеріал художнього тексту має бути зрозумілим іншим комунікантам. Відчуття кольорів та їх вербалізація складає важливу частину індивідуального світосприйняття людини.

2.2. Категорія інтимізації як авторський засіб опису довкілля

Категорія інтимізації охоплює питання художнього мовлення автора та його впливу на читацьку аудиторію. Ідіостиль постмодерністів має власні прийоми, способи і засоби впливу на читача, серед яких і прийоми графічної образності, і солідарності адресата з адресантом, звертання або форми, які їх замінюють, вкраплення фольклорних елементів, семантичний еліipsis, риторичні запитання, прямий коментар-доповнення, оцінні структури тощо.

Розвідки українських мовознавців щодо розгляду зазначеної проблеми спроектовані переважно на матеріал англійської, французької мов, інколи актуалізовано порівняльно-зіставний підхід, що дає змогу виявити цікаві мовні (мовленнєві) факти, що вирізняють різні лінгвокультури, а це свідчить про актуальність виокремленої проблеми в сучасному мовознавстві. Однак наголосимо також, що, насамперед, власне українська мова має своєрідний арсенал засобів інтимізації, що переконливо доводять наукові праці, спроектовані на український художній текст (дискурс). Задекларована проблема стосується передусім теорії лінгвістики тексту, дискурсології, комунікативної

лінгвістики. Серед дослідників категорії інтимізації виокремимо таких сучасних українських учених, як Т. Анохіна [4], І. Горбач [27], С. Данилюк [29], Т. Декшна [30], Т. Космеда [78] та ін., які розвинули й поглибили опис теорії зазначеної універсальної мовної категорії та проаналізували відповідні дискурсивні практики, що демонструють своєрідність моделювання інтимізації.

Окреме дисертаційне дослідження цієї проблеми провела А. Палійчук [106], історію дослідження та осмислення статусу цієї категорії описали І. Сирко та З. Висоцька [130].

Постійними засобами категорії інтимізації є певні маркери тексту. Це може бути авторська оцінка, котра не збігається з оцінкою імпліцитного читача, інтимізувальні звертання тощо. Категорію оцінки розглядали в багатьох працях. Нам імponує погляд Г. Приходько, яка розглядає оцінку з комунікативно-когнітивного погляду [117]. Напр.: *«Що п'ять хвилин Віктор зі свого ліжка: Галя! (ніколи не вживав кличної форми) Галя!!!»* (Вдовиченко Г., с. 62). Сприйняття і розуміння тексту залежить від національності, місця проживання, віку, освіти, світогляду. Проте найголовніше – це лінгвоіндивідуальний вияв мовної особистості, усвідомлення минулого і майбутнього засобами мови. Особливості стилістичного забарвлення синтаксичних конструкцій посмодерного тексту та порядку слів у реченні описували Н. Кондратенко та О. Турко [68; 69; 167]. Розглядали особливості експресивного забарвлення постмодерного тексту достатньо частотно і в зарубіжному науковому дискурсі [199; 206; 207].

До особливих засобів категорії інтимізації належать парцелятивні структури, речення з явищем надлишковості, градаційні синтаксичні структури. Напр.: *«Вона обожнювала панчохи. Тонкі, еластичні, блискучі і винятково чорні, що туго обвивали литки... і приховували дрібну сітку тріснутих кров'яних капілярів, які щодалі докучали більше й більше»* (Матіос М., с.37). Усі задекларовані синтаксеми створюють певний ритмо-мелодійний малюнок тексту, який дозволяє створити індивідуальну експресивну схему. Серед графічних засобів особливо виділяються три крапки: *«Та нічого: тато*

постаріється, а я виросту, – може, аж тоді порозуміємося, як йому не буде біля кого свою голову в похилому віці притулити...» (Слоньовська О., с. 189).

Загальновизнаною є думка про те, що літературне розмовне мовлення не протиставляється літературній мові. Розмовні елементи в писемних стилях, особливо в художньому, трактують як такі, що перебувають у парадигматичних відношеннях із літературною мовою, і на цій основі їх кваліфікують як транзитивне, поширене й цілком закономірне явище.

У зв'язку з тим, що сучасна художня проза широко послуговується розмовними засобами, значне наукове зацікавлення має дослідження саме такого словотворення. Наприклад, у мові прози Л. Денисенко виразно виявляють свої стилістичні властивості ті словотворчі засоби, у яких експресивність зумовлена внесенням деяких розмовних елементів, зокрема принагідно вжитих неологізмів, лексико-семантичних суфіксів і префіксів (формальних показників розмовності), а також словотвірних типів.

Стилістичні відтінки оказіональних значень здебільшого соціально зумовлені. Їх коло досить широке: іронія, насмішка, презирство, зневага, співчуття тощо, напр.: *«А в мене є проблеми з таксистами, вірніше, вони завжди були. В Туреччині таксисти мене постійно **нагрівали**, користуючись тим, що розрізняти купюру в 1 000 000 та 10 000 лір фактично неможливо. В Італії вони постійно щось крали, **підірвані сучі діти**. Не вірте, **дівки**, італійським таксистам, хай ви навіть шаленої краси, вони **прицмокуватимуть губами**, віддаючи вашій красі належне, однак потім неодмінно **поцуплять** гаманця і не відмовлять собі у задоволенні **помацати** вас під спідницею. Навіть у Чехії, це ж сусіди, майже ми (хоча одне це мало б мене насторожити), таксисти, котрі мають чіткі тарифи за кожним напрямком, щось таке робили з лічильниками, що мені постійно доводилося **переплачувати**»* (Ленисенко Л., с. 31).

Пор.: *нагріти* – обдурити когось; *підірвані сучі діти* – діти повії; *дівки* – знижене звертання; *прицмоктуватимуть губами* – показувати, що хтось подобається; *поцуплять* – украдуть; *помацати* – просторічне торкнутися

руками (за словниками Л. Ставицької «Українська мова без табу» [141, с. 303], «Короткий словник жаргонної лексики» [140, с. 176]. Пор.: «Щоб орієнтуватися досить англійської. Нею написані всі нормальні книжки про схід». Я на хвилину уявила **ненормальну** книжку. Тільки-но ти до неї підходиш, береш у руки, щоб насолодитися добрим, вічним, аж – раз. Вона тобі ляп аркушем по пиці і як заволає: «А позаду, а позаду Дорошенко!» (Денисенко Л., с. 84). У наведеному фрагменті авторка імітує пряму мову, розмовні звороти, щоб наблизитись до читача, поділитися з ним своїми враженнями.

Розмовне мовлення є потужним джерелом діалектного слововживання, що супроводжується якісними змінами і в надрах семантики слів, і у формі їх вираження: «На синів і розраховувати нічого! Старший он у вересні мало в **цюпу** не загримів!» (Слоньовська О., с. 189), *цюпа* (діал., авт.), те саме, що тюрма, буцегарня.

Від усномовної експресії походять складні okazіональні утворення, які передають афективний стан мовця. Це поодинокі okazіоналізми, утворені злиттям слів: «Зазвичай Неллі виглядала веселою: **дратівливо-веселою, зло-веселою, радісно-веселою**, а зараз вона була ніяка» (Денисенко Л., с.166).

Okazіонально переосмислювані слова набувають відтінків розмовності завдяки актуалізації їхньої внутрішньої форми, реальної або уявлюваної, крім того, вони мають додаткову оцінність – демонструють перехід почуттів героїні від – до + та до 0.

<i>Дратівливо-весела, зло-весела</i>	<i>ніяка</i>	<i>радісно-весела</i>
-	0	+

Актуалізація внутрішньої форми в постмодерних текстах відбувається через графічне зображення, написання слова через дефіс, або описово (умовною семантизацією морфеми чи графеми), пор.: «Отже, готуйся, **стерво Мері-Ліндо**, мабуть, моя хатка зів'є гніздечко на твоїй заклопотаній **кліторо-кольоро-зв'язками** голові» (Ленисенко Л., с. 211).

Внутрішня форма слова слугує засобом каламбурної двоплановості, коли автор використовує вже наявну в мові структуру для наближення до потенційно

можливої на основі омонімії, напр.: *«Ми виїжджаємо на трасу. Таксист показує рукою вбік. “Йобр-р-р-р”. «Що-що?» – перепитую я. «Кінг», – верещить коресць. І намагається влаштуватись у кріслі, наче мертвий фараон. Ми постійно регочемо. «ваш король?» – знов отямився М’яшек. «Так-так. Буц-ц-ц. Путин!»* (Денисенко Л., с. 144), надаючи висловленням яскраво вираженої експресивності.

Розмовне забарвлення мають кореляції, у яких є лексична зумовленість okazіоналізмів та слів, від яких вони утворені, у межах співвідношення «назва об’єкта – дія». За відчутної різниці їх стилістичних і синтаксичних функцій чіткість кореляцій зберігається й поза контекстом.

«Стара Карга, яку прислали замість нашої окаліченої вчительки, з дітлахами не церемонилася. Била всіх. Навіть найслухняніших. Якщо не долонею позавуш, то указкою по пальцях, по спині, а то й по голові» (Слоньовська О., с. 85).

Характерною ознакою експресивності є прийом мовної стилізації в прозі. Наприклад, Л. Денисенко – це свідоме переймання мовних ознак певного стилю, жанру, характерних для відповідної історичної пори [41, с. 111]. Мета стилізації в її романі «Танці в масках» – відтворити в художньому тексті часовий і локальний колорит, дати відчутти соціальний тип зображуваного середовища.

Стилізація виконує характеристичну функцію, створює соціальний тип персонажа (суржикові елементи, сленг, просторічна лексика, діалектизми, введення іншомовних слів, вульгаризми).

У Л. Денисенко натрапляємо найбільше на такі екзотизми, як власні назви: *«За обговоренням деталей минув певний час, і ось уже я, гарнюня Неллі у вишуканому одязі від Шанелі. Стою в Сеульському аеропорту з якоюсь солодко-квітковою, на мій слух, назвою: **Інчеон**»* (7, с. 36); *«Ми розкланюємося, і він іде, залишаючи мене на одинці з рекламними обличчями “**LG**”, “**Samsung**”, “**Daewoo**”»* (Денисенко Л., с. 40).

Етнографічні екзотизми звичайно не мають відповідників у рідній мові, а означувані ними поняття входять у систему загальнонародної лексики без змін.

Етнографічні екзотизми охоплюють такі тематичні групи місцевої лексики:

1) назви одягу і взуття, що мають поширення тільки серед жителів певної місцевості *чхіма, чогорі, ханбок*.

Наприклад: *«А ще я придбала собі жіночий **ханбок** (це мені сказали, що воно називається “**ханбок**”, якщо я добре розчула, корейське кімоно), воно складається із спідниці, якою можна кілька разів обгорнутися, це називається “**чхіма**”, насиченого червоного кольору, та короткої блузи. Що має назву “**чогорі**”, вона теж червона, але спокійнішого відтінку. Різні червоні кольори, наче **чхіма** посміхається, а **чогорі** – стриманіша»* (Денисенко Л., с. 75);

2) назви житлових і господарських приміщень та їх частин, знарядь праці, предметів побуту, пов'язаних із специфікою природно-кліматичних умов і занять населення.

Наприклад: *«У традиційній корейській кав'ярні я присіла на **циновку**, отримала запашний чай та кнедлики, специфічні, солодкі, але насправді непогані»* (Денисенко Л., с. 75);

3) назви окремих соціальних, моральних явищ, чи професій: *«А навчас вона нас тому, що, приміром, абетка називається “**Хангиль**” і складається із 14 приголосних та 11 голосних, сполучення яких утворюють двоскладові звуки, що дозволяє своєю чергою, утворювати тисячі слів та передавати на письмі практично будь-які звуки»* (Денисенко Л., с. 87).

Екзотизми можуть виконувати у тексті роману тематичну функцію, що полягає в наданні висловлюванню певного тематичного навантаження, здебільш іронічного.

Наприклад: *«М'яшек не сміявся, він старанно виписував “**Butak hamnida**”, інакше кажучи “будь ласка”, що складається з кількох досить складних ієрогліфів, і виходило в нього непогано»* (Денисенко Л., с. 111).

Уживання речень із вкрапленням таких слів або виразів у мові персонажів залежить і від ситуації мовлення, емоційного стану головних героїв, а також від ступеня мовної культури.

*«Про що можна писати таким, як Майк? Авжеж, що про місцевий клімат, про те, як цікаво в тому чи тому музеї (звісно, до музеїв я не ходила, але в готелі завжди є відповідні брошури для вибагливих туристів, ще й англійською мовою. звідки можна пописувати), про те, як я з шаленою швидкістю вчу корейську мову: “**Cheonnamyeo, Майк!**” – тобто “Ласкаво прошу, Майку”!»* (Денисенко Л., с.123).

Зазначаємо, що в текстах сучасної української постмодерної прози засоби інтимізації відіграють особливо важливу роль: вони не лише характеризують мову персонажів, певне явище в житті героїв із позиції автора, а й створюють певну емоційно-експресивну характеристику всього твору. Діапазон емоцій дуже широкий: починаючи від піднесеності, урочистості, поетичності – аж до виразних негативних емоцій презирства, іронії, осуду, зневаги.

Отже, засоби інтимізації є одними зі значущих компонентів художньої системи письменників-постмодерністів. Аналіз ономастичних одиниць, які є засобом інтимізації, як виразників ментальності, розглянуто більш докладно в статті автора «Авторська інтерпретації онімного простору в романі Анастасії Левкової «За Перекопом є земля» [13].

Змодельовані ситуації, які демонструють функціонування категорії інтимізації, демонструють моделювання мовної особистості, національно маркованої. Таким чином, культурні символи вербалізуються, створюючи мовний простір, в якому відображається внутрішній світ автора та його героїв.

2.3. Функціонування запозичених лексем в українському художньому дискурсі як маркерів експресивного значення

2.3.1. Термін «запозичення» та чинники проникнення запозиченої лексики в українську мову

Згідно з енциклопедією «Українська мова» запозичення трактуємо як «...звук, морфема, слово або його окреме значення, фразеологізм, синтаксична конструкція, перенесені з однієї мови в іншу, а також сам процес подібного перенесення» [170, с. 179], запозичені слова – це «іншомовні слова, цілком засвоєні мовою, що їх запозичила» [170, с. 179].

У словнику лінгвістичних термінів запозичення тлумачать як «...іншомовні слова – слова, засвоєні українською мовою з інших мов. Напр.: хлопець, місто, гудзик, ліжко (з польської), сенсація, етикет, мода, костюм (з французької); шоу, чемпіон, джаз, менеджер (з англійської); кран, цех, шахта, офіцер (з німецької); гарбуз, майдан, козак, ковбаса (з тюркських мов) та ін.» [42, с. 63].

О. Мороховський у своїй праці «Деякі питання теорії запозичень» схиляється до того, що запозичуються „не лексеми, а засоби, що модифікуються системою навичок, що склалися у мові”» [98, с. 21].

Н. Лучик стверджує: «Запозичення є наслідком різнобічних контактів між двома або декількома носіями різних мов. Запозичення може відбуватися в обох напрямках між двома мовами, але частіше асиметрично, тобто більша кількість слів переходить в одному напрямі, ніж в іншому. В такому випадку мова-джерело має перевагу в сенсі багатства мови, що дозволяє їй збагачувати іншу мову» [87, с. 207].

Т. Жалко відносить запозичення до маркованої лексики, яка несе «...будь-яку супровідну, додаткову інформацію (до лексичного й граматичного значення) про сфери вживання, часову віднесеність, емоційно-експресивне забарвлення або функціонально-стильове використання лексичних одиниць» [45, с. 73].

Н. Юрійчук узагальнює причин запозичень, поділяючи їх на 2 групи: «...серед позамовних чинників можна виділити дві підгрупи, а саме соціальні, які тісно пов'язані з динамічними процесами, що відбуваються у певну добу в соціумі, а також психолінгвістичні, що є відображенням сучасної моди на слова та відіграють значно вагомішу роль у процесі засвоєння нових елементів мовою, аніж чинники інтралінгвальні» [189, с. 151].

Г. Сенік до внутрішньомовних або інтралінгвальних причин запозичень відносить такі:

- потреба в більш точній номінації певних характеристик поняття чи реалії, які вже означені певною лексичною одиницею;
- бажання утворювати слова за аналогією з мовою-джерелом;
- запозичення низки слів, складовою яких є один і той самий структурний елемент, а отже вони таким чином належать до слів однотипної морфологічної будови;
- бажання передати зміст певного поняття одним словом [128, с. 27].

В. Сімонок вважає процес запозичення цілком природним явищем, оскільки до української мови входять нові запозичення як неологізми, або звужується їх сфера вживання й вони переходять до пласту застарілої лексики, окремі «...вживаються українською мовою для найменування специфічних для того чи іншого народу явищ і стійко зберігаються на периферії лексичної системи як екзотизми» [131, с. 254]. Наприклад, це можна сказати про слово «хайп», яке означає: англ. *hype* (обман) – жарг., розм. невиправданий інтерес, ажітаж в засобах масової інформації з приводу певної особи чи події. Хайпити — піднімати шум у медіа. У Тлумачному словнику маємо таку дефініцію: *хайп*, у, ч., розм. 1. Агресивна та нав'язлива реклама, метою якої є привертання уваги якомога більшої кількості людей. 2. Намагання виставити щось більш важливим та захоплюючим, ніж є насправді. 3. Ажітаж [102].

Напротивагу явищу запозичення в сучасній українській мові (яке в основному властиве термінологічній лексиці) спостерігають і зворотній процес, а саме: тяготіння до української термінології 20-30 рр. XX ст. Тому варто

зауважити, що мовознавці того часу (І. Шелудько, Я. Лепченко, Ю. Яворський) говорили про підбирання народних слів для термінування і про творення нових номінацій відповідно до семантичної структури слова. Так, у Словнику технічної термінології І. Шелудька [185, с. 9] натрапляємо на дублети: *контакт* – *дотик*, *штенсель* – *притичка*, *ванна* – *купіль* тощо.

Унаслідок конкретизації ядерної семантичної ознаки в українській мові в кінці ХХ століття починають функціонувати на рівні дублетів пари – власний та запозичений термін. Така конкурентна взаємодія – умова інноваційного розвитку терміносистеми. Саме явище неологізації терміносистеми української мови викликає до життя такі терміни як *порохотяг*, *друкарка* (заміщення терміну *принтер*), *тепломір*, *ступінь* у значенні *градус* тощо.

Таким чином, спостерігаємо два явища: на початку ХХІ століття до словника сучасної української мови входять слова, які не мали відповідників у ній: *брейк* (молодіжний танець), *брифінг* (особливий тип пресконференції), *інтерферон* (ліки), *маркетинг* (комплексний підхід до керівництва виробництвом), *сканер*, *принтер*, *файл*, *сайт* тощо та актуалізуються власне українські лексеми, які перебували в пасивному пласті української лексики. Крім повних форм, ужито й короткі словоформи – *екстрім* (екстремальний вид спорту). Завдяки новим словам (найбільше поповнюються новими словами термінологічні системи мов) зазнають змін назви спеціальностей і з'являються нові спеціальності та спеціалізації. Граматична адаптація англomовних термінів описана в дисертаційному дослідженні Л. Прийми [115].

Нове слово може витіснити на периферію те, що вже вживалося, й перебрати на себе всі його функції. Наприклад, якщо порівняти вживання словосполучення «найманий вбивця» й запозичення «кілер», то спостерігаємо, що останній майже витіснив вже відоме словосполучення у контекстах, де йдеться про вбивство людини на замовлення.

Новий елемент є причиною стилістичного та семантичного розмежування між словами чи між значеннями одного слова: і давній, і новий компоненти посідають своє, чітко окреслене місце («зелений» як природоохоронець та як

член Партії і «зелений» як колір) та надають тексту, особливо художньому і публіцистичному, яскраво виявленого експресивного відтінку.

Лексика – це найактивніший шар мови, який перебуває у постійному русі, змінюючись. На лексичні особливості мовлення накладає відбиток рід занять людини, коло інтересів, середовище, тобто соціальні чинники, які настільки різноманітні, що їх не завжди можна врахувати. Вони можуть діяти одночасно. Інновації в лексиці, неологізми – явище відносне, яке залежить від активності розвитку суспільства і його мови. Кожен історичний період вносить зміни у складі нових слів, а, отже, має власні інноваційні процеси, підпорядковані діалектичним законам розвитку суспільства.

2.3.2. Мовна мова в індивідуальному авторському стилі

Спостереження за новими словами продемонструвало, що на нові назви предметів і явищ, до яких різних сфер і галузей вони б не належали, найпоспідовніше й найбільш систематично ми натрапляємо в сучасних художніх текстах.

Аналізуючи лексичні одиниці, розмежовуємо такі поняття, як «ключові» та «модні» слова. Складність такого розподілу пов'язана, насамперед, із різним розумінням дослідниками поняття «ключові слова». Н. Бондарчук дає тлумачення зазначеній номінації та описує термін як набір певних лексичних домінант на позначення основних понять, що маркують відповідний текст [18]. Ключові слова використовують у наукових працях для називання найбільш соціально актуальних явищ, реалій, посідають вагоме місце в мові певного історичного періоду, активно вживаються у текстах ЗМІ, є невід'ємною частиною мови політики, пропаганди і навіть побутового спілкування; характеризують високим ступенем «присутності» в будь-якій сфері життя; позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів, є одним із виявів моди в мові, найвиразніше виявляються в публіцистичному і розмовному стилях [158, с. 237] (пор.: ключове слово – «виділена в тексті лексична одиниця, яка несе на

собі стильове навантаження залежно від особливостей вияву індивідуального стилю, а також від змістової, художньо-естетичної структури тексту» [42, с. 76]) та ін.

Крім того, у лінгвістичній терміносистемі М. Бондар пропонує вживати термін «часові мовні ідентифікатори» [17], який активно почав функціювати в лінгвістичних дослідженнях [95].

Під впливом моди інтенсифіковано перш за все процес іншомовного запозичення і надзвичайно активізовано функціювання залежних слів у мовленні сучасника. Слова не просто входять у мову, але й творчо обробляються, стають цілком сильними, щоб підкорити собі чуже. Модні слова – це специфічний і пізнаваний шар лексики, що містить слова іншомовні і стилістично обмежені, які вирізняються незвичайністю звучання і семантики, високою частотою використання, тобто такі, що перебувають у фокусі загостреної мовленнєвої уваги сучасної людини. О. Дьолог зазначає, що «мовна мода – це специфічна лінгвокультурна категорія, особлива форма соціальної регуляції та саморегуляції поведінки особи й суспільства в цілому. Активне вживання англіцизмів в українському офіційному і повсякденному мовленні є однією з рис сучасної мовної моди» [36].

В українському мовознавстві питання «мовної моди» розкривали Є. Карпіловська [55], О. Стишов [151], Н. Комих [66]. Як слушно зауважує О. араненко, «мода в мові» – це один із виявів естетики, яка не відповідає шкалі гарно/негарно, а престижно/непрестижно та відносить це явище до певного часового проміжку, визначаючи, що це «наявність у суспільстві, переважно серед окремих категорій мовців, у межах якогось часового проміжку певних смаків в уживанні тих чи інших мовних одиниць, творенні мовних моделей, у користуванні певним функційним різновидом мови тощо» [170, с. 337]. Таким чином, репрезентуємо елементи мовної моди як авторську презентацію власного бачення подій та образів, які існують в суспільстві та які функціують у мові постмодерного художнього дискурсу за такими параметрами: 1) престижністю і відповідністю сучасним подіям,

2) культурологічністю, тобто відкритістю мовних кордонів, завдяки глобалізаційному розвитку суспільства та впровадженню принципів міжкультурної комунікації, 3) експресивністю, тобто вербалізацією авторського «Я», 4) демонстративністю належності до вікової чи професійної групи (має місце взаємодія протилежних тенденцій: елітаризм $\Leftrightarrow$ демократизм). Отже, до сфери модних слів віднесемо лексеми, які відповідають таким чотирьом класифікаційним позиціям та які належать до інших мов чи мовних стилів, проте які є частотними в процесі комунікації.

Визнання історичного характеру цінності сучасності суперечить трактуванню мовної моди як вираження природного прагнення людини до новизни. Новизну у мовній моді варто, напевне, розглядати як одне з виражень цінності сучасності на рівні мотивації модної мовної поведінки.

Найбільш очевидний і найменш стійкий елемент мовної моди – це, образно кажучи, те, що «входить у моду» і «виходить» із неї: певні способи чи зразки висловлення думок, які час від часу змінюють один одного відповідно до вимог часу. Їх можна назвати модними мовними (знаковими) стандартами, або мовними типовими зразками, які мають задовольняти речі, предмети, явища і т. под.

Сучасність – фундаментальна цінність у структурі мовної моди. Коли щось оцінюється як «сучасне», ця оцінка звичайно викликає у нашій свідомості позитивні асоціації. Сучасність асоціюємо з прогресивністю, готовністю до змін і творчості, її протиставляємо консерватизму, рутині, відсталості. Однак висока оцінка сучасності не зовсім універсальна і є продуктом історії.

Зауважимо, що цінність сучасності сама породжена сучасністю. Культурна семантика сучасності, тобто власне «модність» визначаємо практикою і престижем цієї практики.

Детальний аналіз української художньої прози кінця XX – початку XXI ст. виявив процес номінації окремих понять, явищ, предметів, зафіксований часовими мовними ідентифікаторами, які репрезентують такі тематичні групи:

– об’єкти матеріальної культури, які є свідченням науково-технічного прогресу людства; називають сучасні реалії, що поступово входять у життя українського суспільства, замінюючи реалії попереднього часу (універсами → супермаркети тощо); в умовах вільної конкуренції асоціюються з певними торговими марками, брендами:

1) марки автомобілів: «Усі пасажери “**Мерседеса**” захіхікали» (Гримич М. с. 59); «З того часу минуло два тижні. Ромко не повернувся. Зате біля мого під’їзду я все частіше помічаю розкішний “**мерс**” пана Мирона» (Гримич М., с. 70); «“**Фольксваген-гольф**” обережно виїхав за ворота, похрустуючи дрібними камінчиками під колесами» (Вдовиченко Г., с. 54);

2) іншомовні топоніми: «...і мліючи під звуки *Sous le ciel d’or* мандрували пальцями по мапі Парижу: ось *Pont Neuf*, ось у північній частині міста пагорб Монмартр, а бульвар Монмартр далеко звідтіля, в колі Великих Бульварів» (Гербіш Н., с. 256);

3) страви і напої: «-Це **Мускадет** 1989 року» (Гримич М., с. 256)

4) продовольчі товари (як для людей, так і для тварин): «Причому до списку необхідного входили: “**педіґрі**”, щоденна кава з тістечками, пачкою “**мальборо**” і чаркою коньяку в літературному кафе і щотижневий традиційний “**Макдональдс**” для Сашки-меншої» (Гримич М., с. 15);

– явища соціального життя, які потрапили в центр уваги сучасного суспільства, слова, які маркували світ: «Перед екранна Мілена, часто дихаючи і навіщось тримаючи себе однією рукою за пульс, другою зробила “**stop**” а тоді “**rewind**”» (Забужко О., с. 186). Окремі запозичені слова в художніх текстах трапляються саме в обрамленні латинських літер: «Або ще **channel-serfing**, святе діло, і Інтернет туди ж: клік, клік. Образки, уривки, фрагменти. Де я це читала? А фіґ його знає, та й яка різниця. **Relax, and take it easy***» (Забужко О., с. 332).

Також частотні запозичені трапляються в певні історичні періоди, наприклад, під час Майдану 2004 – 2005 року багато іноземців побували в Україні, що спричинило частковий бум запозиченої лексики. Проте автори могли імітувати

уживання запозичень із метою вираження стилістичного характеру з емпатичним ефектом, або зазначати соціальний статус героя: «... це ж ви ніколи не знали демократії, не знали *justice*, весь час була у вас деспотія, російські царі, терор, насильство, і ось так масово піднявся тепер народ боронити своє право, хіба це не чудо?» (Забужко О., с. 333); пор.: «Блін, та почитайте хоч що-небудь з історії, якого-небудь Андреаса Капеллера *«Kurzgeschichte der Ukraine»*, або що у вас там знайдеться друкованого!» (Забужко О., с. 333). У фразі: «В нашій культурі нема страху, каже Густав. *No memory of fear*» (Забужко О., с. 351), використання англійської фрази – *немає пам'яті про страх* – зазначає статус героя – віднесення його до інтелігенції, людини, яка розуміє мову і доречно може використати іншомовні вислови.

Також на статус героя, на його освіту можуть вказувати вкраплення латинських фраз: «*I якщо бути відвертими до кінця, то щось таке приблизно мало статися врешті-решт. Бо сам у всьому винен. Sibi guisgue pessat – “Кожному доводиться розплачуватися за свої гріхи”...*» (Вдовиченко Г., с.121); «*Nemine contra dicente – “Без сперечань”*» (Вдовиченко Г., с.121). Отже, зовнішні причини запозичення іншомовізмів (а особливо англізмів) взаємопов'язані із внутрішніми (наприклад, комунікативна актуальність англоамериканізмів) через соціально-психологічні чинники. Нерідко в мовній ситуації англійське слово стає більш престижним, ніж українське, експресія його новизни притягує, воно може підкреслювати високий рівень інформативності судження. Уживання англіцизму в мові відомих людей (чи в художніх текстах відомих авторів) може стати поштовхом до його асиміляції в українській мові, набути модного характеру. Чинник модності запозиченого слова вважають досить небезпечним, оскільки такі слова можуть посісти панівне місце в українській мові. По-перше, такі іншомовізми можуть викликати деградацію рідної мови, оскільки їх заміна іншомовними аналогами може спричинити втрату частини словника та мовного багатства. По-друге, використання запозичених слів може викликати плутанину, особливо серед тих,

хто не розуміє або не вживає ці іншомовні вирази. Це може ускладнити спілкування і створити бар'єри між людьми різних поколінь або територій.

Існує чимало причин появи іншомовізмів в сучасній українській мові. Адже процес міграції лексичних одиниць (запозичення) із однієї мови в іншу є закономірним процесом її розвитку, оскільки жодна мова світу зі своїми культурними надбаннями не існує ізольовано. Це об'єктивний процес, що відбувається більшою чи меншою мірою на певному етапі історичного розвитку.

Художні тексти, виховуючи естетичні смаки читачів, утверджують поліфункційність української літературної мови, сприяють формуванню мовно-культурного середовища.

Сьогодні, особливо під час повномасштабної російсько-української війни, українська мова стала також зброєю, яка наближає перемогу України та розширює сферу свого функціонування. Зростає увага до культури усного та писемного мовлення. Стає престижно розмовляти гарною українською, виникає розуміння того, що добре знання мови – важлива професіограма людей різних спеціальностей.

Аналізуючи мову художніх текстів, виділяємо такі причини функціонування «модних» слів:

- внутрішньомовна потреба в називанні нової речі, нового уявлення і відсутність відповідного поняття в базі української мови;
- потреба розмежувати внутрішньо близькі, проте різні поняття для їх уточнення;
- прагнення мовної економії, заміна кількаслівних виразів одним словом, зміщення антиномії мовець/читач на користь мовця;
- нестача слів, позбавлених будь-яких конотацій, прагнення до новизни і свіжості;
- потреба уточнити, деталізувати поняття;
- намагання бути креативним.

Отже, репрезентовані слова додають експресії, виконуючи низку стилістичних функцій, які пов'язані зі спеціальною організацією тексту та застосуванням авторами певних прийомів із метою пожвавлення сприйняття інформації. Внесення запозичень у певні стилістичні прийоми, функцією яких є виконання певного стилістичного завдання, визначає абстрактну роль стилістичного значення лексем. Прийоми, спрямовані на створення експресивності тексту, формують стиль автора, тобто також є певною мірою стилетвірними елементами.

Персоніфіковане використання загальномовних запозичень та іншомовної термінології можна схарактеризувати як засіб їх проєкції на нову площину. Терміни, переймаючи емоційно-експресивне забарвлення інших мовних засобів тексту, сприяють наближенню зображуваного до читача, вносять елемент інтимізації, посилюють асоціативно-умовну образність.

Інноваційна функція – одна з основних і найбільш яскравих функцій мовної моди. Процес модної мовної інновації полягає в тому, що на зміну одним стандартам і об'єктам приходять інші (неологізми).

Є три способи творення «модної» інновації і відповідно три її види: 1) актуалізація власної традиції в певній лінгвокультурі; 2) запозичення з інших лінгвокультур; 3) неологізація.

В сучасній українській мові, а насамперед в її багатому словниковому запасі, втілено процеси і результати пізнавальної діяльності людини, відображено розвиток культури народу, його мистецтва. Слова самостійно та у поєднанні одне з одним передають нагромаджені нацією знання, культурно-історичні цінності. Через національне самоусвідомлення автори виражають свій внутрішній світ: історію особисту і колективну, уподобання, набутки в художньому тексті.

Отже, взаємодії різних значень одного слова та його стосунки з іншими словами достатньо різноманітні. Загалом вони утворюють складну лексичну систему сучасної української мови. Суть її пізнається в процесі функціонування мови, яке, в свою чергу, впливає на характер загальномовних змін, що

визначають шляхи розвитку, спричиняють інноваційні процеси в лексико-семантичній системі сучасної української літературної мови.

У сучасній українській мові, а насамперед в її багатому словниковому запасі, втілено процеси і результати пізнавальної діяльності людини, відображено розвиток культури народу, його мистецтва. Слова самостійно та в поєднанні одне з одним передають нагромаджені нацією знання, культурно-історичні цінності та ставлення безпосередньо автора до різних суспільних подій. Отже, суть мови автора пізнаємо в процесі функціонування художнього тексту, яке, в свою чергу, впливає на зображення довкілля.

2.4. Кількісна оцінка як різновид авторського сприйняття довкілля

Автор як основний суб'єкт пізнання та відтворення довкілля моделює психічну діяльність людини і віддзеркалює її інтелектуальну діяльність. У такій діяльності на особливу увагу заслуговують лінгвокогнітивні механізми, які формують категорію величин та особливостей функціонування текстових кількісно-оцінних значень щодо антропометричних, темпоральних і просторових значень.

Експлікація антропометричних величин дозволяє встановити смислові зв'язки квантитативної структури з різними аспектами мовної квантифікації. Під антропометричною оцінкою розуміємо не математичний вимір, а узуальну оцінку з позиції псевдоточності, оскільки вона залежить від точки зору сприйняття величини людиною – автором тексту.

Оцінну лексику як маркер емотивності досліджувала Т. Шавловська на матеріалі молодіжного сленгу, яка стверджувала, що емотивну лексику розглядають у єдності категорій оцінності, експресивності, образності, тобто функцію оцінки виконує емоційно-забарвлений текст [182]. Вербалізація точної кількості в контексті може виражати негативну оцінку. Напр.: *«Ти є центром всесвіту, довкола якого все будується і обертається, але **п'ять кубиків** синтетичного препарату вирубують тебе на **вісім годин**. А потім ти виринаєш і усвідомлюєш, що цієї ночі тебе не існувало. Що маленький шприц із*

прозорою рідиною поклав на лопатки та нівелював увесь багаж твоєї особистості і що тобі просто зараз показали репетицію смерті» (Горіха Зерня, с. 21). Філософське поняття смерті підпадає під точний квантитативний вимір кількості препарату, після якого людина впадає в сон, одночасно його маленький розмір є абсолютним еквівалентом великого життєвого шляху чи досвіду людини, між якими автор ставить знак рівності, надаючи трагічної значимості квантитативу **п'ять**.

Опис простору, який заповнений певною субстанцією, його визначення в метрах чи кілометрах поза художнім контекстом буде сприйматись як абсолютна величина, але в реальному творі, у якому автор описує рух людини пішки чи транспортом, квантитативні величини, поєднані з іншими лексемами у висловлення, набуває оцінного характеру і переходить до сфери ситуативно-модальної оцінки: *«Церкви, синагоги, кірхи, костьоли, молельні дома та новітні протестантські общини через кожних двісті метрів, на кожному повороті, і хтось менш підгоовлений подумав би, що тут проживають на диво толерантні та побожні люди»* (Горіха Зерня, с.36). Просторова величина може оцінюватись і через темпоральні величини: *«Увесь цей час вона могла спокійно ніжитись собі в ліжку – її робочий день починався з одинадцятої, а їхати з їхнього села до міста велосипедом потрібно було якихось сорок хвилин»* (Гербіш Н., с. 80). Оцінювати відстань суб'єкт може через пресупозиційні знання, які він виніс із власного досвіду, проте ця оцінка може змінюватись під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. *«Як зараз пам'ятаю, до села моєї подруги було двісті кілометрів. Здавалося б, ну скільки тієї їзди?.. Ну, дві години, ну, три максимум. Ні! Конкретно цих двісті кілометрів я додала шість годин, не зупиняючись на заправках чи поїсти.... Я їхала куди треба, але відстань до пункту призначення збільшувалася»* (Горіха Зерня с. 34). Відстань вимірюють через затрачений час (приблизна оцінка). Така ж приблизна оцінка може стосуватись будь-якої кількості, оскільки основним еталоном, який визначає цю кількість, є людина. Напр.: *«Скільки людей в команді? – уточнив*

він. – *Два десятка*. – сказала Уляна» (Капранови Брати, с. 190). Пор.: **два десятка** може бути **рівно двадцятьом**, або бути **більше** чи **менше** цього числа.

Кількісна величина може бути чітко невизначена, наприклад: *«Вона й винесла її міцними сходами у **невелику** кімнату з вікно посередині та двома боковими дверима»* (Вдовиченко Г., с. 18), де розмір «невелика» Г. Вдовиченко порівнює з іншими, звичними для неї кімнатами.

Оцінка кількісної величини будь-чого важлива з позиції людини, яка її сприймає, від статків, способу життя, тобто від соціального чинника. Напр.: *«Вона не могла відкладати **багато**, бо тоді треба від усього відмовлятися – зокрема, від одягу, який їй так хотілось придбати...Любила робити подарунки своїй сестрі Орисі та її сімейству, що також **коштувало чимало грошей**»* (Когут Л., с. 30). Суму грошей порівнюють із еталоном, який уявляє героїня тексту, та визначають, що потрібно потратити більше бажаного, можливого для мети, а мета – придбати житло, тобто конкретна сума, яка для читача є імпліцитною інформацією: *«Світлана повернула всі свої борги, допомагала сестрі й заощадила суму, яка не була достатньою, щоб придбати житло на батьківщині. Їй необхідно було попрацювати на чужині, щоб **більше заробити**»* (Когут Л., с. 30).

Поняття імпліцитності в переданні як інформації, так і натяку на оцінку, було предметом аналізу мовознавців. М. Добровольська описує імпліцитну оцінку як не висловлене, але зрозуміле під час декодування ставлення мовця до об'єкта чи суб'єкта оцінювання [32]. Також науковці класифікують вияви імпліцитності в різних текстах і на різних рівнях [40; 50; 117; 192; 197]. Наше завдання – вияв імпліцитної оцінки в текстах із квантитативною інформацією, що сприяє специфічній класифікації такої оцінки, оскільки на перше місце виходить висловлення зі специфічними маркерами: *більше, менше, досить, трохи* тощо, які лежать на межі передання імпліцитної інформації та сприяють дещо її розмитості. Важливу роль відіграють також порівняння з певним еталоном, конкретною кількістю, які сприяють розумінню тексту та його декодуванню. *«Якби і хотіли побачитись, то залізницею долати **відстань** між*

закоханими – *потратити майже добу, за часом довше, ніж літаком з Америки в Україну*» (Когут Л., с. 32). Якщо комунікант знає, скільки часу триває політ, наприклад, з аеропорту Даллеса у Вашингтоні до аеропорту в Києві, то і може вирахувати час, який треба подолати залізницею із південного сходу України до західного кордону, оскільки *«їхнє родинне коріння розгалужене на різних територіях: він жив на заході, а вона – на південному сході»* (Когут Л., с. 32). Таким чином, до енциклопедичних знань комунікантів можуть входити різні уявлення про розміри об'єкта та інші кількісні його характеристики. Напр.: *«Йти довелося чимало, хоч у путівниках замок називають «компактним», як на мене, колишні власники мусили їздити маєтком на конях, ну, або яось зонувати територію»* (Горіха Зерня, с. 42). Залежно від кількісного співвідношення величини (у нашому випадку замку) величини узусного еталону загальний оцінний смисл висловлення або його фрагменту відповідає таким маркерам: «мало», «менше норми», «багато», «більше норми» та можуть мати додаткові конотації оцінного спрямування «добре», «краще», «погано», «гірше». **Чимало** означає довго, упродовж певного часу.

Таким чином, кількісне сприйняття довкілля спричиняє сприймання різних координат на шкалі розмірів.

1. Точні квантифікатори розмірів. Серед найчастотніших – числівники або сполуки числівників з іменниками, які зазначають параметри величини. *«У процесі бесіди мої три і вісім десятих процента підросли до тридцяти восьми, потім до мене повернувся спецкурс і лабораторні...»* (Горіха Зерня, с. 24).

2. Приблизні квантифікатори розмірів: прикметники – *«Хтось запалив масивну свічу в підсвічнику, відкоркували шампанське і розлили по бокалах»* (Горіха Зерня, с. 108); *Одночасно з міста поповзли великі міжнародні автобуси, і, здавалося б, нічого дивного, ну їдуть собі люди і їдуть, на працю чи відпочинок»* (Горіха Зерня, с. 139); прислівники – *«Уже пізніше, коли вона*

зійшла недалеко від свого будинку і подякувала добрим людям...» (Когут Л., с. 36).

Особливо виділяємо часове сприйняття навколишнього світу, оскільки завжди має оцінну, а, отже, експресивну характеристику. Напр.: *«Усією великою родиною, що складається з моїх батьків, тітки й дядька та їхніх дітей, ми впродовж **років двадцяти п'яти** намагалися вмовити бабусю залишити ту стару квартиру. **Двадцяти п'яти**? Саме так!»* (Заставська К., с. 5). Статус іменника *років* полягає в транспозиції значення в сферу кількісної семантики, оскільки рік складається з трьохсот шістдесяти п'яти днів, які в свою чергу складаються із годин, хвилин, секунд.

Автор зазначає як чітко визначені відрізки часу, так і ті, які мають приблизну часову тривалість, описуючи теперішні, минулі і майбутні події, які стосуються як суб'єкта, так й інших подій у просторі. Кількісне значення можна передавати так само числівниками, прислівниками, прикметниками, сполучниками та прийменниками з темпоральною семантикою, до яких додаємо авторську оцінку тих подій, які розташовані на осі часу: *«Дитино, у житті немає нічого поганого, щоб пізніше, навіть через **довгі роки**, не вийшло на добре. Повір мені, я прожила **довге і тяжке життя** і маю право це з упевненістю стверджувати...»* (Когут Л., с. 34). Іменники *роки, життя* додають кількісно-оцінну конотацію до величини *«багато»*.

Авторське передання сприйнятого зоровими чи тактильними рецепторами сприяє утворенню okazіональних кількісних еталонів різних об'єктів або часових проміжків. Обов'язковою умовою успішності мовленнєвого акту є входження лексеми, яку автор розуміє як еталон, у фонд знань реципієнта для того, щоб можна було декодувати текст. Вибір таких еталонів ситуативно зумовлений, але спричинює яскраві, кількісно-оцінні образи: *«Знадобилися мільйони років, щоб випадкові хімічні елементи склалися у певному порядку, подарувавши мені цей проміжок часу між небуттям і небуттям»* (Горіха Зерня, с. 41), на означення лексеми життя (у значенні «період існування кого-небудь» [22, с. 278] автор уживає образ з позитивним

забарвленням – період часу між небуттям (тобто час до народження) і небуттям (час після смерті).

У текстах натрапляємо на приклади, які дуже просто декодувати, оскільки вони визначають точний, або майже точний час: « - *Ні, – так само пошепки відповіла Світлана, – через **півгодини** буду внизу біля будинку*» (Когут Л., с. 14); «*Борис розповів їй про себе, що одружений, має двох дочок-близнючок, живе і працює в Америці майже **вісім місяців** і нікого тут не має*» (12, с. 15), пів години відповідає тридцятьом хвилинам, вісім місяців – це час упродовж двохсот сорока днів (плюс/мінус). Так само частотні приклади, що опираються на фонові знання автора та читача. Наприклад, це знання про період 60-70-х років ХХ ст.: «*Я в **ті часи**, коли всі кричали «Слава КППС» і хвалили життя в ССРСР, любила слухати «Голос Америки», який старанно глушили*» (Заставська К., с. 91), час, коли Україна перебувала в складі імперської держави, коли свободи висловлень не існувало. Або: «*Скільки вона себе пам'ятала – це велике трюмо із дзеркалом стояло в її кімнаті й займало майже півстіни*» (Когут Л., с. 268), «скільки вона себе пам'ятала» – це фонові знання автора про вік героїні.

В україністиці мовознавці розглядали різні характеристики темпоральності [11; 28; 112; 120; 209], проте авторське сприйняття цієї категорії в світлі категорії квантитативності вперше описано в нашій статті [62], де репрезентовано частиномовне вираження темпоральних висловлень із оцінним наповненням, типи моделей з авторською модальністю, в яких простежуємо локалізацію події на шкалі часового виміру. На матеріалі німецької мови О. Сторонська описала виміри паремій у світлі категорії темпоральності, де зазначила: «Темпоральні лексичні одиниці описують часові відношення як фіксований чи нефіксований період часу чи час події. Особливість їхнього вживання як компонентів паремій полягає в маніфестації не лише часових, але й інших ознак, які вкладає в них людина» [152, С. 128]. Неточність, приблизність проміжку події пов'язана з тим, що дії відбувалися в минулому, коли суб'єкт оповіді, тобто автор, уже втратив точність відтворення часу, або

можуть відбуватися в майбутньому, і автор не може визначити точний часовий проміжок: *«Хотів би знати, скільки потрібно часу, щоб повернутись до нормального стану і адаптуватись?»* (Когут Л., с. 55). Оцінку визначаємо як невизначену величину, можливо, «багато» часу потрібно, щоб повернутись до звичайного життя.

Оцінка також може полягати і в швидкості, з якою спливає час, що може бути добре або погано: *«Вони давно пішли, а я й далі сиділа в машині, чомусь увімкнувши двірники. Вони працювали, виконуючи роль метронома, котрий, як мені здалося, відраховує зараз мій час. Мій час, що так **стрімко йде** від мене й веде до... До чого?»* (Заставська К., с. 275). Завершення часу – це лише зрозумілий автору пункт, еталон, про який ми можемо тільки здогадуватися.

Оказіональні побутові еталони квантифікації надзвичайно різноманітні й трапляються у висловленнях про різні види кількості. Їх номінування найбільше спричинене авторським сприйняттям довкілля.

Аналізовані висловлювання в художніх текстах різних авторів щодо кількості та висловлювання з кількіснооцінними компонентами, які містять експліцитні номінації еталонних величин або непрямі вказівки на них, доводить, що критеріями кількісних авторських оцінок можуть бути різні репрезентовані квантифікатори узусного або okazіонального характеру. Ці величини можна поділити так: нормативна – узусна, яка відноситься до загальнолюдських, групових або індивідуальних знань, загальна – ситуативна, серединна (норма) – межова (гранична), емпірична – вираховувана тощо.

Враховуємо те, що автор, передаючи власне бачення як певну інформацію, надає їй певну оцінку, суб'єктивну модальність. «Модальність як семантико-прагматичний складник комунікації також має тісний зв'язок із текстовою категорією антропоцентричності, позаяк модальність експлікує дію суб'єктивного чинника. Ставлення адресанта до повідомлюваного, розкриває його емпатію, погляд, позицію, ціннісні орієнтації, світогляд, емоційно-вольові, морально-етичні, естетичні вияви» [39, с. 98].

Таким чином, ступінь експлікації еталонної кількості/величини може бути різним: від повного, до якого входять назви точних величин та їх еталонного статусу, через різні тлумачення нормативності, буденності, серединного характеру кількості/величина, до непрямих указівок на присутність пресупозиційного еталону через номінацію відхилення від нього. Поряд зі структурами специфічної кількісної оцінки в художніх текстах функціують авторські оцінні контекстні та ситуативно пов'язані значення показників загальноаксіологічної нормативності.

Висновки до розділу 2

Авторське сприйняття довкілля у художньому тексті має різноманітні вияви. Численні аспекти антропоцентричного розгляду номенів кольору доводить кольороцентризм людського сприйняття. За допомогою рефлексії кольороназв автор тексту створює повну картину місця людини в своєму соціумі, відношення людини до культури, картину особливостей її поведінки, думок, тобто створюється етнічна картина світу. Проблематика антропоцентризму має такі умови в цьому аспекті: систематизацію лінгвістично зафіксованих відношень до людини як центру світобудови та суб'єктивного світосприйняття довкілля та колірних характеристик власне людини.

Таким чином, аналізовані колірні лексеми в авторській інтерпретації мають естетичне та експресивне навантаження, а, отже, є маркерами соціального спрямування когнітивних процесів, які відбуваються в українському художньому дискурсі. Фізичний спектр кольорів під час сприйняття людини перетворюється в систему лінгвістичних символів кольору стає сукупністю регулятивів у соціальному світі, переходить від фізичних до ментальних характеристик.

Процес експресивізації тексту супроводжується процесом його інтимізації. Серед особливих засобів в українському художньому тексті спостерігаємо графічні засоби, діалектизми, екзотизми, лексеми, що є засобами оформлення розмовних варіантів мовлення, специфічні синтаксичні конструкції тощо. Усі ці

засоби сприяють демонстрації авторського моделювання художнього тексту відповідно до тих моделей, які є в авторському уявленні.

Під час створення авторської картини світу, як особливого бачення та сприйняття спонук, певну роль відіграють і так звані «модні» слова, які виникають у певний історичний період та надають тексту особливого забарвлення, стилізуючи мовлення головних героїв як представників відповідного соціального прошарку.

Також фіксуємо різноманіття на рівні оцінного сприйняття кількісних характеристик навколишнього світу в нумеральних, ад'єктивних, субстантивних та інших експонентів, їх поєднання в висловлюванні, що відображає варіативність когнітивних авторських моделей. У процесі такого аналізу виявлена різниця в способах пізнавального та мовного відображення реальної кількісної визначеності в точних і оцінних формах.

РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЕКСПРЕСІЇ В РОМАНАХ МАРИНИ ГРИМИЧ

3.1. Концептуальна метафора як експресивний засіб створення іронічного ефекту

Серед мовних засобів, які використовуються авторами в тексті для створення експресивного ефекту, нових образів, оцінного забарвлення, вагоме значення має метафора, яку, останнім часом, досліджують як засіб концептуалізації довкілля. Людина прагне до інтеграції, онтологізації попереднього досвіду, уявлень про навколишній світ, що охоплює всі сфери життя. Саме тому в дослідженнях із когнітивної лінгвістики метафору тлумачать як результат ментальної операції. Н. Овчаренко стверджує, що «метафоричні операції відбуваються у правій півкулі мозку, оскільки тут проходять і творчі процеси, ліва ж півкуля відповідає за мову. Це черговий раз доводить, що метафора існує не тільки в мові, а у мисленні передусім, вона може бути виражена як у мові, так і в мистецтві. Особливості будови людського мозку пояснюють те, що в процесі еволюції людини її сприйняття більше і більше віддаляється від безпосередньої дії, тим самим збільшуючи роль і вплив смислоутворюючих факторів» [104, с. 46].

Світ політики, який відображений у художньому дискурсі, віддзеркалює економічні, соціальні та культурні впливи на автора тексту. Концептуальна метафора, яка має яскравий асоціативний потенціал, моделює світ політиків і доносить до читача оцінний смисл, сприяє створенню емотивного ефекту.

«У лінгвометафорологічних дослідженнях розроблено різні концепції метафоричного моделювання, що загалом розглядають метафору як мисленнєвий процес, який полягає у встановленні відношення подібності між різними реаліями та проєціюванні когнітивних структур з однієї сфери в іншу та завершується його експлікацією і фіксацією в мові. Метафоричне моделювання допомагає встановити основні тенденції та закономірності національного образного мислення тієї чи тієї етнокультурної спільноти на

певному етапі її еволюції» [81, с. 67]. Один із дослідників методики метафоричного моделювання в когнітивній лінгвістиці – Дж. Лакофф – не розмежовував лінгвальну та екстралінгвальну інформацію, яка дозволяє структурувати знання про світ, описувати процеси метафоризації засобами мови [203].

У дослідженні розглядаємо художній текст як систему різних чинників, які формують цілісний текст, оскільки саме це є основною його властивістю. Предметом аналізу стали художні твори письменників-постмодерністів. Постмодерний текст і його полікодовість аналізував В. Сподарик [139].

М. Халлідей та Р. Хасан описували універсальні та індивідуальні властивості тексту [195]. Змістове сприйняття тексту можливе саме через зовнішню і внутрішню організацію, тобто через цілісність і зв'язність [123], перша з них психолінгвальна, а друга – лінгвальна. Сама зв'язність може бути внутрішньою і зовнішньою [58], що відображає знакову природу мови. Внутрішня (семантична) організація будь-якого тексту якраз репрезентує його цілісність. І хоч зв'язність і цілісність – взаємозумовлені властивості тексту, цілісність розглядають як домінуюльну його рису. У романах Марини Гримич простежуємо комплекс мовних засобів, які створюють яскраво виражений іронічний експресивний ефект. Мова її творів, як досить яскравої представниці постмодерну, цікавила багатьох лінгвістів. О. Пискач досліджувала лексико-семантичні засоби мови романів, особливості їх синтаксичної будови (передусім це стосується роману «Варфоломієва ніч») [109] та зазначає, що «основними принципами організації лексико-стилістичної системи роману є строкатість і вільний вибір мовних засобів, яскрава мовна гра, наскрізна іронічність, асоціативність, метафоричність та експресивність мовотворення. Семантичною рисою мови твору є емоційні конотації, експресивне забарвлення» [111, с. 55].

Концептуальна метафора, на наш погляд, здатна забезпечити сприйняття тексту як єдиного цілого. Уживані в художньому тексті метафоричні номінації належать до однієї чи декількох моделей, що дозволяє розглядати текст одного

автора в змістовій єдності. Більше того, навіть у схожому словесному оточенні розкривається глибина і живописність зазначених слів, їх семантичні і словотвірні потенції.

Напр.: *«Пашко-Пашко!. Якби ти тільки знав... що я пережив... Я повернувся з війни Героєм... Герой! Я думав – усі дороги мої, усі вершини – мої... А вони мене - в тюрюгу! Мене – Героя Радянського Союзу – в тюрюгу... о рецидивістів... Як останнього подонка! А потім усе пішло шкереберть... Замість слави – воші, приниження, нари, бруд, ганьба, знущання... Я довго не міг відійти від цього. Мені було страшно і образливо. Після смерті Сталіна мене випустили з таборів. Я забився в цю діру і проскнів у ній решту свого життя. А мав би бути там – нагорі! Міг би бути генералом. Я це заслужив, Пашко, заслужив. Кров'ю своєю заслужив! Ти навіть не знаєш, які завдання я виконував! Вищий пілотаж! Ех, Пашко-Пашко! Ніхто не знає! Ніхто! Як тепер кажуть, ікс-файлз. Від мене залежала доля мільйонів. Віриш? Я не брешу. Ех, Пашко!»* (Гримич М., с. 157).

Адекватне сприйняття тексту з метафоричними назвами, можливе, якщо читач володіє фоновими знаннями, пресупозицією, яку тлумачать у семантичному аспекті [191; 202]. Якщо читач немає необхідних знань про події, описані в тексті, про учасників цих подій, він навряд чи зможе зіставити імпліцитну інформацію, передану метафоричною конструкцією, з реальною ситуацією та зробити відповідні висновки, зрозуміти замисел автора. Ф. Бацевич зазначає, що прагматична пресупозиція – це пропозитивна установка, суб'єктом якої є мовець. Семантична пресупозиція висловлювання – це істинне судження [10, с. 136-142].

Розгортання концептуальної метафори в художньому тексті може відбуватися за різними сценаріями. Оскільки ми розглядаємо тексти М. Гримич, які за твердженням К. Шабаль [181], відносять до жанру кримінально-політичного, саме політичні романи сприяють особливому набору мовних стратегій і жанрів. Одним із таких сценаріїв є зображення політичних подій як театральних дій, де чітко простежуємо іронічний підтекст: *«День уряду*

був традиційним: це була одна й та сама *п'єса*, з одними і тими ж *героями*, щоправда з іншими виконавцями. *Дійові особи: Дуже Позитивний Герой – Парламентарій, який бажає щастя своєму народові. Депутатка-голосільниця рве на собі волосся...*» (Гримич М., с. 100); «*Кому потрібна така держава, а вірніше аматорська гра в державу*» (Гримич М., с. 99).

За визначенням О. Калити, іронію трактуємо як форму «комізму, яка виражається в емоційно-оцінному естетичному суб'єктивованому ставленні до дійсності, характеризується багатоплановою структурою вираження, за відносної рівноправності цих планів, амбівалентності, здатності до двонаправленості й специфічності емоційного сприйняття» [54, с. 69]. Про саме критичне спрямування роману М. Гримич «Варфоломієва ніч» як вияву постколоніальної політики стверджує С. Євтушенко, яка подає таку класифікацію головних героїв, кандидатів у депутати: 1) депутат зі стабільним електоратом (Адам Колосальний); 2) депутат із безликою масою однодумців, партією влади, основний лозунг якої – ми з тобою однієї крові – ти і я (Микола Разін); 3) депутат із комуністичними ідеалами; чесний, порядний, відданий немодним принципам та абсолютно безпорадний у своїй незрадливості [38, с. 202].

Авторка налаштовує читача на певне іронічне сприйняття подій, життя у світі політики, яке схоже на театральну п'єсу, де актори грають в аматорську гру, а дійовими особами є парламентарій та депутатка-голосільниця.

Отже, у тексті відчуваємо іронічну експресію, засобами вираження якої є одиниці різних рівнів – слова і словосполучення, речення та сам текст. Експресивність слова й інших одиниць передає складна гетерогенна структура, у якій об'єднуються, взаємодіють між собою денотативний (предметний, речовий) і конотативний (непредметний) смисл. Тобто експресивність формується не лише конотативними, а й денотативними семами. Тому інтенсивність експресивного тексту посилюється, демонструючи емоційне та логічне образне забарвлення.

Такі метафори мають негативний прагматичний потенціал, оскільки уявляємо «кандидатів» акторами, які виконують різні ролі, а, отже, нещирими та лицемірними. Усі суб'єкти політичної сфери, які прямо чи опосередковано беруть участь в виборах, є учасниками шоу та діють за певним сценарієм.

Один із героїв «Варфоломієвої ночі» розпочинав свої виступи дуже просто:

«Дорогі мої батьки й матері, брати і сестри, сини і доньки! Оце я під'їжджав до вашого села і замилювався назвою «Демидівка» («Ільківці», «Петрова балка», «Цибулівка»). Яка гарна назва! Це ж колись якийсь козак Демид (Ілько, Петро, Цибуля) прийшов на цю святу землю, оселився і став жити. Біля нього селилися сини зі своїми сім'ями. Хтось колись прибивався до їхнього гурту, і так село росло-розросталося. Побудували собі церкву, дітям школу. І жили собі люди, господарювали, хто як хотів, хто як умів, і ніхто їм не вказував: сій те, жни тоді-то, віддай молоко за таку-то ціну. Я переконаний, що й вам такі бажання спадають на думку! Я не помиляюся? Люди посміхалися і кивали» (Гримич М., с. 37). Сценарій змінювався лише за умови виступів у різних населених пунктах. А обранець як головний герой був у центрі уваги: *«Це справжній кайф – розпочинати зустріч з виборцями в живій стихії маленького ізольованого простору, де вам нікули подітися одне від одного, від запахів одне одного, від присутності одне одного, від розмови свого сусіда, яку він обов'язково хоче вам нав'язати. Народні обранці!..»* (Гримич М., с. 35). Іронічний смисл посилює інтонація, яка через знак оклику підкреслює позитивну, яка насправді є негативною оцінкою.

Робота парламентаря схожа також до гри аматорів, які беруть участь у вертепах: *«І лише в нашій країні цей процес (поділ керівних посад і комітетів) викликає нездоровий інтерес громадськості, позаяк Банкова і по-собачому віддані їй мас-медіа представляють роботу в парламенті як вертеп, а депутатів – як дурників»* (Гримич М., с.18). Вертеп за Великим тлумачним словником української мови у другому значенні – це «старовинний пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні та світські сцени» [22, с. 82].

Наступна метафорична модель пов'язана із уявленням про вибори як спортивні змагання: *«То ж переінакишимо нашу фразу на: розпочався **виборчий марафон**»* (М. Гримич, с.34), марафон – тобто біг на велику дистанцію.

Чудова знахідка М. Гримич – порівняння законотворчого процесу з процесами в людському організмі:

«Депутат Млинченко, лікар за фахом, називає це законодавчим «дисбактеріозом»: закони, президентські укази, розпорядження Кабінету Міністрів – ці продукти законотворчості, законотворча «їжа», потрапляючи до шлунку та інших органів, де має відбуватись травлення, тобто суспільство, – не може перетравитися, бо немає відповідних корисних «бактерій», тобто суспільних умов, які здатні перетравити цю їжу, тож вона, тобто законотворча продукція, майже в незмінному вигляді виходить в унітаз історії» (Гримич М., с. 175). Іронічно зауважила М. Гримич: *«Як театр починається з гардероба, так країна починається з туалету. І поки в цій країні не буде чистого туалету, не буде чистої політики»* (Гримич М., с. 18). Як бачимо, пов'язано цей символічний вузол із семантичним центром «політика». Авторка тексту через іронічні мовні засоби репрезентує метафоричні моделі, створені хоч і в художньому дискурсі як дещо вдаване, проте вони моделюють політичні процеси, які відбуваються дещо в гіперболізованому вигляді в суспільстві. Такі приклади виконують насамперед когнітивну функцію, яка полягає у формуванні концептуальної картини світу, та стилетвірну, що визначає особливі риси творчого стилю письменника.

Тексти М. Гримич передають колорит трагіфарсу епохи початку ХХІ століття, а саме періоду виборів до рад різного рівня та роботи депутатів у парламенті, т. зв. «Грушевського». Колорит є маркером сучасної епохи України, залежить від ситуації спілкування кандидатів у депутати й депутатів, їх особистостей і соціальних характеристик. Задіяна авторкою антитеза *правдивий – брехливий, справжній – лицемірний* тощо підсилює емотивний ефект і допомагає читачеві іронічно уявити народного обранця.

3.2. Експресивні засоби створення портретів політиків

Експресія – поняття функційне, оскільки в системі мови немає окремих експресивних одиниць, а є одніці, які за формою і змістом стають основою для експресивного слововживання. Концептуальний аналіз, що базується на теорії концептуальної метафори, та семантичний аналіз, який уможливив розуміння дефініційних значень, дає можливість вивчення авторського образного сприйняття процесів довкілля.

Досить своєрідним засобом створення одночасно політичної сатири та іронії є образи політиків у творчій манері М. Гримич. Політичний дискурс упродовж останніх років був предметом наукових досліджень Т. Ващук [21], Л. Завальської [47], Н. Кондратенко [67; 71; 73; 74], М. Мозера [96], Л. Стрій [153], М. Тхір [169], С. Шило [186], А. Романченко [119] та ін.

У нашому дослідженні ми будемо розмежовувати окремо образи роману «Варфоломієва ніч» і «Егоїст», оскільки в першому романі вони – літературні герої, а в другому мають політичних прототипів – депутатів Верховної Ради.

Портрети створюють різними засобами. Вони стосуються різних сторін діяльності людини, її зовнішності, манери вести розмову тощо.

Наприклад, перша зустріч із жінкою-мером маленького містечка, де Павло Іванович Печеніг вирішив балотуватися до Верховної Ради, розчарував головного героя. Це була незрушна «людина-гора», як про себе охрестив її Павло Іванович.

«Людина-гора, ледь поворухнувши губами, промовила:

-Доброго вечора...

Чоловік глянув уважно на мересу оцінним поглядом його мамі і ще раз здивувався. Це не була стара жінка. Це була молода жінка, перетворена життям чи самою собою на Людину-гору» (Гримич М., с. 20).

А ось її ж портрет наприкінці роману.

«Мер чи то мереса прийшла не сама, а з величезною свитою. І що характерно: у платті з блискітками» (Гримич М., с.127). Фемінітив «мереса» не властивий українській мові, хоча і пропонується для творення фемінітивів

(пор. «Суфікс -ес-(-а) рідковживаний в українській мові: дияконéса, патронéса, поетéса») [172, с. 39]. Крім цього, порівняння її з людиною-горою підкреслює іронічний підтекст портрета.

Усі головні герої виборчих перегонів різні:

«Адам Колосальний – знаменитий борець за права обездолених матерів-одиначок і за введення букви «Г» в українську абетку» (Гримич М., с. 59). Такі ж, як його прізвище – і завдання, і зовнішність: *«Він – чорнявий, кучерявий, кучерявий, зі смолянисто-чорними вусами. стріляє очима в зал і запалює слабонервову частину публіки»* (Гримич М., с. 59). До його електорату належать *«група вчителюк української мови і літератури середнього віку і православного віросповідання»* (Гримич М., с. 59).

На відміну від нього інший кандидат – Микола Разін – *«був сірий і непомітний. Його **совкова** зовнішність і безлика мова не відзначалася оригінальністю чи бодай елементарною привабливістю»* (Гримич М., с. 59). Проте слово «совковий» у М. Гримич – це щось застаріле, до чого не можна ставитись позитивно.

Дуже цікаво, характеризуючи взагалі контингент кандидатів у депутати, авторка звертає увагу на такий факт, який є і в справжньому політикумі: *«Під час виборів у кожному окрузі обов'язково серед депутатів буде один **юродивий**. Це вже закон. **Юродиві** кандидати бувають трьох сортів: перші пропонують вічний двигун, другі – еліксир життя, треті – економічну панацею. серед кандидатів **юродивим** був доктор технічних наук Альберт Гранін. Він заходився викладати прожекти економічних реформ, причому з точним поданням цифр і розрахунків. він демонстрував графіки і діаграми. він ознайомлював аудиторію з відмінностями політичної економії Маркса і Альберта Граніна. він пропонував альтернативні джерела енергії, що утворюються з найбільшого багатства України – з гною. Він... Словом, він остаточно замордував публіку»* (Гримич М., с. 63). Лексема «юродивий» означає – «психічно хворий, божевільний» [22, с. 1418]. У релігійному дискурсі, аналізуючи поняття «юродствування» стверджують, що юродивий

може бути цілком розумною людиною. А тому юродство можна віднести до провокаційного бунтарства. Марина Гримич юродство розглядає як варіант «здорового глузду», тобто описана гра в юродство або його пародіювання як поширена симуляція з метою впливу на електорат, які завжди підпадають провокації – підбурювання людей у різний спосіб, таким чином в політичному юродстві є сардонічна компонента. «Сардонічний: злісно-глузливий, уродливий» [22, с. 1104]. Отже, портрет героя наповнюється експресивно-сатиричним забарвленням і стає зрозумілим, що він надуманий.

Павла Печеніга порівнюють з образом Девіда Коперфільда, відомого американського ілюзійніста.

Основній масі депутатів та кандидатів у них авторка надає негативну оцінку: *«Тим часом на моніторах з'явилася студія, в якій на стільцях у рядочок сиділи блискучі пики з круглими переляканими очима. Ті пики були втиснуті у плечі, а під напруженими підборіддями майоріли краватки, які, здавалося, душать шиї кандидатів у народні обранці»* (Гримич М., с. 85). Негативне відношення передається і зниженим словом *пики*, яке вжито щодо представників влади, і узагальненим іронічним описом кандидатів у краватках. У репрезентованому висловленні до структури оцінки належить лексема *«ника»* предикативні номінації оцінної дії *«були втиснуті»*, *«майоріли»*, *«душать»*. До них же відносимо і ад'єктиви *«перелякані»*, *«напружені»*. Саме останні передають відповідні почуття, що є також засобом вираження негативної оцінки [46; 184]. Отже, спостерігаємо когнітивну операцію щодо створення негативного іміджу кандидатів у депутати, на який найбільше натрапляємо під час справжніх виборів, бо, як зазначає Т. Космеда, саме негативні описи читачі сприймають активніше, ніж позитивні [78]. Мовна презентація оцінки описана в наших публікаціях, де стверджуємо, що на когнітивному рівні основою оцінки стають три компоненти: норма, смак, мета, з якою створене оцінне повідомлення. Крім того, має бути присутнім суб'єкт мовлення та об'єкт мовлення, які також співвідносяться з нормою. Основним методом дослідження оцінки є побудова оцінної шкали з поняттям *«норма»*, *«вище норми»* –

поступове зростання оцінки позитивного характеру, «нижче норми» – поступове зниження оцінки від + до - [91].

Головного героя авторка описує як позитивного, надаючи йому оцінку зі значенням +, проте акцентує увагу лише на двох ознаках портрета – голосі і руках.

«Павло Іванович пустив у хід дві свої смертельні зброї. Перша зброя – це красиві білі руки з довгими пальцями і продовгастими нігтями; ті руки й пальці своїми фанаберіями притягували до себе всі погляди глядачів, що перебували в гіпнотичному стані, немовби чекаючи, що зараз з-під пальців вигулькне карта, кролик або голуб. Друга зброя нашого молодого героя – це голос. Даю голову на відсіч, що ніхто зі слухачів і глядачів не запам'ятав жодного слова із сказаного Павлом Івановичем. Запам'яталося лише почуття невагомості й зачамріла голова» (Гримич М., с. 85).

Перед самими виборами мама Павла Івановича дала інтерв'ю у стилі «хлопчєня з розумними очима», основними тезами якого були такі риси до портрета Печеніга:

«Павлик завжди був відмінником.

...Павлик має чудові зуби. В дитинстві він чистив їх не менше, ніж п'ять хвилин. Він ніколи не жалів часу для чищення зубів. Так само як і для чищення черевиків. Він має завжди ідеально вичищені черевики і чарівну посмішку. А для мужчини-депутата це речі принципово важливі. Адже посмішка – це серце, а черевики – це душа» (Гримич М., с. 131).

Характеристика політичних героїв у Романі «Егоїст» побудована дещо по-іншому. Насамперед авторка аналізує мову: *«Юрій Яценко. Він же ключова фігура в українській політиці: та навчіть же його говорити по-людськи»* (6, с. 200); *«Діма Білоцерківський. Хто тобі, друже, прищепив смачну черкаську вимову? Тебе від українця і не відрізниш! Мудро говориш, але... не вражає. Чому? мабуть тому, що Білоцерківський бездоганно володіє мовою як технікою, однак неправильно володіє нею як сигнальною системою: він завжди когось або щось виправдовує»* (Гримич М., с. 201); *«Борис Бородач,*

гарант гаранта. Юрист – і цим все сказано. **Виступи юристів** завжди **«несмачні»** (Гримич М., с. 201).

Наступна характеристика портретного опису, яка, на думку письменниці, є досить важливою для політика, це одяг і манера одягатися: *«Георгій поглядом сноба змріяв Кащука знизу вгору. Не засвоїв Іванко його, старого сноба, уроків хорошого смаку. напевно, це даремна справа вчити одягатися людину, в якій генетично закладений несмак.*

...Знаєш Іванку, джентельмена видно по взуттю. Погане взуття видає людину на кілометр. Ніколи не жсалій грошей на взуття і на догляд за ним! Тепер шкарпетки. Невже вони так дорого коштують, що ти економиш на них? Думаєш, їх ніхто не бачить? Їх бачать. Їх бачу не тільки я, їх бачить офіціант у ресторані, їх бачить журналіст. Подивившись на шкарпетки, вони бачать твою нижню білизну, на якій ти також економиш» (Гримич М., с. 22). Авторка описує головні елементи зовнішності політика (взуття і шкарпетки), на які звертають увагу виборці, сприймаючи цілісно політика та надаючи йому позитивної чи негативної оцінки. За цією ж ознакою головний герой схвально оцінює лише себе і ще одного депутата, твердить: *«У Верховній Раді доволі багатих людей. А от стильних – немає. За винятком, ну, Серьожки Терьохіна, ну Ігоря Ільчишина, і, звичайно, мене...»* (Гримич М. с. 23).

Якщо автор описує портрет позитивного героя, це виявляється і через експресивно-позитивно забарвлені лексеми портретної характеристики.

Наприклад: *«Незважаючи на зовнішню «бейську» огрядність, Осман-огли мав маленьку, по-дитячому м'яку ручку. Через неї завжди передавалася потужна енергетика.*

Дивний він чоловік. Його називають «монстром» української політики. Осман Османов, або по паспорту Осман-огли – це втілення східного мистецтва вирішувати справи – негласливо і мудро. Зовні він здавався дуже неповоротким, однак це було оманливе відчуття: варто було йому, спадковому кочівнику, «опинитися на коні», тобто зайнятися справою, в якій був кровно

зацікавлений, як у ньому з'являлася **блискавичність рішень, влучність ударів по супротивнику і несподіваність комбінацій**» (Гримич М., с.15).

У випадку зміни характерних портретних ознак політичних діячів: зміна їх одягу, зачіски, іміджу тощо – змінюється й оцінка політиків. Згадуємо казку «Голий король» Г. К. Андерсена (1805—1875). Певні паралелі з цієї казки можна провести під час опису героїв-парламентарів на відпочинку: *«Георгій спостерігав за своїми колегами по парламенту і не впізнавав їх у пляжному вигляді. Складалося враження, що ті костюми, сорочки, краватки, черевики, які вони носили на роботі, були, по суті, камуфляжною формою, що маскувала їхню справжню суть. А тепер вони стояли на пляжних камінчиках – такі беззахисні, як щойно вилуплені з яєць пташенята»* (Гримич М., с. 129). Проте в казці Андерсена король без одягу означає – дискредитований, у репрезентованому ж тексті – втрата одягу – це втрата зовнішньої шкіри (шкаралупи), у якій герої ведуть себе зверхньо і нахабно, а без неї – «беззахисні». Тобто одяг – це засіб маскування: *«Георгій знав по собі: коли він уранці дивився на себе у дзеркало в піжамі або без неї – він видавався таким нікчемним... Але потім він розпочинав свою магію вдягання: з кожною накинutoю на себе одежиною він перетворювався, або краще сказати, маскувався під стильного, мужнього, справедливого і дуже мудрого державного мужа»* (Гримич М., с. 129).

Таке значення гардеробу для портретної характеристики важливе з погляду авторки як для чоловіків (що було продемонстровано в попередніх прикладах), так і для жінок: *«Варто було опинитися якій-небудь жінці опинитися роздягненою в його ліжку та ще й без макіяжу, як вона перетворювалася з привабливої партнерки на звичайну бабу, тупу бабу, яку нічого не цікавить, окрім намагання вгодити звіриним інстинктам чоловіка»* (Гримич М., с. 129). Спостерігаємо лексичну оцінну опозицію – *приваблива партнерка/звичайна, тупа бабу*, яку можна розташувати на шкалі оцінки, де «приваблива партнерка» має позитивне забарвлення, «тупа бабу» – негативне, а «звичайна» – могла б бути нормою, проте у сполучі з лексемою «бабу» зі

зниженою оцінкою та поясненням «яку нічого не цікавить, окрім намагання вгодити звіриним інстинктам чоловіка» вона є лише проміжним варіантом між 0 – тобто нормою, і – (лексемою «тупа баба»).

Дружина депутата у випадку зміни гардероба також змінюється не в кращу сторону: «Зненацька він спостеріг на лежаках Марину зі своїм верескливим виводком. Без «цивілізаційного одягового камуфляжу» вона нічим не відрізнялася від **затурканої дітьми аборигенки** – матері сімейства. Саме так поводитися жінки ще мільйон років тому, бавлячи своїх дітей біля своїх печер» (Гримич М., с. 130). Таким чином, маємо авторську оцінку певних жіночих ролей.

-	0	+
<p><i>Тупа баба, звичайна баба, затуркана дітьми аборигенка</i> – лексеми із негативним забарвленням; <i>приваблива партнерка</i> – з позитивним, нормою є – звичайна, нормальна жінка.</p>		

На основі аналізу текстів М. Гримич, робимо висновок, що для творчої манери авторки крім обов'язкового врахування соціального статусу героя в його портретному описі, наступним визначальним моментом є авторське відношення до героя. Усі герої письменниці оцінює з позиції ставлення до народу. Соціальне обличчя героя визначає набір мовних засобів. Героїв з народу чи позитивних героїв – Павла Івановича Печеніга, Фрідріха Варфоломієвича, Тетяну Горошко з «Варфоломієвої ночі», Григорія Липинського і Євдокію Ханенко, Османова з «Егоїста» – авторка описує різноманітнішими й багатшими засобами вираження, мова їх яскравіша, колоритніша. Політична лексика – невід'ємний атрибут створення саме такого колориту. Проілюструємо цю тезу одним із останніх абзаців роману.

*«Парламенське життя несподівано втратило для Георгія будь-який інтерес. На допотопний **політичний** програвач поставили стару платівку під назвою «Тимчасовий уряд». Українська влада затіяла улюблену українську народну забаву – дерибан. Дерибан відбувається в **незалежній Україні***

регулярно – щопівроку. Розподіл **комітетів**, так званий конкурс на посади керівних посад в Адміністрації Президента, зміна уряду» (Гримич М., с. 213).

Політичні лексеми функціують поряд зі зниженою лексикою. «Дерибан» за Словником сучасного українського сленгу «ділити що-небудь» [132, с. 218].

Політична лексика, як приклад високого стилю, ужита поряд зі зниженою в мовленні головних героїв. Наприклад, на питання як справи? головний герой, депутат відповідає «-Та так, як завжди, - ухилився від прямої відповіді Георгій. Слово «**бардак**» крутилося у нього на язиці і мало не вилетіло з вуст» (Гримич М., с. 19).

Пор.: «-Це Фрідріх Варфоломійович. Як здоров'ячко, бойова подруго? Погано? відставити! Оголошую бойову тривогу! останній бій, він, як то кажуть, – найтяжча штука! Шурочко! Мобілізуйся! треба підтримати молодого кандидата. Хто він? А який, Шурочко, ваш улюблений фільм? «Сімнадцять миттєвостей весни»? Так от. Він сучасний Штірліц. так-так, Шурочко. Повірте старому солдатові, він – ваш ідеал! Шурочко, на вас покладаю обов'язки привести всіх своїх бойових і тилкових подруг! Зробіть свою справу не гірше радистки Кет!» (Гримич М., с. 28). Серед таких засобів зауважуємо: політичну лексику, фразеологічні одиниці, прості і розгорнуті порівняння, різні тропи і синтаксичні будови, а також вкраплення прецедентних елементів, як-от назв фільму «радянського» часу. «Варто зазначити, що сам по собі прецедентний феномен є носієм конотативної маркованості: він викликає у свідомості реципієнта оцінку за шкалою «добре / погане», «жахливе / прекрасне» тощо. Застосування структурно-семантичних трансформацій у межах прецедентного виразу ще більше підвищує виразність мовного звороту і тексту в цілому, допомагає автору втілити свій прагматичний намір» [53, с. 28]. Спостерігаємо зміщення оцінки в сторону позитивної, що і відображає авторське ставлення до героїв. Проте не всі сучасні читачі, особливо молодь, сприймуть таку прецедентну інформацію, оскільки не знайомі із цим фільмом, а, оскільки, це фільм «радянського» періоду (1973 р.) і не будуть знайомі, то декодування інформації не буде, а, отже, авторська оцінка буде втрачена, «у

такій трансформації прецедентний феномен не буде розпізнаний носіями тієї мовної групи, до якої апелює автор, то й висловлення втрачатиме свою естетичну та емоційну привабливість, а та гра, до якої їх запрошує автор, буде вважатися невдалою» [53, с. 29].

До таких цікавих асоціацій звертається М. Гримич, створюючи образ успішного бізнесмена, депутата Верховної Ради, чудового юриста, який закінчив Сорбонський університет, Г. Липинського, називаючи його (а також роман, присвячений йому) егоїстом, та використовує прийом анафори.

Кожен абзац першого розділу починається твердженнями героя:

Так, я егоїст!

Так, я егоїст!

так, я на дух не переносу примітивності й непрофесіоналізму!

Так, я сноб!

Так, я не терплю дитячого вереску.

Так, я знову збираюся купити машину.

Такий самий сантимент я маю до годинників (Гримич М.).

Анафору класифікують за мовним рівнем, де вона вживається, за частиномовним вираженням, за експліцитністю та імпліцитністю. «Завдяки анафоричному повтору збільшується семантичний обсяг мовних одиниць, вносяться нові художньо-сміслові конотації. Як один із видів семантичних відношень виокремлюють анафоричні відношення, які утворюють анафоричну структуру, до складу якої входить антецедент (іменна група) й анафор (анафоричне слово, анафорик, анафоричний елемент, субститут)» [24, с. 155].

У кінці роману цей же герой чекає дитину від коханої жінки, заради любові якої поступається не лише своїми егоїстичними бажаннями, а й депутатською посадою.

Таким чином, вивчення прийомів створення образів головних героїв свідчить про авторську майстерність мовного добору М. Гримич. Майстерність ця визначається тим, що авторка створює портретні характеристики героїв – політиків не стихійно, а цілеспрямовано, враховуючи три важливих чинники:

задум твору, соціальне обличчя героя, відповідне відношення автора до героя власного твору (див. про портретні характеристики [89]).

Ортогональність зазначених чинників дозволила побудувати двовимірну установку, яка дозволяє класифікувати можливі типи оцінок політичних лідерів.

У просторі романів М. Гримич виділяємо чотири гіпотетичних варіанти політичних лідерів:

«Лідер» – близький виборцям за своїми поглядами, переконаннями та світоглядом, який знає і розуміє проблеми звичайних людей, здатний досягати поставлених цілей, оскільки має для цього необхідний досвід, знання, ресурси, який орієнтується на захист інтересів виборців, цілеспрямований та порядний.

«Слабкий друг», який розділяє погляди виборців, близький їм за світоглядом, розуміє людські проблеми та співпереживає. Позиціонує себе як захисник інтересів громадян, але який позбавлений сильної підтримки. Слабкий керівник, немає достатнього досвіду для вирішення складних проблем.

«Сильний ворог» – сильний професіонал, освічений, із сильною підтримкою та характером, який вміє ефективно вирішувати проблеми і досягати поставленої мети, харизматичний, який, загалом, користується повагою та довірою. Проте його програмні заяви не сприймаються як турбота та

«Аутсайдер» – у нього відсутній потенціал для вирішення завдань, з низьким рівнем компетентності, моральних якостей, у нього відсутня чітка і реальна програма дій, його мета йде в розріз із цілями виборців, не вміє «тримати удар», відстоювати свою точку зору.

Вважаємо, що портретна характеристика героїв політичних романів М. Гримич створює сатирично-іронічний колорит романів «Варфоломієва ніч» і «Егоїст». Колорит – це певна тональність тексту, яка «закладається мовцем з метою викликати у слухача відповідний настрій, емоції, тон спілкування» [92, с. 207].

3.3. Експресивні засоби структурування політичного виступу в художньому дискурсі

Публічне мовлення на сьогодні – є одним із важливих чинників ідеологічної боротьби у суспільстві. Незважаючи на надзвичайно високий рівень розвитку сучасних засобів масової інформації – преси, радіо, телебачення, – публічне мовлення залишається однією з найдієвіших форм пропагандистського спілкування, таке спілкування має переконливий характер, спрямоване на формування певних думок та переконань у слухачів.

Публіцистичний виступ – це не просто інформація, це насамперед переконування, суперечка [7, с. 27]. Мова публічного виступу потребує реального добору і використання найефективніших засобів живого слова, що має призначення впливати на думки і почуття слухачів, завойовувати увагу та інтерес аудиторії, «давати кваліфікацію суспільним, політичним, виробничим та іншим явищам, зорієнтувати на них відповідне їх розуміння, створювати навколо цих явищ певну громадську думку, переконувати в істинності того чи іншого положення» [156, с. 511]. Сила живого публічного слова залежить від ораторських здібностей промовця, його таланту та вміння знаходити найяскравіші та найвиразніші засоби мови. Саме тому авторка романів про політичні події в Україні (парламентські вибори 2002 року) звертається до жанру політичної публічної промови як експресивного засобу вербалізації авторського бачення.

Чітко досліджують історію становлення ораторського мистецтва С. Абрамович і М. Чікарькова, не лише перераховуючи етапи підготовки промови та її виголошення, а й аналізують культуру таких промов [1]. Мистецтво публічного виступу, або ораторське мистецтво, досягло високого рівня ще у греків і римлян.

Публічні виступи на основі художньо-публіцистичного тексту ще з давніх часів було віднесено до соціально-політичного красномовства, від якого і бере початок історія розвитку ораторського мистецтва. Зародження мистецтва публічного виступу в Україні відбулося ще в XI ст. і було започатковане

такими визначними риторками, як Кирило Туровський і Даниїл Заточник, пізніше – Іван Вишенський, Феофан Прокопович та ін. Іван Франко так писав про І. Вишенського: «Головна сила полеміки Вишенського, яка дуже часто переходить у сатиру, лежить у його глибокім розумінні етичної сторони спору між латинниками і православними, а головна сила його таланту – в ілюструванні релігійних віроучень та суспільно-політичних відносин прикладами, подробицями та порівняннями, взятими з дійсного життя» [176, с. 25 – 26].

Публічний виступ відрізняється від звичайного усного монологу, оскільки промовець бачить того, до кого він звертається, має змогу коригувати своє мовлення відповідно до реакції слухачів. У мовознавстві такий чинник називається «ефектом присутності». «Фактор присутності адресата позначається, як правило, на модальних, інтонаційних, темпових і навіть мовно-композиційних характеристиках окремих складових частин виступу» [156, с. 507].

Серед основних ознак ораторського мовлення і, зрозуміло, публіцистичного виступу, до якого ми відносимо і виступи кандидатів у процесі виборів, що віддзеркалені в романах М. Гримич, ми виділяємо:

- нормативну оформленість (мовлення обов'язково має відповідати орфоепічним, граматичним, лексико-фразеологічним нормам літературної мови);
- організованість, зв'язність, доцільність ораторського мовлення (промовець вибирає форму викладу матеріалу відповідно до ситуації мовлення);
- односпрямованість, діалогічність (ефективність усної публічної мови залежить не лише від майстерності оратора, від його вміння зацікавити та переконати слухачів, а й від контакту з аудиторією);
- безпосередність мовлення (найчастіше для публічного мовлення характерна відсутність будь-яких проміжних засобів між мовцем і слухачами);

- прагматизм (мовлення спрямоване на формування в слухачів відповідної поведінки, почуттів);
- тематична спрямованість і підготовленість;
- контактність (промовець має змогу вираховувати реакцію слухачів і відповідно коригувати своє мовлення);
- динамічність (аналіз у виступі явищ і станів у їх розвитку, зміна аспекту аналізу).

За таких умов навіть не слухання, а споглядання оратора дає певне розуміння сказаного.

«Георгій не чув, що говорив Семенець, однак з мін журналістів і жестикуляції інтерв'юера зрозумів, що той добряче «поливає» своїх колишніх однофракційників» (Гримич М., с. 18).

Публічні виступи ще з давніх часів поділялися на декілька видів, один із яких – політичний.

Політична промова орієнтується на міжкультурну атмосферу. Виборцями можуть бути різні люди. Це і група пенсіонерів, і вчителі, і молодь. Ось як описує електорат авторка романів: *«Народні обранці! Якщо хочете бути з народом, якщо хочете бути його улюбленицями, користуйтеся громадським транспортом! Але що вам до народу? Тож їздіть на своїх «іномарках»* (Гримич М., с. 18).

Комунікативна стратегія реалізується за планом дій, який використовує автор для досягнення своєї комунікативної мети. Пор. у романі: *«Уявіть собі, мої безцінні читачі, набитий битком зал. Ви повинні себе продати на цьому політичному ярмарку. І продати якнайдорожче»* (Гримич М., с. 61).

Для політичної промови важлива програма, яка передбачає співпадіння пресупозиції, ключових моментів (слів), невербальних форм вираження інформації.

Пресупозиція – це фонд суспільного знання комунікантів, який співвідноситься з індивідуальним когнітивним простором. «Пресупозиція сприяє стисненню висловлювання. Більшість учених сходяться в тому, що

пресупозиції – це не виражений вербально компонент смислу тексту, який містить «фонові знання», відомі учасникам мовленнєвого акту і опущені без шкоди для адекватного сприймання висловлювань. Отже, речення з пресупозиціями формально фрагментарні, бо не несуть у своїй структурі вербальне вираження попереднього досвіду, але при цьому вони сприймаються як фактично та інформаційно повні завдяки загальному фонду знань учасників комунікативного акту» [93, с. 87]. Отже, для успішної комунікації пресупозиція обов'язкова. До ще однієї структури, яка сприяє стисненню тексту, належить імплікатура [198]. Наприклад, спостерігаємо початок промови Павла Печеніга.

Авторка зауважує, що після цих слів *«практично всі присутні в залі, в кого ще хоч на краплину зберігся український приватно-власницький інстинкт, починали відчувати симпатію до промовця»* (Гримич М., с. 61).

Наступна частина промови – за композицією розвиток дії – це оповідь про себе: як саме герой народився і в якому пологовому будинку з вікнами на зоопарк. І ніколи він не думав, *«що людське суспільство – це той самий зоопарк, де кожна людина живе по-суті в неволі, де панують тваринні і звірячі інстинкти, де панує жорстокий закон джунглів і боротьба за виживання»* (Гримич М., с. 39). Потім він розповідав про навчання в школі, про тяжку вчительську працю, про свого батька-вчителя і про те, що сьогодні, на жаль, цю працю не поціновано належним чином. Як держава не розуміє, що не чиновники, а вчителі кують майбутнє держави, виховуючи молоде покоління. І як прихильність – у відповідь кивки вчителів. Після того Павло Іванович розповідав про свою маму. Її батьків було репресовано. А наостанок наш молодий герой виголошував палку промову про аморальність політики, про те, що туди треба час від часу вливати свіжу кров. Поки молодий політик не «спаскудиться», він може щось зробити путнє в державі. Про те, як хочеться позитивних змін.

Як бачимо, зміст пропагандистської промови головного героя роману «Варфоломієва ніч» не відрізняється від промови будь-якого іншого кандидата:

адже кожен говорить про себе, про демократичність, про захист незаможних, про справедливість тощо. Але форма промови суттєво різнилася від інших.

*«Але наш молодий герой був **деміургом, творцем**. Адже люди були різні, очі були різні, настрій у людей був різний, погода була різною і клуби були різні»* (Гримич М., с. 40). Серед ключових слів трапляються лексеми на визначення загальнолюдських цінностей: *демократія, дружба, влада, нація*. Цікавим є виділення лексеми *вчитель*.

Створення мовцем образу харизматичної особистості – одне із найважчих завдань у процесі проголошення промови. Аналіз першоджерел свідчить, що усі видатні оратори притримувались головного постулату політичної промови: «люди бажають почути правду». В умовах комунікації головних героїв із виборцями М. Гримич вкладає в їхні уста загальні ключові слова. Тому на зустрічах у різних аудиторіях наш герой відповідав на п'ять підготовлених питань типу:

-що ти таке зробив, що ми тебе маємо вибрати депутатом?

-що ти для нас зробиш? і т.п.

«На всіх виступав наш молодий герой «зачитував» п'ять (насправді одних і тих самих записок) і давав п'ять, можна сказати блискучих, відшліфованих в ході виборчої кампанії, одних і тих же відповідей. Ці п'ять записок покривали всі інтереси виборців» (Гримич М., с. 56).

У політичній промові мають поєднатися засоби вербального та невербального вираження інформації задля створення ефекту переконливості. Звертання до загальнолюдських цінностей, увага до образу адресата сприяють тому, що аудиторія ототожнює слова та думки мовця як свої власні. Якщо мовцеві вдається створити образ харизматичної особистості, усе промовлене їм співвідноситься з думками та почуттями аудиторії, що й описує М. Гримич, моделюючи образ героя.

Слова використовуються точні, семантично місткі. Найрозповсюдженішим є використання запитально-відповідної побудови виступу, в якій, звичайно, активна роль належить промовцю, що сприяє

активізації реакції аудиторії. *«Полився дощ красномовного обвинувачення проти «гнилої» більшості». Кацук діяв, як щирий українець: говорив нещиро»* (6, с. 199). Особливістю стилю М. Гримич є лінгвістичні коментарі щодо багатьох слів, їх уживання та значення. Так, наприклад, з цього речення авторка пояснює як поняття *«більшість»*, так і вислів *«щирий українець»*:

- *«Поняття «більшість» - не зовсім українське, а точніше – зовсім не українське... Якщо більшість суто випадково, суто ситуативно виникала, то завжди була тимчасовою і непевною. При найменшій зміні вітру вона розпадалася й утворювався громадський хаос, анархія...Ось у цьому і є українське щастя: щоб ніхто ніколи ними не керував»* (Гримич М., с. 192);
- *«Щирий українець ніколи не є щирим. Уже в самому словосполученні «щирий українець» затаєна нещирість, оскільки воно не означає те, що здається на перший погляд. У цьому словосполученні слово «щирий» означає «справжній». А справжній українець ніколи не є щирим. Це також синдром Дикого поля. В Дикому полі щирим бути вкрай небезпечно. У Дикому полі виживає той, хто дбає тільки про себе»* (Гримич М., с. 199).

Активне сприйняття промовцем реакції слухачів та їх реплік надзвичайно важливе для виступу, адже це наближає публічний монолог до усного діалогу, а відповідно зменшує його офіційність, сприяє його емоційній насиченості, кращому сприйняттю слухачами матеріалу виступу. Найбільше відображається специфіка мовної структури публіцистичного виступу на синтаксичному рівні, зокрема це торкається синтаксичних прийомів. Так, найбільш типовими для мови публіцистичного виступу є: 1) інформативні структури у звичайному і образному варіантах; 2) оцінні синтаксичні структури, що зазнали узагальнено-образної метафоричної трансформації; 3) запитання з риторичним змістом та запитання, що служать засобом створення одноосібного авторського діалогу;

4) структури із зазначенням повинності, необхідності, які можуть бути двоскладними і односкладними – безособовими.

Наприклад: *«Пропоную на посаду правового комітету Липинського. Він – професіонал. Він – професійний парламентар, класний юрист, знає всі входи і виходи, добре розбирається у законотворчій діяльності, орієнтується у реальній правовій ситуації»* (Гримич М., с. 28), спостерігаємо підтвердження першим двом принципам.

«Найменша одиниця – група за інтересами, хоч як би вона називалася – зграя, банда, шайка, команда, фракція, партія... - байдуже» (Гримич М., с. 45), використання образного синонімічного ряду.

«А держава... Що держава? а держава, як той недолугий господар: пхає носами свого вірного пса під боки за те, що його сусіди роблять з ним, тобто господарем, те саме...» (Гримич М., с. 109), риторичне питання створює самодіалог або внутрішній діалог.

«Завтра. Рівно о п'ятнадцятій нуль-нуль. Ні хвилиною пізніше» (Гримич М., с. 216), односкладні конструкції з наказовим контекстом.

Використовуються у мовній структурі політичного виступу також і прислів'я, крилаті вислови, які дуже часто видозмінюються, структури відтворення уявного запевнення, обіцянки, офіційно-ділові звертальні формули, народна й літературна фразеологія, що пристосовується до конкретної ситуації промови і набуває політичного значення. Промова переважно побудована з найбільш виразних, загальнозрозумілих слів, чітких синтаксичних конструкцій, переважно простих, щоб дохідливо та яскраво висвітлити поставлене питання.

Мова виступу оживляється лексичними та графічними засобами, а також шляхом використання всіх словотвірних елементів – префіксів, суфіксів, закінчень, комбінуванням, заміною, перестановкою слів, виразними є пряма мова й діалог.

Отже, мова сучасного публіцистичного виступу втілюється в романах М. Гримич *«Варфоломієва ніч»* і *«Егоїст»* в політичні промови кандидатів у депутати і депутатів як особливий різновид літературної мови, який має свої

ресурси виразності, дієвості, емоційності та має свій естетичний ідеал. Структура політичної промови, мовні засоби підпорядковані здійсненню основного призначення – впливати на думки та почуття слухачів, формувати в них певну суспільно-політичну позицію. З цієї точки зору значна частина мовних засобів у текстах М. Гримич експресивно й емоційно забарвлені, хоча й функціює багато нейтральної лексики, проте навіть у реченнях, де немає жодного оцінного значення, яке було б виражено експліцитно, все одно в цілому висловлення має імпліцитний оцінний характер завдяки контексту.

3.4. Створення сатиричного ефекту художнього тексту засобами політичної лексики

Український гумор – цілком оригінальне явище, в якому злилися дві абсолютно протилежні стихії – добродушність і злість, або, як писав Є. Причепій, романтизм і нігелізм [118, с. 56].

Про романтизм, мрійливість як ознаку української ментальності писав Д. Чижевський, пояснюючи його розвитком протестанської релігії, «бо ж однією із сторін протестантизму є висока оцінка в ньому «внутрішнього» в людині, одним з боків емоціоналізму є і своєрідний український гумор, що є одним із найбільш глибоких виявів «артистизму» української вдачі» [179, с. 19]. А. Пивоварська пов'язує романтизм із містифікованим поглядом на світ (перша стихія української ментальності) [108, с. 59]. В опублікованому інтерв'ю з Валерієм Шевчуком вона передає думку метра про сучасних письменників: «А. П.: А як ви ставитесь до літератури сьогоденної і, зокрема, до її творців – молодих прозаїків?

В. Ш.: Останнім часом у літературі з'явилася досить цікава «нова хвиля». Її ще часом називають «експериментальною» – ці молоді прозаїки справді багато експериментують, непогамовні у своїх пошуках, в освоєнні нових, досить незвичних для української літератури мовностилістичних засобів та тематичних шарів. Я із симпатією дивлюся на їхні спроби; сам колись випробовував різні форми й засоби, аж поки відчув, що головним є все-таки

зміст, – те, про що письменник хоче сказати. З цього, власне, починається дорослість – з питання: чи можу я сказати світові щось таке, чого ще ніхто не сказав; чи можу я помітити щось у людині таке, чого ніхто раніше не помічав? Але молодь повинна вишумітись, перепробувати себе в усьому; якщо буде консервативною від самого початку, то й мислення її законсервується, а воно у письменника завжди має бути відкритим і незакріпаченим» [108].

До гумористично-сатиричних творів належать і романи М. Гримич «Варфоломієва ніч» та «Егоїст», перший з яких вона визначає як трагіфарс – роман-анатомія наших виборів з усіма їхніми пастками і брудними технологіями; другий – історія кохання рафінованого новоукраїнця початку третього тисячоліття і терористки-анархістки аристократичного походження на тлі уявлень про «чисту політику» і жорстокість реального середовища.

Елементи гумору і сатиричне спрямування характерне цим творам.

Наприклад: *«Так. Що ще... так. І останнє. Найголовніше. – Ідея Іванівна знову замислилася і затарабанила пальцями по столу. Ніхто не наважувався навіть поворухнутися. – У нашому **виборчому фонді** є ще певна сума, залишена родиною Кац. Питання таке: кому будемо давати хабаря? – Мені, – пожартував Васнєцов-Паваротті. Оскільки більше **пропозицій** не надійшло, **питання лишилось відкритим*** (Гримич М., с. 127). Отже, сатиричний опис супроводжується словами на означення політичного дискурсу.

Гумор і сатира – це елементи комічного. Але якщо «гумор – це нездатність (інколи неусвідомлювана) людини досягти бажаного через брак досвіду, розуму, освіченості, фізичної сили, то сатира – критика тих соціальних умов, які гальмують розвиток певних виробничих і духовних сил суспільства. до чистого гумору належить анекдот (крім політичних, які тяжіють до сатири» [122, с. 4]. Отже, за визначенням власне М. Гримич, її твори завдяки політичному спрямуванню тяжіють до політики, а тому мають сатиричне спрямування.

У представників постмодерної літератури однією зі знакових рис було переосмислення ідеологізованої лексики, яке тісно пов'язане з періодом

творення текстів. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. таке переосмислення, надання політичного забарвлення набуло слово *Банкова* як назва вулиці, де знаходиться секретаріат Президента України: *«Протиборство «Банкової» і «Грушевського» старе як Конституція. «Банкова» панічно боїться «Грушевського», бо відчуває комплекс неповноцінності перед нею. «Грушевського» по суті сильніша од «Банкової», оскільки назагал репрезентує кращі уми та ініціативу народу і регулярно, щочотири роки оновлює свою кров. Незважаючи на це, «Грушевського» часто програє в нерівній боротьбі з масивним одрахла-ло-зашкарубленим і набагато численнішим і дисциплінованішим апаратом «Банкової»* (Гримич М., с. 19).

Термінологічна лексика найбільш підконтрольна і зазнає постійного впливу з боку словникового складу мови взагалі та її носіїв зокрема. Водночас велику роль відіграє тісна взаємодія термінологічної та емоційно-оцінної лексики, зумовлена широким виходом першої у сферу загальномовну. Адже такі, скажімо, загальномовні слова, як *мир, війна, влада, демократія, інтелігенція, народ, соціальна справедливість, насильство*, набувши політичного загострення на початку ХХ століття, не втратили його і понині. Але їхній термінологічний статус, як і багатьох інших ідеологізованих слів, чітко не визначений, тому суспільно-політичний підклас термінологічної макросистеми в лінгвістиці однаково часто називають і лексикою, і термінологією [43, с. 13].

Я. Снісаренко виділяє три основних підходи в дослідженні суспільно-політичної лексики (термінології): синхронно-описовий, діахронічний (історичний), типологічний, та стверджує, що, в основному, усі дослідження здійснюються з першим принципом [135, с. 139].

Такий шар лексики неоднорідний ні в семантичному, ні в функційному відношенні. Якщо одні лексеми підкласу – *революція, держава* – містять соціально-лінгвістичне (ідеологічне) значення уже в своїй семантичній структурі, то інші – *боротьба, рух, гніт, вигідний, занепад, насильство, нейтральний, ухил* тощо – набувають його лише в спеціальному контексті.

Отже, поширення останніх виходить далеко за рамки жанрів суспільно-політичної лексики, а, отже, вони лежать на межі термінології та загальноновживаних лексем. Проте всі дослідники сходяться на тому, що найхарактернішою особливістю мови політики є багатозначність і багатофункційність її основних термінів. Це пов'язано із впливом ідеології на всі сфери життя і на мову. Через те загальнодоступність термінів суспільно-політичного змісту не кваліфікуємо як детермінологізацію, а вважаємо це їх функційною ознакою, що пояснюється дієвістю використання аналізованої термінології в мові масової пропаганди й агітації, що сприяє широкому її виходу в сферу повсякденного мовлення. Оскільки об'єктом вивчення соціальних наук є людське суспільство, більшість суспільно-політичних термінів виходять за межі вузькоспеціального профілю.

Межі суспільно-політичного підкласу термінологічної макросистеми досить умовні, оскільки він перебуває у безперервному русі. Цей підклас весь час поповнюється загальноновживаними словами, які спрямовані в русло вираження суспільно-політичних категорій через соціально-оцінні нашарування та асоціації. У результаті навіть нейтральна лексика, що, звичайно, не має стилістичного забарвлення, вживаючись у суспільно-політичному контексті, зазнає значних семантичних зрушень. Більше того, навіть у схожому словесному оточенні розкривається глибина і живописність зазначених слів, їх семантичні і словотвірні потенції.

*«Так от. Поки Тетяна Горошко впливала на **підсвідомість виборця шляхом шрифту**, звідкілясь іздалеку повернувся Адам Васильович (правда дивне поєднання імені та по-батькові? Річ у тім, що в далекому поліському селі, де народився наш опонент, точніше, опонент нашого молодого героя, всі були або Адамами, або Василями) Колосальний – це прізвище дали односельчани його предкові за особливу любов до сала/.*

*Адам Васильович Колосальний повернувся звідкілясь іздалеку не сам, а з групою **крутих іміджмейкерів**, які через два дні в народі отримали назву **шаромижники...**» (Гримич М., с. 157).*

Незалежно від сфери функціювання політична термінологія вимагає граничної точності тлумачення значення. Якщо врахувати, що кожен мовний знак, крім центрального логіко-поняттєво-історичного значення, має різні додаткові значення, напівтони, оцінні забарвлення і т. ін. Під час визначення політичних термінів це особливо актуально, оскільки багатозначність останніх дає можливість навмисне неправильно використовувати мову політики, маніпулювати нею.

*«Слово **«парламент»** походить від «говорити», тож основна функція парламенту – говоріння, внутрішньодержавна комунікація, акумуляція і осмислення всієї важливої для державної справи інформації, що надходить з усіх куточків країни, від усіх верств населення. Лише в дискусії народжується істина, лише в парламентських дебатах можна скласти до купи всі фрагменти великої мапи України»* (Гримич М., с.112) – ось тлумачення значення **парламенту** в романі М. Гримич «Егоїст».

Багатозначність термінів мови політики зумовлена соціально, тобто визначається існуванням різних ідеологій.

Термін, що передає суспільно-політичне значення, може бути результатом переосмислення загальноживаного слова. Асоціації політичного спрямування накладаються на неолексеми.

Наприклад, загальноживане слово *робітник* наприкінці XIX ст. набуло чіткого політичного осмислення: «Говорячи про трудівників, - відзначав І. Франко, – розуміємо... всіх людей, які тільки виконують будь-які рухи..., говорячи про робітників, розуміємо... щось інше, розуміємо певний клас людей, що займаються певним, точно визначеним родом праці» [175, Т.19, с. 205 – 206].

Процеси, які відбуваються в сучасному світі, нові політичні підходи до розв'язання тих чи тих завдань зумовлює творення нових і семантичне оновлення старих слів. Переосмислюється або відмирає усталена політична ідеологія.

Наприклад: *«До речі, мій дорогий друже, вибачайте за мій анахронізм, але деякі методичні (не плутайте з методологічними) положення лєнінської концепції щодо революційної ситуації, щодо програми-мінімум і програми-максимум, щодо важливості засобів комунікації, щодо головного завдання для молоді «вчитися, вчитися і ще раз учитися», щодо політичної проституції і багато чого іншого – є безсмертними»* (Гримич М., с. 30).

Активізуються окремі слова та вислови: *добročинність, милосердя, багатопартійність, духовність нації, ментальність, волонтерство, національна мова* тощо: *«Скільки колоритних слів в українському політичному словничку виникло за останні кілька років: «спікеріада», «касетний скандал», «темники», «українські остарбайтери», «більшовики», «гарант», «під куполом»...»* (Гримич М., с. 200). Проте суспільство розвивається такими темпами, що окремі з репрезентованих лексем переходять до пасивного пласту, і молодь зараз не згадає, що означає *«касетний скандал»* і чому він виник.

Отже, «під суспільно-політичною термінологією розуміємо відкриту систему номінативних одиниць, різних за походженням, які спеціалізовані лексично (створені або запозичені терміни), семантично (загальновживані слова, що отримали термінологічне значення) і фразеологічно (новостворені словосполучення номінативного характеру) для вираження понять, що відбивають сферу суспільно-виробничого, політичного життя нації» [107, с. 37].

Суспільно-політичну лексику була переосмислив авторський колективом, який підготував і видав словник зазначеної лексики [133]. У передумові автори стверджують: *«Своєрідність суспільно-політичних понять, відображуваних фактичним мовним матеріалом, виявляється в їхній безпосередній віднесеності до конкретного екстралінгвального фрагмента дійсності, який із геополітичного погляду обмежується територією сучасної України, а з хронологічного – першими десятиліттями новітньої української»* [133, с. 3].

Звичайні слова в межах періоду з 1991 року набували специфічного характеру, оскільки розпочався процес існування України як незалежної держави, що сприяло розвитку термінознавства та створенню нових словників.

Семантичні та соціолінгвістичні аспекти основ термінотворення в нових умовах розвитку України розглянуто в колективній монографії А.С. Д'якова, Т.Р. Кияка, З.Б. Куделько [34].

Суспільно-політична лексика стала предметом низки наукових студій, серед яких зазначаємо працю Л. Туровської «Вивчення суспільно-політичної лексики: традиції і новаторство» [168], в якій авторка дає загальну характеристику ядерної та периферійної зони суспільно-політичних лексики. Серед зарубіжних відомі праці [194; 205; 196; 201].

Розглянемо основні характеристики політичних лексем та їх функціонування в політичному художньому тексті.

1. Політичний текст збігається з реальним часом. У нашому випадку описано передвиборчу компанію до парламенту України (Верховної Ради, 2002 рік) і роботу в цьому самому парламенті.

2. Адресатом політичного дискурсу є суспільні маси.

3. Авторами політичного дискурсу бувають професійні політики – відправники інформації. Посередником її є текст, а адресатом – читачі.

4. Основною метою політичного дискурсу є переконання, викликання потрібних намірів.

«Наступного дня малинова «Побєда», охрещена в народі «Польотом над гніздом зозулі», на борту виключно з чоловічим складом... вирушила «охмуряти» Калитку, місцевого голову колишнього колгоспу, а нині голову акціонерного товариства, який контролював поведінку більше п'яти тисяч виборців» (Гримич М., с. 71), політики роблять те, що подобається електорату, а саме тому сідають в стареньку машину. Використання замість марки машини Победа заголовку роману Кена Кізі (калькованого з англійської, оскільки наразі пропонують заголовок «Політ над зозулиним гніздом»), присвяченого подіям у психіатричній лікарні, дозволяє нам проводити певні паралелі між членами виборчого штабу, кандидатами у депутати, самими депутатами та пацієнтами психіатричної лікарні. Отже, застосування прецедентних компонентів є достатньо актуальним засобом створення іронії.

Будь-який дискурс будується навколо вузлових точок-концептів, які упорядковують інші поняття. У репрезентованих романах такими вузловими точками будуть: ДЕРЖАВА, УРЯД, ВЛАДА, ВИБОРИ, ПОЛІТИКА, ПАРТІЯ.

Розглянемо лексику, яка оточує ці поняття.

1. Держава.

До розуміння держави авторка відносить насамперед знання української мови, оскільки саме мова є основою держави. Ось як передано розмову між парламентарем і працівником служби СБУ, який закінчував школу ФСБ в Росії.

«-Я вивчив українську мову не тому, що тепер це стало престижно, адже українська мова – це візитна картка державної людини. Я вивчив українську з інших міркувань, я зробив це принципово, тому що зрозумів, що моя батьківщина чистокровного росіянина, саме тут, і я поважаю цю державу» (Гримич М., с. 88).

Поняття держави усвідомлюємо через патріотизм: «український патріот», «боротьба з тероризмом» тощо. Проте Українська держава досить специфічна. *«В цій державі відбувається постійно якась мишача метушня. І не видно ніякого просвітку. Метушня заради метушні. Країна не біжить уперед, а витрачає свою енергію на тренажер»* (Гримич М., с. 99); *«Кому потрібна така держава, а вірніше аматорська гра в державу»* (Гримич М., с. 99).

2. Уряд. Парламент.

До кола понять, розташованих навколо уряду одне з перших – референт (*«Ірина Марківна – його референт»*) (Гримич М., с. 9), речник, голова комітету, парламент тощо.

«Слово «парламент» походить від «говорити», тож основна функція парламенту – говоріння, внутрішньодержавна комунікація, акумуляція і осмислення всієї важливої для держави справи інформації, що надходить з усіх куточків країни, від усіх верств населення» (Гримич М., с. 112). *«Ідеальний парламент – це те місце, де відбувається державотворення»* (Гримич М., с. 112). Рівень відповідальності керівників комітетів у парламенті М. Гримич подає так: *«Нічого голова комітету не вирішує. Він лише речник. Його*

справа – *вийти на трибуну, похизуватися і проголосити: «Комітет просить підтримати...»* А *«привілей» - персональна машина, кабінет... - Георгій і так це має»* (Гримич М., с. 115).

3. Влада.

Насамперед це слово у нас асоціюється із Верховною Радою. *«Цікаво, як повилазять банькуваті фари у «мерседесів» під **Верховною Радою**, коли біля них нахабно запаркується лялечка, на носіку якої блищатиме майже **український державний герб**»* (Гримич М., с. 14). Один із методів роботи влади – «дерибан». Ось як пояснює це слово авторка: *«Сьогодні ділили комітети. Запах **дерибана** ні з чим не можна сплутати: запах кількох десятків зіпрілих чоловічих тіл, що виривався з парника їх темних костюмів: одні депутати пітніли, намагаючись увірвати найласіший шмат, інші пітніли від усвідомлення того, що в цій дельожді їм нічого не дістанеться»* (6, с. 16).

3. Політика.

У романах М. Гримич це, насамперед, постаті окремих конкретних політиків, які можуть бути як реальними, так і описані шляхом авторського домислу. Наприклад: *«Плющ – це класик української політики»* (Гримич М., с. 14).

М. Гримич, авторка політичних романів, сама тлумачить термін «Політика»: *«Політика – це великий ярмарок»* (Гримич М., с. 75); *«В політиці треба залізти по лікоть у лайно і побовтатись там!»* (Гримич М., с. 79); *«Ти – не політик. Ти лише фантом політика. Ти – лише декорація!»* (Гримич М., с. 75).

Крім висловлень безпосередньо з термінами «політика» і «політичний», до кола понять входять: – характеристика дипломатичних умінь політиків: *«Головне на **дипломатичному прийомі** – уміти, по-перше, відповідно вдягатися, а по-друге – вести невимушену **світську бесіду**, бажано іноземною мовою»* (Гримич М., с. 80); – професія: *«Політолог»* (Гримич М., с. 115); – розташування сил на політичній шахматній дошці: *«Розумієш, яка штука, браток: від **правих** – одним буде **роздолля**, а іншим буде **хрєново**. А за **лівих**,*

таких, як у Швеції, - всім потроху однаково ставатиме **добре**. Так що будеш **лівим**. Тільки **не дуже лівим**, а таким – **помірно лівим!**» (Гримич М., с. 26); **«Центристи – то ж продажні шкури»** (Гримич М., с. 16).

Описує М. Гримич і проблеми жінок у політиці, зображуючи їх як дружин і як політичних противників. **«Дружини у політиків бувають двох сортів. Перший сорт – це соратниця. Вона проходить зі своїм чоловіком увесь бойовий шлях – від, так би мовити, солдата (від «нуля без палички») до генерала (до «ти знаєш, хто я такий!»).** **Бойова подруга** завжди поруч – в усіх **політичних баталіях** і на **п'янках** після них, вона встромляє свого носа куди треба й куди не треба, чим, треба визнати, часом робить неоціненну послугу **політику**»: **«Другий тип дружин політиків – це берегиня домашнього вогнища»**; **«Якщо перша – це, як правило, танк у спідниці»**, **«то в другій завжди смачно пахне на кухні»**; **«Щоправда, є ще третій тип дружини політиків – скороспілки. Це юні таланти, яким вдалося зіпхнути з дороги посивілу соратницю чи розповнілу берегиню домашнього вогнища»** (Гримич М., с. 5).

5. Партія.

Партія, фракція – ось ключові слова цього вузла: **«Хоч нас і критикують : партія влади, партія влади, а ми потихеньку робимо свою справу»** (Гримич М., с. 40). А от, наприклад, партія анархістів у романі «Егоїст» – це щось більше, ніж партія.: **«Ми не партія. Ми – релігія. Ми – віра»** (Гримич М., с. 123).

6. Вибори.

«Звичайно, потім з'ясується, що це «підставна качка» (Гримич М., с. 67), про додаткового опонента/кандидата в депутати, тобто, коли питання стосується виборів, говоримо про брудні технології. **«Ти їв бульбу з Лукашенком, давав по пиці Жириновському, частував конячою ковбасою Плюща»** (Гримич М., с. 67). Головним героєм виборів є **виборець**: **«Це справжній кайф – розпочинати зустріч з виборцями в живій стихії маленького ізолюваного простору, де вам нікули подітися одне від одного, від запахів одне**

одного, від присутності одне одного, від розмови свого сусіда, яку він обов'язково хоче вам нав'язати. **Народні обранці!..**» (Гримич М., с. 85).

Вибори – це технології, тому вживання слів-термінів іншомовного походження в мовленні передвиборних компаній – явище звичне: **«Заслужений промоутер і народний іміджмейкер»** (Гримич М., с. 28).

Цікаве і наступне, майже афоризм, визначення виборів: **«...вибори – це не те, як проголосував виборець, а як підрахувала виборча комісія»** (Гримич М., с. 74).

Отже, репрезентуємо схему **семантичного модуля** політичної лексики в романах М.Гримич «Варфоломієва ніч» і «Егоїст».

Схема 1.

Термінологічне поле «держава»

Вузловий концепт	Стилістично нейтральні	Стилістично забарвлені
Держава	<i>українська мова, країна</i>	<i>українська мова – це візитна картка державної людини, моя батьківщина, держава мишачої метушні, аматорська гра в державу, країна не чистого туалету і не чистої політики</i>

Схема 2.

Термінологічне поле «уряд, парламент»

Уряд; парламент	<i>референт, голова комітету, говорити, місце, де відбувається державотворення, внутрішньодержавна комунікація, акумуляція і осмислення всієї важливої для держави справи інформації, речник</i>	<i>функція парламенту – говоріння, справа – вийти на трибуну, похизуватися і проголосити, «привілей» - персональна машина, кабінет</i>
--------------------	--	--

Схема 3.

Термінологічне поле «влада»

Влада	<i>Верховна Рада, адміністрація Президента, український державний герб</i>	<i>дерибан, Грушевського, Банкова</i>
-------	--	---------------------------------------

Термінологічне поле «політика»

Політика	<p><i>дипломатичний прийом, світська бесіда, політолог, дружини політиків; другий тип дружин політиків – це берегиня домашнього вогнища</i></p>	<p>Ти – <i>не політик</i>. Ти лише <i>фантом політика</i>. Ти – лише <i>декорація</i>; В <i>політиці</i> треба залізти <i>по лікоть у лайно</i> і побовтатись там; <i>Політика</i> – це великий <i>ярмарок</i>; від <i>правих</i> – одним буде <i>роздолля</i>, а іншим буде <i>хрєново</i>; за <i>лівих</i> всім потроху однаково ставатиме <i>добре</i>; <i>не дуже лівим</i>, а таким – <i>помірно лівим</i>; <i>Центристи</i> – то ж <i>продажні шкури</i>; <i>Перший сорт</i> – це <i>соратниця</i>; <i>Бойова подруга</i>; поруч – в усіх <i>політичних баталіях</i> і на <i>п'янках</i> після них; <i>танк у спідниці</i>; <i>третій тип дружини політиків</i> – <i>скороспілки</i>. Це <i>юні таланти</i>, яким вдалося зіпхнути з дороги <i>посивілу соратницю</i> чи</p>
----------	---	--

		<i>розповнілу березиню</i> домашнього вогнища.
--	--	---

Схема 5.

Термінологічне поле «партія»

Партія	<i>партія влади;</i> партія анархістів; фракція	Ми <i>не партія</i> . Ми – <i>релігія</i> . Ми – <i>віра</i> .
--------	--	---

Схема 6.

Термінологічне поле «вибори»

Вибори	<i>виборець</i>	<i>підставна качка;</i> їв бульбу з Лукашенком, давав по пиці Жириновському, частував конячою ковбасою Плюща; <i>народні обранці;</i> заслужений <i>промоутер</i> народний <i>іміджмейкер</i> ; <i>вибори</i> – це не те, як <i>проголосував виборець</i> , а як <i>підраховала виборча</i> <i>комісія</i>
--------	-----------------	---

Марина Гримич вправно оперує афоризмами, дотичними до політичної лексики, створеними нею або нею ж трансформованими: *«Бруд треба ліквідовувати, а не виносити з хати»* (Гримич М., с. 180); *«Президента, який би він не був, треба поважати, інакше взагалі немає ніякого сенсу в державі»* (Гримич М., с. 20); *«Що ж поробиш! Це країна – людей не на своєму місці»* (Гримич М., с. 29); *«- Тепер слово надається Миколі Миколайовичу Разіну, - як Пилип з конопель протарабанив він механічно»* (Гримич М., с. 86); *«Політики приходять і уходять, вибачте за русизм, тобто йдуть геть, а їсти хочеться завжди»* (Гримич М., с. 120); *«І нехай кине в мене камінь той, хто зі мною не згоден»* (Гримич М., с. 180).

Афоризми, прецедентні елементи виявляють і ознаки текстів справжніх політиків, які часто апелюють до національних ідей та людських й моральних, релігійних цінностей, демонструючи рівень своєї освіти. У прозі М. Гримич спостерігаємо зсув у бік іронії у висловленнях, які задіюють прецедентність: *«До кімнати ввалився Васнецов-Паваротті з оберемком букетів квітів і заспівав на повні груди:*

Сміються й плачуть солов'ї,

І б'ють піснями в груди!

Павло Іванович Печеніг,

Він депутатом буде» (Гримич М., с. 133); *«Синку, Бог знає, що робить. Усі політики колись починали як аматори. Професіоналами не народжуються, а стають. Народ тебе любить. Це факт. І ти не байдужий до народу. Це вже два. Політична жилка в тебе є. Це третє. А досвід прийде, побачиш»* (Гримич М., с. 135); *«-Що робила Лисичка-сестричка? говорила всім, що прийде Пан Коцький і всіх роздере. Пашка, звичайно, нікого не збирається роздирати. А от комісія, подекують, прийде на виборчі ділянки і розбереться»* (Гримич М., с. 137).

Використовуючи авторські афористичні вислови, природні українські фразеологізми, прецедентні елементи авторка надає цим висловам експресивно-

сатиричного забарвлення і вкраплює в них політичну лексику або обігрує ситуацію виборів чи парламенські баталії.

Ось, наприклад, згадаємо Т. Шевченка і початок його поеми «Сон»: *«У кожного своя доля і свій шлях широкий»*, або ще одні: *«Така її доля, О Боже мій милий, за що ти караєш її молоду»*.

Пор.: *«Питання і справді цікаве, дорогі мої читачі: з якого дива звичайні люди стають політиками? І взагалі, чому за професією політика закріпилася така погана слава? Ось, наприклад, лікар – то він рятує життя людей. А політик? Хіба він не рятує життя людей? В усякому разі, він переконаний в цьому. Як і хірург, який переконаний, що лише відкарнавши щось, він врятує життя людині. Обидва можуть помилятися. І дуже часто це роблять. Але це не може заперечувати права на існування ні лікарів, ні політиків.*

Чи існує такий дар божий керувати долями людей, подібно до дару малювати, співати? Поставимо запитання інакше. Чи існує покликання виривати зуби, вирізати геморої, робити уколи, виписувати рецепти?

А, може, тому політиків ненавидять, що вони обманюють народ?..

*Хочу вас заспокоїти. Політика – не мени брудна штука, аніж щось інше. Негативний імідж політика в основному існує в країнах пострадянського простору. Політиків обливають брудом, принижують (поза очі, про всяк випадок), висміюють, наплюжжать... І так далі. В інших же країнах політики – дуже поважні люди. Нікому не спадає на думку робити з політика монстра. А в нас спадає. Ну що ж. **Така наша сумна доля**» (Гримич М., с. 101).*

Наступний експеримент із політичним словом – оригінальні порівняння, несподівані вказівки на колір, смак, голос, інтер'єр тощо.

Уже з розгляду структури порівнянь видно, що М. Гримич використовує поєднання непок'єднаних, семантично віддалених понять: *«А зал на таких зустрічах – це не просто овеча отара. На таких зустрічах, як правило, бувають ті, які роблять погоду в районі і створюють громадську думку»* (Гримич М., с. 67); *«Народ – це абстракція. А виборча технологія – це конкретика»* (Гримич М., с. 156); *«Здоров'яга Граб'янка дивився на нього*

тупуватим поглядом **персонажа фільму «Огнем і мечем», який мріяв зітнути за раз три ворожих голови»** (Гримич М., с. 180); **«Поки тиловики-списочники відсиджувалися в теплих офісах, лиш час од часу демонстративно приєднуючись до ескорту мандруючого лідера і розігруючи театральний спектакль борців-страдників, мажоритарники-фронтовики вкалували з п'ятої ранку до першої ночі – голодні, холодні, на грані нервового виснаження...»** (Гримич М., с. 17) (одна з партій, зареєстрованих в Україні – «Демократичний Фронт»).

Одне з найцікавіших порівнянь – це порівняння виборчого процесу зі стоматологічними проблемами: **«Давай, розповідай, де здоровий виборець, де карієсний у легкій формі, а де вже почався пародонтоз. А де, взагалі, флюс...»**

Пояснюю популярно. Перерахуй мені спочатку села, де ми взяли багато відсотків минулого разу і де не встигли побувати шаромижники» (Гримич М., с. 123).

Засобом сатири є вживання надмірної кількості іншомовної суспільно-політичної лексики в незвичному контексті. **«Скажемо по секрету, тут доклав руки народний іміджмейкер і заслужений промоутер пострадянського простору, який штучно спровокував два-три шквали оплесків, а решта вже полилася автоматично»** (Гримич М., с. 69); **«-Лобіювання у парламенті, - розумно прорік Павло Іванович, децю вагаючись.**

-Та у мене свій лоб, слава Богу, проб'є яку хочеш стіну!» (Гримич М., с. 72); **«Досі найважливіші бізнесові угоди укладаються за бізнес-ланчами, а найважливіші політичні угоди – на фуришетах. Ось і вони сиділи – такі близькі і рідні. Сиділи і їли. Їли і ріднилися»** (Гримич М., с. 72); **«По закону зловживати агітацією лише одного депутата було заборонено, однак ми вже давно з вами з'ясували, у країнах пострадянського простору панує не закон, а звичай»** (Гримич М., с. 120); **«Я їх розчавив своїм авторитетом. Своїм авторитаризмом. Своїм егоїзмом»** (Гримич М., с. 85)

Іншомовні вкраплення, вжиті поряд з українськими відповідниками, підкреслюють сатиричне спрямування твору. Авторка описує мову І. Плюща –

депутата Верховної Ради, ексспікера, опираючись на дійсні факти: *«Ось і Плющ. Зал, та й вся Україна, слухаючи його виступи, почувають справжній «драйв», саме завдяки «пресловутому малоросійському юмору», такому незрозумілому сусідам. Яка мова! Георгія зовсім не дратували, а навпаки, - захоплювали «плющизми», особливо в фонетиці: українській вимові чужий грецький звук «ф», споконвіків у нас вживалося «хв». Плющ – це поки що неперевершений у новій українській історії **політичний шоумен**»* (Гримич М., с. 200). За словником **шоу**...[з англ. show] – видовище, вистава [22, с. 1403], напр.: шоу-бізнес, шоу-програма. У нас з'являється нове значення *«політичний шоумен»*, тобто той, що створює політичні вистави... **Драйв** у Словнику сленгу [132, с. 115] подається у значенні ритму, енергії, а в Короткому словнику жаргонної лексики української мови [140, с. 102] у другому значення як *«почуття пристрасного запалу, піднесеності, натхнення; велика емоційна напруга»*, у перекладі з англ. це слово означає енергію.

У прізвищах політиків авторка знаходить певні асоціації, продовжуючи традицію українських гумористів О. Черногуза, Є. Дударя, О. Вишні. Антропонімікон роману проаналізовано в праці Т. Беляєвої та Н. Щербакової. Науковиці зазначають, що імена головних персонажів твору, *«вирізняючись особливостями структури, мотивують виникнення рельєфної внутрішньої форми і виконують характеристичну функцію. Разом із одиницями інших мовних рівнів антропоніми є потужним засобом образотворення, декодування авторського задуму»* [12, с. 9].

Наприклад, пояснення до імені та прізвища **Адам Колосальний** – той, що їсть сало або сидить коло нього: *«Річ у тім, що в далекому поліському селі, де народився наш опонент, точніше, опонент нашого молодого героя, всі були або Адамами, або Василями, Колосальний – це прізвище дали односельчани його предкові за особливу любов до сала»* (Гримич М., с. 60).

Кандидат **Разін** римується в романі «Варфоломієва ніч» із Мразіним, оскільки робить багато провокацій: *«Це все влаштовано цією мраззю... - Він же Мразін! Справжній Мразь-зін!»* (Гримич М., с. 68). Як бачимо,

експресивність такого порівняння виділяється графічно. Прізвище його племінника змінено ще в іншому варіанті: *«Це був племінник **М. Разіна** – **Костя Разін**, по-вуличному **«Крейзін»** (Гримич М., с. 78).* Тобто обидва цих порівняння-обігрування підкреслено ще й вказівкою на рису характеру. Також ці прізвища вжито і як загальні назви, які уособлюють людей певного політичного спрямування: *«Я хочу жити нормальним життям. Не боротися ні з **разіними**, ні з **мразіними**» (Гримич М., с. 99).* Або ж: *«Був у Кашука такий прищуватий помічник – **Костик Нерідний**. Прізвище повністю відповідало його суті: нікому він не був потрібен» (Гримич М., с. 129).*

У романі ж «Егоїст» авторка використовує імена й прізвища сучасних депутатів, окремі з цих імен нам знайомі. Натрапляємо також на імена й прізвища історичних діячів, проте в таких прикладах елементів гумору чи сатири не спостерігаємо. Серед відомих згадано прізвища Терещенків, Ханенків, Скоропадських, Квіток. *«Невже й справді, **Ханенки** – татарського походження? – як собі думала його мама. **Ханенко** – від слова «хан» - говорила вона. А вона була хорошим філологом» (Гримич М., с. 55).*

Гостро сатиричним є опис нечесної боротьби на виборах:

«Із залу до сцени стала пробиратися особа жіночої статі з пакунком в руках. Біля сцени вона розгорнула пакунок, а там було справжнє ніське немовля. жінка невизначеного віку заридала:

-Людоньки добрі! Ви подивіться! Це ж він (жінка показала на Адама Колосального) мене спокусив, зробив мені дитя і кинув!

Зал обурено зашепотів. Адам Колосальний від несподіванки втратив голос. Він відкривав і закривав рот, як риба...

*Звичайно, потім з'ясується, що це була **підставна «качка»**, яка повинна була скомпроментувати визначного політичного діяча...» (Гримич М., с. 67).*

Але головне в зображенні політичних героїв і в сатиричному спрямуванні твору це те, що авторка іронічно-викривально описує те, що імпліцитно закладено в душах головних героїв, робить це експліцитним, вербалізує

справжню суть персонажів. Одночасно вона дає й характеристику партійній відповідності героя.

Наприклад: *«Специфікою української політичної справжності є те, що тут приналежність до певної партії чи політичної сили має особистісний контекст. Якщо ти **комуніст** – ти людина похилого віку, ностальгійно-старомодна, живеш на одну зарплату, яку чесно заробив. Якщо ти **соціаліст**, то ти те саме, що й комуніст, лише національно свідомий. Якщо ти в пропрезидентській компанії¹, то ти а)порядний **монархіст** або б)національно-несвідомий прагматик. Якщо ти **есдек**, то ти повинен мати всі риси Великого Комбінатора. Якщо ти **бютівець** – то ти **революціонер-руйнівник**. Серед **нашоукраїнців** також два варіанти – або ти а)мрійливий романтик, або б)національно-свідомий прагматик»* (Гримич М., с. 111).

Як бачимо, серед назв партій терміни-неологізми, які ввійшли в наше сьогодення в кінці XX століття: *есдеки*, *бютівці*, *нашоукраїнці* тощо, окремі з яких уже не актуальні, оскільки таких партій не існує.

Отже, з вищезазначеного підсумовуємо, що М. Гримич користується політичною лексикою для створення іронічно-сатиричного спрямування своїх творів, а саме за допомогою таких лексем інтерпретує фразеологізми, створює афоризми. Із цією ж метою вживає іншомовні політичні лексеми у незвичному контексті, порівнює політичні терміни із загальноновживаними словами, робить цікаві спостереження над іменами і прізвищами політиків. Усе це ілюструє стилістичні, формотворчі і жанрові новації М. Гримич у романах «Варфоломієва ніч» і «Егоїст».

Висновки до розділу 3

Політична діяльність на сучасному етапі – це переважно діяльність дискурсивна, тобто така, яку здійснюють за допомогою розмов і різноманітних текстів. Політичну реальність створюють власне тим, що сказано чи написано, а кожен публічний вислів чинного політика тотожний учинкові.

¹ Авторка описує події, що стосуються 2002 року.

Сферу політичного дискурсу складають різноманітні тексти, які за жанром належать до політичних: програми, слогани, виступи, документи тощо. Особливим жанром є політичні романи М. Гримич: «Варфоломієва ніч», де описано передвиборчі перегони до Верховної Ради, і «Егоїст», де змальовано дійсність, будні парламентарів на Грушевського у Києві. Саме тому, досліджуючи засоби вербалізації політичної лексики, в роботі аналізуємо поняття, пов'язані з особливостями української політики: суспільно-політичну лексику та її функції в індивідуальній манері авторки, зображення героїв-політиків, особливості побудови політичної промови, ключові слова українського політикуму, сатиричне спрямування романів.

Під час дослідження визначено, що в художніх текстах політичного забарвлення головну функцію у створенні експресивного характеру тексту відіграють концептуальні метафори, незвичні порівняння, побудовані за різними моделями, які сприяють створенню іронічного ефекту.

Портретні характеристики допомагають відтворенню і цілісному сприйняттю текстів Марини Гримич, яка надає портретам героїв особливого значення, оскільки розкриває суть характеру героїв, позитивно або негативно їх оцінює. Передає власне сприйняття чи несприйняття персонажа як через опис зовнішності, костюма, мови, так і через опис відношення інших персонажів до героїв твору.

Окремо своє іронічне ставлення до певних персонажів М. Гримич передає через їхні політичні промови, які авторка будує за правилами публічних виступів, проте вкраплює лексеми в певній комунікативній ситуації, які несуть експресивне навантаження.

Також під час дослідження з'ясовано, що М. Гримич вдало користується політичною лексикою, яка є виявом активного пласту політичної термінології, надзвичайно рухливого прошарку, який перебуває в постійному процесі термінологізації та детермінологізації. Поява нових суспільних явищ спричинює переосмислення загальноживаної лексики, формування термінологічного значення, яке в художньому тексті набуває особливого

експресивного забарвлення. Авторка демонструє навмисне вживання іншомовних слів, переосмислення афоризмів, залучає прецедентні компоненти, презентує функціонування усіх мовних засобів, якими користуються політики, проте створює ефект строкатості, вільного, незаангажованого вибору, властивого мові письменників-постмодерністів.

Соціальні чинники являються найважливішими психологічними аспектами, які дозволили М. Гримич пояснювати поведінку зображуваних політиків.

Пізнання функціонування особистостей в довкіллі демонструють героїв як раціональними, так і з емоційними компонентами психіки, які готові реагувати на події, об'єкти, суб'єктів та явища певним чином, кожен своїм. Це дещо пародіює політичні баталії і в сучасній Україні.

Щодо політиків та представників їх партій, то авторка задіює певні детермінантні виклики, які сприяють розумінню іміджа політика та дають можливість оцінювати його зовнішність і вчинки.

Такі авторські настанови в текстах роману поділяємо на операційні і ціннісно-сміслові. Операційні визначають особливості сприйняття інформації про політиків, яку беремо з тексту творів М. Гримич, модальністю відношення до цієї інформації про політиків, особливостями очікувань від їх дій.

Специфика установок сприйняття інформації про політиків залежить не лише від авторських інтенцій, а й від відношення інших персонажів та особистих настанов читача, який декодує твір.

Ціннісно-сміслові установки характеризують систему оцінних критеріїв, Згідно з якими політик оцінюється як найближча за соціальними та психологічними параметрами особа до звичайного електорату. Тобто, чи має політик необхідні якості для захисту інтересів людей, реалізації дій для зміни людського життя в кращий бік.

Важливими психологічними чинниками – є сприйняття характеру (рішучість, толерантність, агресивність тощо) героя-політика.

Отже в системі оцінки виділяємо соціальні та психологічні критерії, Найважливішим, який структурує або створює архітектуру образу, є особистості якості, оскільки саме вони є сутнісними в соціальній взаємодії і виявляють розуміння автором тексту самої політичної системи – її структури, взаємозумовленостей, експліцитних та імпліцитних зв'язків.

У цілому така будова ієрархії та класифікації особистостей політичних лідерів дозволяє переносити особистісні характеристики на реальне життя, прогнозувати рейтинги на основі регресивних моделей, що доводить досить реалістичне сприйняття докіль авторами постмодерністських текстів. Марина Гримич створила політичні романи, які б в реальному політичному житті могли послужити для виявів психологічних та етнокультурних рис реальних політиків та чинників, умов підвищення їх рейтингів, виявити справжнє ставлення до політиків, оскільки мова художнього твору дозволяє виявити саме ці утановки. Також цікаво було б проаналізувати ієрархію особистісних якостей героїв, побудувати модель реального та ірреального (літературного) образу політика.

ВИСНОВКИ

Сприйняття довколишнього світу та його вербалізація – одна з глобальних проблем дійсності, яка знаходить своє відображення в різних структурах пізнання та значеннях мовних одиниць, які мають утілення в художньому дискурсі. Аналіз художніх текстів письменників-постмодерністів пов'язаний з проблемою взаємодії на рівні різних когнітивних контекстів, їх поєднань в мікро- та макротексти, які відображають репрезентацію автором довкілля в мовних формах.

У дослідженні подана спроба інтегративного опису, до якого входять когнітивно-семантичне та прагматичне тлумачення лексико-граматичних структур. У процесі розгляду виявлено різні способи пізнавального та мовного відображення довкілля в точних та оцінних формах, що виявляється на двох рівнях: на рівні концептуалізації – як опертя на різні пізнавальні стратегії, і на логіко-семантичному рівні – як об'єктивне і суб'єктивне, що відповідно репрезентовано в експресивно-оцінних висловлюваннях.

Дослідження сутнісних (якісних) властивостей прозової мови як одного з функційних виявів національної мови дає вихід в історію. Це пояснюється тим, що синхронний розгляд мовних ресурсів з погляду чинних літературних норм, передусім стилістичних, дає матеріал для подальших історичних студій, зокрема, з погляду виявлення динаміки емоційно-експресивного змісту виразових засобів мови. Саме таку цінність має представлений матеріал, оскільки він репрезентує мову україномовних постмодерних художніх творів як складника єдиного національного мовно-культурного простору.

Авторське сприйняття довкілля віддзеркалює мовну картину світу та індивідуальну картину світу. Аналіз текстових структур виявив, що більшість мовних висловлювань утворюється під час взаємодії фонових знань (пресупозиційних) та співставлення їх із ситуативними або лінгвокогнітивними еталонами, в яких віддзеркалюється когнітивний фонд суб'єкта (автора та читача), його компетентність в процесі використання еталонів (норми) для

порівняння з ними, ментальна, мотиваційна сфера, ціннісні орієнтації, соціальна адаптація, емоції, знання лексико-граматичних структур мови, мовленнєві стратегії тощо.

У результаті застосування до матеріалу дослідження комплексної методики понятійно-інтерпретаційного змісту, враховуючи взаємозумовленість форми, змісту, когнітивних та прагматичних функцій висловлювання, встановлено, що українська мова, а особливо в інтерпретації художнього стилю, відображає етнічне та світоглядне сприйняття і бачення навколишнього світу, опираючись на свою історію, культуру, власні та етнічні цінності, що складає «національну модель світу», яка відбиває мовну особистість людини. Вербалізація цього бачення через мовні засоби ще раз підтверджує думку, що найважливіший засіб формування і зберігання знань людини про об'єктивний світ зафіксовано саме у слові, тому таким важливим є аналіз світовідчуття письменниками-модерністами в їх новаторському сприйнятті / нейсприйнятті певних догм і правил.

Отже, дослідження способу світобачення людини проводилось через уточнення індивідуального стилю, ментальних особливостей, оцінного світосприйняття письменниками, що дозволило зробити висновок – автори репрезентованих текстів через власне ментальне бачення та на основі впливу соціокультурних чинників накладають власну сітку координат на модель світу з трьома основними символічними точками, які вербалізуються в мові художніх текстів: через ментальність, духовні цінності, експресивну побудову висловлень.

Для уточнення поняття оцінки, яке сприймаємо як судження, в якому характеризується моральна гідність якогось об'єкта, що володіє моральними якостями, і виявляється вона в категоріях добра і зла, залежить від об'єктивних критеріїв моральності, які мають історичний характер і змінюються залежно від суспільного ладу, найбільш інформативним компонентом стала пізнавальна стратегія – холістичного градуювання оцінки, яка виявилася в побудові шкали

оцінки, розташуванні оцінних лексем зі значенням «погано» (-) і «добре» (+) у напрямку спаду або позитивного посилення оцінки на лінійній площині.

Досліджувані текстові фрагменти з експлікацією суб'єкт-об'єктного відношення пізнавальної стратегії стали основою для реконструкції ситуації пізнання. Зміст текстового пізнання є моделлю знань про світ.

Єдність стратегії пізнання втілювалася в перехрещенні точної й оцінної інформації, яка визначає не лише конкретні лексеми чи висловлення, а й пізнавальні когнітивні процеси щодо розуміння предмета чи явища, чи усвідомлення власного «я» в навколишній дійсності.

Вияв значення кількісно-оцінних структур можливий у формі лінгвокогнітивної шкали, яка відображає знання суб'єкта процесу, його психологічних особливостей. Для оцінки може бути використана узуальна шкала (типи відношень «добре» / «норма» / «погано», яке має порівнюватися з еталоном, взірцем.

Шкала оцінки відноситься до сфери загальних знань комунікантів, що актуалізується в конкретних ситуаціях мовленнєвого спілкування, та на яку впливає як логійно-понятійна сторона так і індивідуально-авторська. Протиставлення загальних і часткових оцінок сприяє виділенню загальних ознак як категорійних у сфері модуса.

Загальна оцінка може створювати експліцитний модус, та бути відособленою від диктума. Під модусом розуміємо суб'єктивну інтерпретацію інформації у висловлюванні.

З позиції когніції загальна оцінка тлумачиться як відображення в мовних формах властивостей цілісності людського сприйняття довкілля.

Інноваційний процес у мові взагалі й у лексичній системі зокрема – це явище закономірне та історично зумовлене передусім суперечностями між можливостями відповідним чином структурованого словника і суспільно-політичними, економічними та науково-технічними умовами життя, зрослими культурно-мистецькими запитами українського народу, його прагненнями передати свої досягнення, думки й почуття адекватніше, якомога різнобічніше й

логічніше. Однак інтенсивність цього процесу неоднакова в різні періоди життя мови. Суспільні зміни, наукові відкриття і процес технізації повсякденного життя, удосконалення інформаційних світових систем сучасності привели до інтенсивного словотворення та до зростання кількості лексичних запозичень у системі мови. Значна кількість нового лексичного матеріалу потребує належної оцінки відповідно до бачення довкілля.

Складність дослідження полягає в численних лінгвальних та екстралінгвальних чинниках та їх впливу на мову та художній дискурс – це і лексико-семантичні процеси в лексичній системі української мови, диференціації понять менталітету і ментальності, оцінки тощо. Експресивну функцію виконують паремії, до яких відносимо афоризми, прецедентні тексти, вкраплення діалектизмів тощо. Вони визначають наповненість мовних засобів та їх різноманіття в текстах різних авторів-посмодерністів.

Окремо акцентуємо увагу на афористичності художнього дискурсу постмодерністів, оскільки розглядаємо увесь комплекс художніх текстів як цілісну, естетично організовану мікросистему виражальних засобів мови, зумовлену світоглядом письменника певного літературного напрямку, своєрідністю його ідіостилу, ідейно-тематичним змістом безпосередньо самого твору.

Афоризми стають важливим засобом репрезентації двох позицій автора – реальної та спеціально прийнятої, умовної, як способу певної гри.

Комплекс афоризмів, що містяться в мові персонажів твору, окреслюють твір як емоційно, так і марковано знижено/підвищено поряд з іншими одиницями мови, що дозволяє створити психологічну структуру умовних і справжніх персонажів як єдиного головного героя художнього тексту.

Неспівпадіння точок зору автора та героїв тексту, так зване відсторонення автора і повністю передання ниток розповідей в руки персонажів надає загальну оцінку твору, яка поєднується щодо мовленнєвої характеристики та являється принципово важливою для створення іронії, за допомогою якої передається авторське судження. Сатиричне відображення дійсності

досягається за рахунок позиції автора. Автор займає позицію спостерігача, який все бачить і чує та намагається максимально створити картину того, що відбувається. Домінантою суб'єктивної авторської позиції саме якраз і стають індивідуально-авторські трансформації, через які автор тексту передає опосередковано своє бачення довкілля та ставлення до нього.

Виявлено широке коло мовних засобів, які можна віднести до різних пластів лексики. Наприклад, у письменників-постмодерністів спостерігаємо особливу організацію колірної лексики, яка оригінальна та суб'єктивна у своєму використанні, оскільки якнайточніше передає сутність не лише змалюваного образу, а й внутрішній світ митця, його ставлення до героя, засвідчує високу фахову майстерність, естетичну витонченість. Також категорія інтимізації має свої вияви на рівні репрезентованих текстів. Саме категорію інтимізації можна вважати такою, що проєктує модель світобачення через національну ідентичність та особливості національного характеру.

Наразі загальноприйнятим вважаємо положення про те, що кожна природна мова по-своєму членує світ, тобто має свій специфічний спосіб його концептуалізації. Це означає, що в основі кожної конкретної мови, а української зокрема, лежить особлива модель, або картина світу, а мовець (у нашому випадку письменник-постмодерніст) організовує зміст висловлювання згідно з цією моделлю.

Уява про мовну концептуалізацію світу, специфічну для кожної конкретної мови, походить від ідей В. фон Гумбольдта. Згідно з його вченням різні мови виявляють різні світобачення, специфіку ж кожної конкретної мови зумовлює мовна свідомість народу.

Мовну картину світу таким чином можемо представити як абстрактне утворення, вербалізовану систему матриць, у якій репрезентовано національний спосіб бачення світу, що формує та пропозиціонує національний характер. Без знання цієї системи матриць національної свідомості важко зрозуміти багато елементів з того, що складає національну культуру, а саме: етнічні, моральні, ціннісні пріоритети, систему образності, систему асоціативного мислення тощо.

Письменники постмодерного напрямку через свої твори асоціюються із мовною особистістю афективного рівня, що передає почуття, емоції, які пов'язані з усвідомленням своєї національної ментальності, емоційно-оцінного ставлення до неї, проявленого як на тезаурусному та мотиваційному рівні.

Саме національний, етнічний компонент є ядром особистості письменника та будь-якої іншого представника культурного соціуму, тому вважаємо, що письменник і є тим центром, в якому зібрана національна культура з її традиціями, цінностями, уявленнями, нормами і правилами поведінки тощо. Етнічний компонент відповідає за мовленнєву побудову художніх текстів (оскільки зумовлює вибір мовленнєвих тактик і стратегій, прийнятих в українській національній культурі у процесі комунікації). Індивідуальний стиль письменника розпочинається з національного та проходить через усі компоненти структури, втілюючись у комунікативному акті, що для письменника є художнім текстом.

Засобами національної мови на вербально-семантичному рівні автор як мовна особистість маніфестує свої знання та уявлення про навколишній світ.

Лексичні засоби відіграють особливо важливу роль: вони не лише характеризують мову персонажів та автора, певне явище в житті героїв з точки зору автора, а й створюють емоційно-експресивну характеристику всього твору. Діапазон емоцій дуже широкий: починаючи від піднесеності, урочистості, поетичності аж до виразних негативних емоцій презирства, іронії, осуду, зневаги.

У процесі сприйняття та декодування тексту постмодерністів читачами знання лексики відіграє особливу роль, оскільки лексичні одиниці несуть основне семантичне навантаження. Невідомі, запозичені елементи можуть утворити в свідомості читача смислові пустоти, для заповнення яких необхідно запустити механізм здогадки. Цим механізмом забезпечують подолання моментів нерозуміння окремих текстових відтинків. Проте здогадка можлива лише за наявності у читача необхідних фонових знань, а також навичок та умінь оперування ними.

Отже, образна й оцінна експресія текстів аналізованих авторів відтворюють емоційну сферу основних носіїв мови автора (персонажів, читачів), багатогранність відтінків думки й емоційної оцінки висловленого. Семантико-когнітивні особливості мови художніх творів розкривають емотивний фонд сучасного українського художнього дискурсу й виступають емотивними знаками, що забезпечують культурну комунікацію на емоційному рівні.

Істотну роль в період початку ХХІ століття відіграли також світова мода, прагнення до новизни, що виявляється у суспільних лінгвальних та естетичних смаках, які орієнтовані на неординарність та вишуканість запозиченої лексики. Помітний також вплив лінгвальної практики західної діаспори.

Основною причиною запозичення слів залишається необхідність найменування речей і понять, що виникають в процесі мовного розвитку. Це, зокрема яскраво проявляється у галузі інформатизації та інтернетизації, де потреба творення та запозичення нових понять, назв явищ є необхідною передумовою розширення засобів номінації та комунікації.

Загалом інтенсивне запозичення лексем пов'язане із загальним процесом європеїзації, стандартизації та інтернаціоналізації лексичного складу багатьох мов.

Для сучасної української мови, характерне стрімке збільшення кількості запозиченої лексики, зокрема, англіцизмів, зростання темпів засвоєння їх мовою-реципієнтом, зумовлене екстралінгвальними та лінгвальними чинниками.

Освоєння іншомовної лексики є складним багаторівневим процесом, що відбувається на різних рівнях мовної системи, серед яких лексико-семантичний і словотвірний рівні становлять вищі ступені асиміляції лексичних запозичень, підґрунтя яких складає освоєність запозичень на графічному, фонетичному, морфемному рівнях.

У кожній із сфер запозичення здобуває функції, що відповідають призначенню, статусу адресата, культивованим жанрам і стилям спілкування.

Тип і характер мовної діяльності визначає режими використання запозичень як у традиційних для них просторах (публіцистика), так і в нових (Інтернет). В усіх випадках функції запозичень узгоджуються з прагматичними установками, з потребами учасників різних видів комунікацій.

Дослідження динаміки лексико-семантичної системи сучасної української мови на матеріалі вивчення нової актуалізованої та переорієнтованої лексики у мові сучасних письменників дасть змогу прогнозувати шляхи розвитку і стилістичного урізноманітнення української мови.

Сучасність – фундаментальна цінність у структурі мовної моди. Коли щось оцінюється як «сучасне», ця оцінка звичайно викликає у нашій свідомості позитивні асоціації. Сучасність асоціюється з прогресивністю, готовністю до змін і творчості, вона протиставляється консерватизму, рутині, відсталості. Однак висока оцінка сучасності не зовсім універсальна і являє собою продукт історії.

Можна сказати, що цінність сучасності сама породжена сучасністю. Культурна семантика сучасності, тобто власне «модність» визначається практикою і престижем цієї практики. Визнання історичного характеру цінності сучасності суперечить трактуванню мовної моди як вираження природного прагнення людини до новизни. Новизну у мовній моді варто, напевне, розглядати як одне з виражень цінності сучасності на рівні мотивації модної мовної поведінки, що й відображено в творах письменників-постмодерністів, герої творів яких все більше спілкуються різними мовами.

Отже, дисертаційне дослідження спрямоване не тільки в лінгвістичну сферу, але й у соціальну, соціолінгвістичну та культурологічну, оскільки нові явища в українській мові оцінюємо або як мовну революцію, або як могутню динамізацію мовної системи з усіма руйнівними й одночасно оновлюючими цю систему наслідками. Усвідомлюється перспективи досліджень, спрямованих на опис умов і способів освоєння запозичень сучасним соціумом, різними референтними групами в різних комунікативних ситуаціях.

Під час дослідження визначено, що в художніх текстах політичного забарвлення (романи Марини Гримич) головну функцію у створенні експресивного характеру тексту відіграють концептуальні метафори, незвичні порівняння, побудовані за різними моделями, які сприяють створенню іронічного ефекту.

Побудова портретних характеристик, промов головних героїв-політиків допомагають відтворенню і цілісному сприйняттю текстів, що надає текстам особливого значення, оскільки розкриває суть характеру героїв, позитивно або негативно їх оцінює.

Проведений аналіз виявив, що репрезентовані сучасні художні тексти крім сприйняття довкілля як світу, який є навколо людини, виявляють і соціальні установки, які впливають на людей, досвід особистостей і ситуації, в яких моделюються варіанти їх поведінки. Автори зачіпають експресивну лінію модальності, яка стосується читача, а саме: як читач сприймає образ політика. Тобто, модальність емоцій, характер сприйняття інформації, мотивація до створення якогось ідеального образу особистості – це завдання, які ставить перед читачами письменник.

Вибір теми дослідження зумовлено особливим суспільним значенням мови сучасної української постмодерної прози, тим, що на матеріалі сучасних українських творів здійснюється спроба розглянути не тільки особливості мови епохи, але й проаналізувати реакцію суспільства та мовної особистості на лінгвістичні процеси кінця XX – початку XXI століття та особливе «яскраве» або «чорно-біле» сприйняття довкілля та розуміння його координат, пропущене через свідомість автора та читача. Аналіз інноваційних процесів у художніх творах постмодерністів на лексичному рівні дозволить простежити основні тенденції в оновленні сучасної лексики, здійснити семантичний аналіз новацій іншомовного походження, з'ясувати сфери їх поширення і дати їм оцінку, виявити особливості експресивного мовлення сучасної української прози. Модель довкілля є різноманітною та індивідуальною, оскільки кожен письменник будує її за своїми ціннісними матрицями, проте, створивши єдиний

образ довкілля, автори-постмодерністи визначають власне своє бачення когнітивних, психологічних, національно-культурних, ментальних його характеристик як представників української мовної картини світу. Тобто автори синтезували загальний погляд на реальний фонд знань людей про довкілля.

Перспективи дослідження вбачаємо в розвитку та аналізові кількох напрямів: діалектики соціальної, групової та індивідуальної оцінки; репрезентативно-дейктичних властивостей кількісно-оцінних когнітивних ментальних ситуацій; семантико-синтаксичної категорії визначеності/невизначеності висловлювання.

Формалізація побудованої в роботі моделі світобачення та шкали оцінки може мати вихід в проблематику теорії прийняття рішень та моделювання інтелектуальної діяльності, розуміння ролі ментальних властивостей в побудові сітки власних координат на загальній мовній світовій мапі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю. Риторика: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 240 с.
2. Андрушко Л.М., Ясінський В.П. Вплив білого кольору на психіку та фізіологічні функції людини. *Науковий вісник Львівського національного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. №2, 2013. С. 4–13.
3. Андрушко Л.М., Ясінський В.П. Вплив червоного кольору на психосоматику людини. *Науковий вісник Львівського національного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. №1, 2014. С. 212–223.
4. Анохіна Т. Невербальні та вербальні засоби екстеріоризації селенціального ефекту в англomовному художньому дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 українська мова. Київ, 2006. 20 с.
5. Багатсіна Н. Внутрішня форма слова як прояв своєрідної національної мовної картини світу. *Наукові записки Кіровоградського РВУ КДПУ імені В. Винниченка*, 2000. Вип. XXVI. Серія: Філологічні науки. С. 21–29.
6. Балог В.О. Галузева лексика в СУМ в 11-ти томах (1970-1980) (семантичний та стилістичний аспекти): Автореф. дис. ...к.ф.н. Київ, 2003. 16с.
7. Баранник Д.Х. Мовна структура публіцистичного стилю (До питання про майстерність публічного виступу). *Українська мова і література в школі*. 1978. № 6. С.27–34.
8. Барчук В. М. Граматична категорія темпоральності: семантико-структурний аспект. *Мовознавство*, 2011. № 6. С. 64–76.
9. Барчук В. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис: Монографія. Івано-Франківськ: Сімик, 2011. 416 с.
10. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: монографія. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.

11. Бачишина О. Б. Семантика часу і простору: особливості, стан та проблеми дослідження в українському мовознавстві. *Наукові праці. Філологія. Мовознавство*. Випуск 209. Том 221. С. 6–11.
12. Беляєва Т. В., Щербакова Н. В. Антропімікон роману «ЕГОЇСТ» Марини Гримич: структурно-семантичний і функційний аспекти. *Лінгвістичні дослідження*. Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди, 2017. Вип. 46. С. 3–10.
13. Бехта І. Дискурс постмодернізму: особливості наративних стратегій. Матеріали 5-ї Всеукраїнської конференції «Нові підходи до філології у вищій школі». *Нова філологія*. №1(12). Запоріжжя, 2002 С. 213–223.
14. Беценко Т.П. Ідіостиль Василя Стефаника: синтаксичні засоби поетики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2016. №21. Т.1. с. 9–12.
15. Библик С. Мовна свідомість і стилі спілкування в повсякденні. Філологічні науки: *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2015. Вип. 38. С. 77–81.
16. Білодід І. К. Питання розвитку мови української радянської художньої прози (переважно післявоєнного періоду, 1945-1950 рр.). Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1955. 328с.
17. Бондар М. В. Часові мовні ідентифікатори кінця ХХ століття в українському прозовому тексті. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 2005. Вип. 11. С. 111–121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2005_11_19
18. Бондарчук Н. І. Ключові слова: основні аспекти визначення (на матеріалі англійської мови). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2017. Вип. 10. Т.1. С. 32–34.
19. Борінштейн Є. Р., Конох М. С. Культура освітнього середовища: філософська картина світу. *Освіта та соціалізація особистості : матеріали X Інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої 30-річчю створення кафедри філософії, соціології та менеджменту*

соціокультурної діяльності та 205-річчю Університету Ушинського (Одеса, 22-23 квітня 2022 року) / оргком.: А. В. Красножон, О. А. Копусь, Г. В. Музиченко, Є. В. Борінштейн. Одеса: Університет Ушинського, 2022. С. 24–26.

20. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. 2-е вид. Київ: Радянська школа, 1959. 307с.

21. Ващук Т. Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. (33). с. 182–185.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови; уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2003. 1440с.

23. Вуїчић Н., Вуїошевић А. Контрастивна анализа дискурса – теорійсько-методолошка одређења. *Узданица*; 2024, XXI/2, с. 7–38.

24. Гериш Н. Семантичні відношення в анафоричних конструкціях «іменник – займенник». *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Вип.5, 2014. С. 151–155.

25. Голобородько К. Ю. Проблема ментального світу митця в теорії мовної картини світу. *Лінгвістичні дослідження*. Збірник наукових праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2003. Вип.10. С. 105–112.

26. Голубовська І. О., Дарчук Н. П., Черненко А. А. Дослідницький проект: Мова і дискурсивні практики світового медіапростору у контексті змін аксіологічних домінант. *Studia linguistica*. 2018. Вип. 13. С. 9–25.

27. Горбач І. Мовні засоби інтимізації художнього французького тексту. *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації* : матер. II Міжнар. наук. конф. Івано-Франківськ, 2015, С. 35–37.

28. Городенська К. Г. Морфологічні категорії української мови в нових семантико-граматичних вимірах. *Рідний край*, 2019. №1. С. 62 – 66.

29. Данилюк С. Використання графічних засобів в текстах електронної пошти. *Наукові записки*. Серія: Філологія. Черкаси, 2009. С. 216-219.

30. Декшна Т.А. Типологія засобів інтимізації в англомовних і україномовних рекламних текстах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2013. 19 с.
31. Дзівак О.М. Про систему назв кольорів у сучасній українській мові. *Українське мовознавство*. Міжвідомчий науковий збірник. Київ, 1975. Вип.3. С. 25–31.
32. Добровольська М. Б. Поняття імпліцитності та імпліцитної оцінки в лінгвістиці. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. № 5, 2019. С. 55–59.
33. Домилівська Л. В. Ідіостиль Юрія Яновського в контексті лінгвоестетичних парадигм I половини ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. Київ, 2011. 18 с.
34. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім. «КМ Academia», 2000. 218 с.
35. Дяченко Н., Халін В., Комунікативні стратегії в сучасному українському політичному дискурсі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 2019, вип. 1 (89), с. 56–62.
36. Дьолог О. С. Лексичні англіцизми як особливість сучасної мовної моди. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 13, т. 1, 2020. Ужгород, с. 43–47.
37. Енциклопедія сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-43500>.
38. Євтушенко С.О. Постколоніальна політика в сатиричних романах Марини Гримич. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Філологічні науки*. 2017. Випуск XIII. С. 202–209.
39. Єщенко Т. Феномен художнього тексту: комунікативний, семантичний і прагматичний аспекти: монографія. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2021. 470 с.

40. Ерліхман А. М. Типологія імпліцитності. Івано-Франківськ: *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2010. Вип. 15. С. 105–111.
41. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Ін-т укр. мови НАН України, Укр. наук.-виробн. центр «Рідна мова». Київ: Довіра, 1999. 431 с.
42. Єрмоленко С.Я., Бирик С.П., Тодор О.Г. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.
43. Жайворонок В.В. Про статус політичної термінології в лексичній системі української мови. *Мовознавство*, 1989. №4. С.10–17.
44. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: Нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
45. Жалко Т. Запозичена лексика сучасної української мови як інноваційна форма маркованої лексики. *Науковий вісник Східноєвропейського університету імені Лесі Українки*. Р. І. Мовознавча рецепція Шевченкового слова. № 12, 2024. С. 72–77.
46. Жила Т. Мовні засоби вираження оцінки в релігійному медіатексті. *Лінгвістика*, № 1, 2021. С. 67–77.
47. Завальська Л. Комунікативна стратегія самопрезентації в українському президентському дискурсі (на матеріалі інавгураційних промов) *Studia Ukrainica Posnaniensia*, vol. XI/2: 2023, pp. 29–40. ISSN 2300-4754. <https://doi.org/10.14746/sup.2023.11.2.02>.
48. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ, 2012. Т. 3. 426 с.
49. Зацний Ю. А., Пахомова Т. О. Мова і суспільство: Збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т, 2001. 243с.
50. Іванишин Н. Я. Ознаки імпліцитності як мовної категорії. *Лінгвістичні студії : зб. наукових праць*. Донецький нац. ун-т. Донецьк: ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 12 –17.

51. Іншаков А.Є. Теоретичні засади дослідження колірної лексики в мовознавстві. *Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії*. Кривий ріг: КПУ, 2013. Вип.9, 2013. С. 188–195.
52. Їжакевич Г. П. Основні тенденції розвитку та взаємодії лексичних систем сучасних східнослов'янських мов. *Мовознавство*. 1982. № 6. С. 20–27.
53. Каленська А.С. Явище прецедентності як показник експресії у сучасних турецьких масмедійних текстах. *Science and Education a New Dimension. Philology*, V (40), Issue: 144, 2017. С. 26 – 29.
54. Калита О. Лінгвістична сутність іронії та семантичні механізми формування іронічного смислу. *Українська мова*, 2006. № 2. С. 67– 74.
55. Карпіловська Є.А. Тенденції розвитку сучасного українського лексикону: чинники стабілізації інновацій. *Українська мова*. 2008. № 1. С. 24–35.
56. Качмар О. Проблема співвіднесення мовної та концептуальної картини світу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 9, 2014. С. 173–178.
57. Кириченко В.В. Наукова концептуалізація моделі становлення картини світу особистості у сучасному інформаційному суспільстві. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С.74–94.
58. Коваленко В. М., Порошина В. Д. Зв'язність тексту та мовні засоби її вираження (на матеріалі німецької мови). *Філологічні студії. Збірник наукових праць*. Випуск 16, 2021. С.7–11.
59. Козловська Л. Мовне поле кольору в сучасній українській поезії. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород: Говерла, 2011. Вип. 16. С. 373–375.
60. Козярук А. Інтертекстуальність як ознака авторського стилю. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана

Огієнка, 2024. Вип. 16. С. 114. URL:
<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8590>

61. Козярук А. Локалізація об'єкта на шкалі часу: вербалізація авторської осі «МИНУЛЕ/ТЕПЕРІШНЄ/МАЙБУТНЄ». *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 33 Том 1. Ужгород, 2024. С. 56–59. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.9>.

62. Козярук А. Кількісно-семантичні текстові побудови: когнітивно-прагматична інтерпретація. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія*. Випуск 1(11), 2024. С. 26–30. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.5>.

63. Козярук А. Авторська інтерпретація онімного простору в романі Анастасії Левкової «За Перекопом є земля». *Іван Огієнко та сучасна наука та освіта: збірник наукових праць*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 21. С. 24–29.

64. Колоїз Ж. В., Малюга Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів; за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. 349 с

65. Коломієць В. Т. Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період. Київ: Наукова думка, 1973. 304 с.

66. Комих Н. Г. Мода як соціальний феномен в сучасному соціокультурному дискурсі. *Збірник наукових праць з гуманітарних дисциплін «Славута»*. Київ, 2018. С. 14–21.

67. Кондратенко Н. Український політичний дискурс: текстуалізація реальності: Монографія. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.

68. Кондратенко Н. Внутрішнє мовлення у посмодерністському тексті. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). Київ, 2009. С. 160–165.

69. Кондратенко Н.В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу: монографія. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 323 с.
70. Кондратенко Н. Деструкція в постмодерністському художньому дискурсі: сутність і типологія. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2014. № 2. С. 152–159.
71. Кондратенко Н.В. Вербалізація концепту *ворог* в українському політичному дискурсі. Лінгвістика і поетика тексту. *Філологічні студії. Науковий журнал Криворізького державного університету*. Вип. 16, 2017. С. 358–366.
72. Кондратенко Н. В. Типологія мовленнєвих жанрів українського політичного дискурсу. *Studia philologica*. 2017. Вип. 9. С. 18–22.
73. Кондратенко Н. В. Політичне інтерв'ю як вербальна репрезентація іміджу українського політика. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2018. Вип. 32(3). С. 53–56.
74. Кондратенко Н., Билінська О., Стрій Л. Лінгвопрагматика політичного дискурсу: типологія мовленнєвих жанрів: монографія, за заг. ред. Н. Кондратенко, Одеса: Астропринт, 2019. 236 с.
75. Коптева Т. Лексичні обриси української демократії. *УМЛ*. 2005. Число 24. С.17–21.
76. Копусь О. Семантика лексем зі значенням кольору в романі Лариси Денисенко «Від загиблого діда до померлого. Відлуння..». *Рідний край*, 2015. №1, с. 84 – 89.
77. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. Львів: Вид-во ЛНК ім. І. Франка, 2000. 190 с.
78. Космеда Т.А. Проблеми лінгвістики тексту: інтерпретація категорії інтимізації. Проблеми лінгвістики тексту, дискурсології, когнітивної лінгвістики. *Лінгвістичні студії*. Вип. 33, 2017. С. 103 – 108.

79. Коткова Л. І. Інтерпретація кольороназв в ідіолекті В. Винниченка. *Література та культура Полісся*: зб. наук. Праць. Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. Вип. 55: Проблеми філології, історії та культури України у сучасних дослідженнях. С. 74 – 90.
80. Коць Т. А. Функціональний аспект лексичної норми в засобах масової інформації (на мат. газ. 90-хрр ХХст.): автор. дис. ... д.ф.н. Київ, 1997. 16 с.
81. Кравцова Ю.В. Типи і параметри метафоричних моделей. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022 № 56*. С. 66–70.
82. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів з української мови. *Славістичний збірник*. Київ : Вид-во Академії наук УРСР, 1963. С. 97–111.
83. Кудрявцева Л. О., Дядечко Л. П., Дорофєєва О. М., Філатенко І. О., Черненко Г. А. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція. *Мовознавство*. Київ, 2005. №1. С.58–66.
84. Лисиченко Л. А. Лексико-семантичний вимір мовної картини світу. Харків: Вид. група «Основа», 2009. 191 с.
85. Лисиченко Л.А. Ці невичерпні глибини мови: [монографія]. Харків, 2011. 304 с.
86. Літературознавча енциклопедія у 2-х томах. Автор-укладач Ю.І. Ковалів. Київ: Видавничий дім «Академія», 2007. Т.2. 622 с.
87. Лучик Н.З. Запозичення як один із найбільш продуктивних шляхів збагачення словникового складу англійської мови. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*, р. III. Словникарство 3 (ч.2), 2011. С. 206–211.
88. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки ХХ ст.): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2002. 212 с.

89. Марчук Л. М. Мовні засоби створення портрета в жіночій прозі Галини Тарасюк. *Наукові праці Кам'янець Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Випуск 18. Кам'янець Подільський: Аксіома, 2009. С. 3–7.

90. Марчук Л. М. Духовнопсихологічний портрет через призму кольору: поняття чорного. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2015. Вип. 38. С. 217–220.

91. Марчук Л., Козярук А. Оцінна вербалізація топонімів в сучасному українському художньому дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство*. Вип 29, том 3, 2020. С. 15–20. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/29.209542>.

92. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. та ін. Стилїстика української мови. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.

93. Мірошніченко І. Г. Пресупозиції та імплікатури як засоби стиснення тексту в українському мас-медійному дискурсі. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Мовознавство». № 11. 2015. Вип. 21 (2). С. 85–89.

94. Мова і час. Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови / Єрмоленко С. Я., Колесник Г. М., Ленець К. В. та ін. Київ: Наукова думка, 1977. 238 с.

95. Мова та національна ідентичність: монографія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 203 с.

96. Мозер М. Комунікативні тактики та стратегії в політичному дискурсі. *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*: науковий журнал Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, 2020, вип. 12 (1), с. 141–146.

97. Мойсієнко А. К. Слово в аперпційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша. Київ: Вид-во «Правда Ярославичів», 1997. 200 с.

98. Мороховський О. М. Деякі питання теорії запозичень. *Мовознавство*, 1984. №1. С.19–25.
99. Москаленко А. А. Про зміни в лексичній системі української мови за роки семирічки. *Лексикологія та лексикографія*. Київ, 1966. Вип. II. С. 3–12.
100. Москаленко А. А. Українська лексика I пол. XIX ст. (Конспект лекцій із спецкурсу). Одеса.: Одеський держ. ун-т ім. І. І. Мечникова, 1969. 92 с.
101. Москаленко А. А. Лексика української літературної мови другої половини XIX – початку XX ст. Одеса: Одеський держ. ун-т ім. І. М. Мечникова, 1970. 56 с.
102. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. Харків: Вища школа. Вид-во при ХДУ, 1985. 152 с.
103. Навальна М. І. Дієслівна лексика соціально-економічної сфери (на мат. ЗМІ к. XX ст.): Автореф. дис. ...к.ф.н. Київ, 2002. 16 с.
104. Овчаренко Н. М. Місце метафори в нейрофізіології та теорії штучного інтелекту. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. Випуск 62, 2020. С. 41–46.
105. Орбан-Лембрик Л. Соціокультурні та етнопсихологічні особливості спілкування. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ: Плай, 2003. Вип. 8. Ч. 1. С. 3–19
106. Палійчук А. Л. Наративний код інтимізації (на матеріалі англomовного художнього дискурсу). Дис. ... к.ф.н., спец. 10.02.04 – германські мови. Луцьк, 2011. 253 с.
107. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство. Львів: Світ, 1994. 216 с.
108. Пивоварська Агнешка. Дім на горі. Розмова з Валерієм Шевчуком. *Сучасність*, 1992. № 3. С. 59.

109. Пискач О. Д. Семантико-граматична характеристика фразем у романі Марини Гримич «Варфоломієва ніч». *Дослідження з лексикології і граматики української мови* : зб. наук. пр. / за ред. проф. А.М. Поповського. Дніпропетровськ: Видавець Біла К. О. 2013. Вип. 13. С. 145–156.

110. Пискач О. Д. Стилiстичнi особливостi синтаксичної організації мови роману Марини Гримич «Варфоломієва ніч». *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників філологічних наук*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 14–15 березня 2014 р. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2014. С. 24–28.

111. Пискач О. Д. Лексичні засоби художнього увиразнення мови роману «Варфоломієва ніч» Марини Гримич. *Закарпатські філологічні студії*. Випуск 26. Том 2, 2022. С. 51 – 55.

112. Плегуча А. А. Загальна характеристика лінгвістичної темпоральності. *Закарпатські філологічні студії*, 2020. Вип. 14. Т.1. С. 173–176.

113. Подолянчук О. Ідіостиль Гната Хоткевича. Дис. ... к.ф.н., спец. 10.02.01. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/9913>.

114. Поліщук О. Г. Семантика авторських прикметникових новотворів із колірним компонентом (на матеріалі укр.. поезії ХХ ст.). Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10: *Проблеми граматики і лексикології української мови*: зб. наук. праць. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова., 2009. Вип.5. С. 111–113.

115. Прийма Л. Ю. Граматичне освоєння англійських запозичень в українській мові початку ХХІ століття. Дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософії: 035. Філологія. Полтава, 2023. 349 с. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/22376/3/Priyma.pdf>.

116. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові: монографія. Запоріжжя: ЗДУ, 2001. 362 с.

117. Приходько Г. Оцінка як об'єкт лінгвістики: когнітивно-комунікативний аспект дослідження. *Науковий журнал Львівського державного університету безпеки життєдіяльності «Львівський філологічний часопис»*. №2 2017, с. 66–70.
118. Причепій Є. Проблеми духовного відродження України. *Розбудова держави*. 1992. №2. С. 56.
119. Романченко А. Стратегія самопрезентації та її тактики (на матеріалі лінгвістичного дискурсу). *Записки з українського мовознавства*, 2018, вип. 25, с. 197–209.
120. Романюк С. Структура категорії темпоральності в сучасній українській мові. Варшава: Katedra Ukrainistyki Uniwersytet Warszawski, 2014. 236 с.
121. Русанівський В. М. Семантичні процеси розвитку української лексики. *Історія української мови*. Лексика і фразеологія. Київ: Наукова думка, 1983. С. 660–715.
122. Русанівський В. М. Український гумор і його мова. *Мовознавство*. №2, 2005. С.3–17.
123. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
124. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання. Київ: Києво-Могилянська академія, 2012. 118 с.
125. Семашко Т. Ф. Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 352–356.
126. Семенюк О. А. Мова епохи та мовна особистість у сатирико-гумористичному тексті: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.01; 10.02.02 / НАН України; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 2002. 33 с.
127. Семчинський С. В. Шляхи збагачення лексики: Матеріали до лекцій з курсу загального мовознавства. Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1963. 62 с.

128. Сенік Г. І. Українсько-німецькі мовні контакти на Буковині: дис. ... к.ф.н. 10.02.01 – українська мова, 2014. 215 с.
129. Сербенська О. А. Мова газети в аспекті соціально-культурного розвитку суспільства. *Мовознавство*. 1988. №4. С. 21–26.
130. Сирко І. М., & Висоцька З. І. Категорія інтимізації: історія дослідження та осмислення статусу. *Мова. Література. Фольклор*, (1), 2022, с. 67–73. <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2022-1-9>.
131. Сімонок В. П. Запозичена лексика в українській мовній картині світу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2014. №8. Т.2. С. 250–254.
132. Словник сучасного українського сленгу. Упорядник Т.М. Кондратюк. Харків: Фоліо, 2006. 350 с.
133. Словник сучасної суспільно-політичної лексики (1991 – 2022 рр.). Уклад. І. А. Казимирова, О. І. Петрова, Л. В. Туровська, Л. А. Халіновська, Н. О. Яценко. Київ: Наукова думка, 2024. 500 с.
134. Сніжко Н. М. Концептуальні домінанти мовосвіту Олеся Гончара. *Культура слова*, 2018. №88. С. 164–174.
135. Снісаренко Я. Суспільно-політична лексика як специфічна лексична категорія. *Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах*. 2012. Вип. 26. С. 136–149.
136. Сологуб Н. М. Мовний світ Олеся Гончара. Київ: Наук. думка, 1991. 140 с.
137. Сологуб Н. Словники 20-х років і сучасна українська термінологія. *Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. пр./НАН України. Ін-т укр. мови*. Київ, 1998. С.14–17.
138. Сологуб Н. Культура мови сучасної преси. *Культура слова*. 2013. Вип. 79. С. 128–129.
139. Сподарик О. В. Постмодерна характеристика полікодового художнього тексту. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Сер.: Філологічна. 2012. Вип. 27. С. 274–276.

140. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ: Критика, 2003. 456 с.
141. Ставицька Л. *Українська мова без табу*: словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Критика 2008, 331 с.
142. Ставицька Л. О. Динаміка художньої семантики епітета блакитний в українській поетичній мові ХХ ст. *Українська мова з минулого в майбутнє*: матер. наук. конф. Київ: Довіра, 1999. 79 с.
143. Степаненко М. Світ в оцінці Олеся Гончара: аксіосфера щоденникового дискурсу письменника. Полтава: Шевченко Р. В., 2012. 284 с.
144. Степаненко М. І. Політичне сьогодення української мови: актуальний перифрастикон: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2017. 616 с.
145. Степаненко М., Дейна Л. Суб'єктивна та об'єктивна оцінка в українському щоденниковому дискурсі: монографія. Полтава: Дивосвіт, 2018. 268 с.
146. Степаненко М. І. Динаміка українського політичного лексикону: 2018–2019 рр.: монографія Полтава: ПП «Астроя», 2020. 408 с.
147. Степаненко М. Публіцистично-політичний дискурс 2021: лексико-словотвірні інновації, перифрастичний ресурс: монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2023. 590 с.
148. Степаненко М. Політика і війна: закономірності та парадокси мовного розвитку (2022–2023 рр.): монографія. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2024. 805 с.
149. Стилїстика модерного часу: [колективна монографія до ювілею Заслуженого діяча науки і техніки України, члена-кореспондента НАН України, доктора філологічних наук, професора Лариси Шевченко]. Київ: Видавництво Ліра-К, 2024. 464 с.
150. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ століття. *Мовознавство*. № 1. 1999. С. 7–21.

151. Стишов О. А. Українська лексика кінця XX століття (на матеріалі мови засобів масової інформації). Київ, 2003. 156 с.
152. Сторонська О. С. Категорія темпоральності у вимірах німецьких паремій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2021 № 47 том 2. С. 127–130.
153. Стрій Л. Комунікативна стратегія самопрезентації в ритуальних жанрах політичного дискурсу. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*, 2015, т. 20, вип. 2 (12), с. 182–189.
154. Струганець Л. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття. Тернопіль: Астон, 2002. 352 с.
155. Струганець Л. Поняття «мовна особистість» в україністиці. *Культура слова*. №77, 2012. С. 127–133.
156. Сучасна українська літературна мова: стилістика; за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1973. 588 с.
157. Тараненко І. І. Поширення словникового складу української літературної мови під час Великої Вітчизняної війни. *Українська мова в школі*. 1951. № 4. С. 26–30.
158. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) *Мовознавство*, вип.1. Київ, 2002. С. 23–41.
159. Тараненко К. В. Мовна картина світу як відображення національного характеру українців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 34 (73) № 4 2023. С. 40–44.
160. Тепшич А. І. Мовна гра як домінанта постмодерного дискурсу (на матеріалі прозових творів представників станіславського феномена): монографія; [наук. і відп. ред. А. П. Загнітко]. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 192 с.
161. Тетерич О. М. Етнопсихологія українців: мовознавчий аспект. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 2012. № 51. С. 142–148.

162. Тлумачний словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BF>.

163. Топчій Л. М. Типологія кольорової гами в мовознавстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія, 2017. Вип. 22, т.1. С. 62–65.

164. Турко О. Порядок слів у реченні української мови як засіб вираження модальності (на матеріалі художніх текстів). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського*. Серія: Філологія. Київ: Гельветика, 2021. Том 32 (71). № 1. Ч. 1. С. 111–115.

165. Турко О. Порядок слів у реченнях української мови як засіб синтагматичного членування: функційно-комунікативний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Том 3. С. 143–148.

166. Турко О. Лінгвоментальна парадигма структури речень української мови. *Wroclawska ukrainistyka. Lingua. Litterae. Sermo II* / Redakcja naukowa: Przemysław Józwikiewicz, Julia Rysicz-Szafraniec, Anna Ursulenko. Siedlce: IKR[i]BL, 2024. 333–349.

167. Турко О. Порядок слів у реченнях української мови як засіб синтагматичного членування: функційно-комунікативний аспект. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / редактори-упорядники М. Пантук, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. 52. Том 3. С. 143–148.

168. Туровська Л. Вивчення суспільно-політичної лексики: традиції і новаторство. *Молодий вчений*. № 12.1 (52.1), 2017. С. 52–55.

169. Тхір М., Реалізація комунікативної стратегії самопрезентації лінгвальними засобами в політичних промовах президента США Б. Обама. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*, 2015, вип. 52, с. 255–257.
170. Українська мова. Енциклопедія /За ред. В. М. Русанівського. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. 752с.
171. Український правопис. Київ: наукова думка, 2019. 391 с.
172. Фадєєва О.В. Ідіостиль як відображення авторської картини світу у творах гібридного жанру. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 30 (69) № 2 Ч. 1 2019. С. 138–145.
173. Фартушняк К. О. Прізвища, мотивовані назвами кольорів (на мат. антропонімії Тростянецького р-ну Вінницької обл.). *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя*. Серія: Філологічні науки. Ніжин, 2015. Кн. 1. С. 99–102.
174. Франко І. Робітники і трудівники. Твори: В 20-ти т. Київ, 1955. Т.19. С. 205–206.
175. Франко Іван. Іван Вишенський. Львів: Наклад автора. Друкарня В. А. Шийковського, [1911]. 80 с.
176. Харченко О. В. Особливості розвитку сучасної журналістської термінології англійської мови (1960-1990-і роки): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 1999. 18 с.
177. Чехівський О. О. Принципи аналізу мовної майстерності письменника. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський, інформаційно-видавничий відділ, 1997. 128 с.
178. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ: Вид-во Орії при УКСП Кобза. 232 с.
179. Чорна Н. В. Концептосфера постмодерного художнього дискурсу на матеріалі заголовків творів Хуліо Кортасара. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019 № 40 том 2. С. 96–100.

180. Шабаль К. С. Жанрово-стильові особливості сучасного українського політичного роману. Автореф. дис. ...к.ф.н., спец. 10.01.01 – українська література. Бердянськ, 2019. 20 с.
181. Шавловська Т. С. Оцінка як маркер емотивності німецького молодіжного лексикону. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія «Філологічні науки». Вип. 35, 2016. С. 184–188.
182. Шарманова Н. М. Українська афористика: структурно-семантичний та функціональний аспекти. Автореф. дис... к.ф.н. Харків, 2005. 18 с.
183. Шатілова О. Оцінність як категорія текстів в українських засобах масової комунікації. *Філологічні студії*. № 8, 2017. С. 74–77.
184. Шелудько І. М. Словник технічної термінології. Електротехніка : проєкт. Українська академія наук, Інститут української наукової мови. Харків: ДВУ, 1928. 248 с.
185. Шило С. Комунікативні стратегії і тактики впливу в політичному дискурсі (на матеріалі промови П. Порошенка на прес-конференції «Виклики – 2018»). *Лінгвістика*, 2018, № 1 (38), с. 154–163.
186. Шип С. В. Теорія художніх стилів: монографія. Суми: ФОП Цьома С.П., 2023. 138 с.
187. Шкоріна І. М. Національно-мовна картина світу в освітньому контексті. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series “Philology”*, 71(1127), 2014. С. 72–76.
188. Юрійчук Н. Д. Дискусійні питання теорії іншомовних запозичень. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 31 (70), № 4. Ч. 1. 2020. С. 148–154.
189. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології. Мюнхен, 1993. 124 с.
190. Baker A. Presupposition and types of clause. «Mind». N.Y, 1956. V. 65. 210 p.

191. Cap P., Dynel M. Implicitness: From lexis to discourse. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 2017. 312 p.
192. Cooper D. Presupposition. *Language*. 1970. № 7. P. 32.
193. Dieckmann W. Sprache in der Politik. *Kampf um Wörter? Politische Begriffe im Meinungsstreit*. München, Wien, 1980. S. 90–111.
194. Halliday M., Hasan R. Cohession in English. Penn State University press. 1980. P. 47–50.
195. Heiko G. Sprache und Sprachverwendung in der Politik. *Eine Einführung in die linguistische Analyse öffentlichpolitischer Kommunikation*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2002. S. 52.
196. Homer B. D., Ramsay J. T. Making Implicit Explicit: the Role of Learning. *Behavioral and Brain Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press. 1999. № 22. 770 p.
197. Hudson G. Essential Introductory Linguistics. N. Y. : Blackwell, 2000. 533 p.
198. Eile. S. Postmodernizm, przedłużenie czy opozycja wobec modernizmu. *Kryzys czy przełom: studia z teorii i historii literatury* / pod redakcją Magdaleny Lubelskiej i Anny Łebkowskie. Kraków: Universitas, 1994. s. 309–325.
199. Jung M., Wengeler M., Wörter – Argumente – Diskurse. Was die Öffentlichkeit bewegt und was die Linguistik dazu sagen kann, In: G. Stickel (Hrsg.), *Sprache – Sprachwissenschaft – Öffentlichkeit*, Berlin / New York: De Gruyter, 143–171. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110622645-012>.
200. Klaus G. Sprache der Politik. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1971. 294 s.
201. Lakoff G. Presuppositions and Relative Grammaticality. *Studies in Philosophical Linguistics*. 1971. V. 1, № 1. P. 30.
202. Lakoff G. Categories and Cognitive Models. *Cognitive Science Program*, Institute of Cognitive Studies, University of California at Berkeley, 1982. 103 p.

203. Mikolajczuk A. Przejawy emocji gniewu utrwalone w polskich metaforach potocznych. *Poradnik Językowy*, 1994. № 7. S. 20–29.
204. Militz H.-M. Gesellschaftspolitischer Wortschatz und «discours politique». *Sprachwissenschaftliche Information*. 1983. № 6. S. 109–118.
205. McGee P. *Paperspace: Style as ideology in Joyce's Ulysses*. Lincoln: University Press, 1988. 243 p.
206. Todorov T. Czym naprawdę jest postmodernizm. *Literatura na świecie*. Warszawa, 1992. № 1 (246). S. 165–171.
207. Turko O., Kravchuk T., Kashuba O., Navolska H., Kutsyi I. The Latest Tools for the Formation of Foreign Language Communicative Competence of Students of Non-language Specialties. *Arab World English Journal (AWEJ)* / editor Dr. Khairi Al-Zubaidi. 2021. Volume 12. Number 1. March. International Peer Reviewed Journal. ISSN: 2229-9327. P. 443–457. URL: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120229/papers/A_35.pdf
<https://ssrn.com/abstract=3826860> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3826860>.
208. Vintoniv M., Grachova A., Fedorova Yul., Novikova Ol., Tiutiuma T. Adverbial Time Indicators of Correlation of the Event with the Actual Moment; Struktura, Semantika, Funktsii. *Postmodern Openings*, 2020, Volume 11, Issue 2 Supl. 1, p. 327–343.
209. Wierzbicka A. *Język, umysł, kultura: wybór prac*. Warszawa: Wyd-wo Naukowe PWN, 1999. 592 [2] s.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

210. Вдовиченко Г. Найважливіше – наприкінці. Львів. Видавництво старого лева, 2019. 336 с.
211. Гербіш Н. Теплі історії до кави. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2015. 168 с.
212. Горіха Зерня. Принцип втручання. Київ: Видавництво «Білка», 2024. 277 с.
213. Гримич М. Варфоломієва ніч: Роман. Львів: Кальварія, 2002. 160 с.

214. Гримич М. Егоїст: Роман. Львів: Кальварія, 2003. 228 с.
215. Денисенко Л. Танці в масках. Київ: Нора-друк, 2015, 212 с.
216. Заставська К. STECK. Мереживо життя. Київ: Український пріоритет, 2016. 304 с.
217. Забужко О. Після третього дзвінка вхід до зали забороняється. Оповідання та повісті. Київ: КОМОРА, 2017. 416 с.
218. Капранови Брати. Забудь-річка. Київ: Нора-Друк, 2016. 544 с.
219. Карпа І. Добрі новини з Аральського моря. Київ: Книголав 2019, 592 с.
220. Когут Л. Країна розбитих сердець. Київ: Український пріоритет, 2018. 288 с.
221. Левкова А. За Перекопом є земля. Київ: Лабораторія, 2023. 392 с.
222. Матіос М. Нація. Одкровення. Львів: ЛА «Піраміда», 2006. 204 с.
223. Матіос М. Містер і Місіс Ю-ко в країні Укрів. Mr. & ms. U-ko in country ua. Львів: ЛА «Піраміда», 2006. 136 с.
224. Матіос М. Чотири пори життя. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 262 с.
225. Матіос М. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба. Львів: ЛА «Піраміда», 2011. 64+48 с.
226. Слоньовська О. Дівчинка на кулі. Харків: КСД, 2012. 400 с.

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України

1. Марчук Л., Козярук А. Оцінна вербалізація топонімів в сучасному українському художньому дискурсі. Актуальні питання гуманітарних наук. Мовознавство. Літературознавство. Вип 29, том 3, 2020. С. 15–20. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.3/29.209542>.

2. Козярук А. Локалізація об'єкта на шкалі часу: вербалізація авторської осі «МИНУЛЕ/ТЕПЕРІШНЄ/МАЙБУТНЄ». Закарпатські філологічні студії. Випуск 33 Том 1. Ужгород, 2024. С. 56–59. DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.33.1.9>.

3. Козярук А. Кількісно-семантичні текстові побудови: когнітивно-прагматична інтерпретація. Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Філологія Випуск 1(11), 2024. С. 26–30. DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2024.1.5>.

4. Козярук А. Авторська інтерпретація онімного простору в романі Анастасії Левкової «За Перекопом є земля». Іван Огієнко та сучасна наука та освіта: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 21. С. 24–29. URL: <http://ohiienko.kpnu.edu.ua/article/view/322000>.

DOI: 10.32626/2309-7086.2024-21.24-29.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Козярук А. І. Лінгвоекоекологічна проблема сучасного українського художнього дискурсу як чинник формування мовленнєвої культури. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: у 3-х томах*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 20. Т. 3. С. 67–68.

URL:<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/5582/Naukovi-pratsi-K-PNU-im.I.-Ohienka-zbirnyk-za-pidsumkami-zvitnoi-naukovoii-konferentsii%e2%80%93Vyp.20.%e2%80%93T.3.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

6. Козярук А. Проблема дискурсивних слів як підтекстових елементів у текстах сучасної української прози. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс].* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2022. Вип. 21. С. 268–269. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv>.

URL: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/handle/123456789/6229>.

7. Козярук А. Роль контексту в забезпеченні комунікативної достатності висловлень в українському художньому дискурсі. *The V International Scientific and Practical Conference «Trends of modern science and practice», February 8 – 11, 2022, Ankara, Turkey.* С.452 – 454. URL: <https://books.google.com.ua/books?id>.

8. Козярук А. Авторське сприйняття довкілля в романі Ксенії Заставської «Stek. Мережива життя». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс].* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Вип. 22. 714 с. URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv>. URL: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7325>. С. 568 – 569.

9. Козярук А. Б. Грінченко – автор «Словаря української мови»: наукова діяльність ученого. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. [Електронний ресурс].* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Випуск 23. С. 676–677. URL:

<https://science.kpnu.edu.ua/naukovi-pratsi-vykladachiv>. URL:

<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8023>.

10. Козярук А. Інтертекстуальність як ознака авторського стилю. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2024. Вип. 16. 260 с. С. 114. URL:

<http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8590>

URL: <https://science.kpnu.edu.ua/naukove-tovarystvo-studentiv-slukhachiv-aspirantiv-doktorantiv-i-molodykh-vchenykh-k-pnu/>